

DE MAKARA IN DE INDISCHE KUNST. *)

Het Makara-motief is zoowel naar oorsprong als naar samenstelling uiterst ingewikkeld. Doet het woord zelf denken aan een mythisch zeemonster, de vraag naar den oorsprong van dit eigenaardige versieringsmotief heeft tot tal van gissingen aanleiding gegeven. Eén Indisch schrijver noemt den Makara een zuiver mythisch wezen, niet voorkomend in de natuur. Een ander veronderstelt, dat het zich ontwikkeld zou hebben uit twee dieren — rhinoceros en tapir ¹⁾ — terwijl weer anderen het liever een zee-olifant zouden willen noemen.

Het volkomen stilzwijgen, dat de oudste teksten bewaren aangaande den werkelijken vorm van het dier, heeft geleid tot een grillige verscheidenheid van vormen, ontsproten aan brein en initiatief van respectieve kunstenaars. Het is deze ongepatenteerde vrijheid waarin de grondoorzaak ligt van de huidig bestaande vaagheid betreffende het wezensbegrip van den Makara.

„De vorm”, zegt Akshaykumar Maitra, „is ongetwijfeld conventioneel. Niet alleen als Vāhana van Gangā komt de Makara voor, ook met Varuṇa wordt hij geassocieerd als Dikpāla, met Kāmādeva, den Liefdegod en met Puṣpadanta, negenden Tirthankara der Jains. Echter is de Makara in de Indische kunst van ouder datum dan eenig beeld van Gangā. Voorkomend aan tempels, poorten, troonzetels, als spuier voor den afvoer van ritueel water, als oorsieraad, is de Makara van de vroegste tijden af een geliefd versieringsmotief geweest. Het feit, dat het er een van zoo universeele toepassing is, is slecht te rijmen met de veronderstelling, dat het van zuiver denkbeeldigen oorsprong zou zijn. Verder is de Makara een der teekens van den Dierenriem, welke teekens in geen enkel ander geval op

zuivere verbeeldingsvormen berusten” ²⁾.

Inderdaad heeft de heer Maitra aan de hand der oude Indische Litteratuur overtuigend aangetoond de onhoudbaarheid van de idee, als zou de Makara geheel thuishooren in het rijk der fabelen.

„Suṣruta spreekt duidelijk van een zeevisch”, en de Bhagavadgīta, in Krishṇa's toespraak tot Arjuna, zegt: „Onder de Reinigers ben Ik de wind, Ik ben Rāma onder de gewapende lieden, Ik ben Makara onder de visschen, Ik ben Jāhnavi onder de Rivieren” ³⁾. Deze ondubbelzinnige verklaring stelt het aquatisch karakter van het dier vast.

Laat ons nu nagaan wat er bestaat aan Makara-vormen en hoe zijn stylistische evolutie was in den loop der Indische kunst. Wij maken ons sterk, dat het de krokodil en vooral de gharial of gavial was, zoo veelvuldig voorkomend in de stroomgebieden van Indus, Brahmaputra en Ganges, in Orissa en Arakan, welke tot model gediend heeft voor dit conventionele wezen. Men vergete niet, dat de gharial zich beperkt tot Noord-Indië. De heer Dikshit heeft talloze zegelafdrukken verzameld afkomstig van Mahenjo-daro, met afbeeldingen van dit speciale soort, dat zelfs in die dagen als heilig werd beschouwd ⁴⁾. De daarop volgende oudste phase van den Makara verschaft ons den loggen viervoeter met opeengeklemden kaken, bovenlip een weinig omhoog gekruld, een krokodillestaart met gezaagden bovenrand, aan de geboorte van den boog van de in de rots gehouwen façade van den Lomaṣ Rṣi grot (fig. 1) ⁵⁾. Dr. Vogel heeft in zijn uitmuntend artikel: „De Makara in de pre-Indische Sculptuur” ⁶⁾ aangetoond, dat, „toen de hoeken van deze nissen

2) A. K. MAITRA, *The River Goddess Ganga*; RUPAM, Apr. 1921, pag. 8.

3) Hoofdst. 10, śloka 31.

4) MARSHAL, *Mahenjo-daro*, A. S. I., A. R., 1924-25, Pl. XXII, C.

5) BURGESS, *The Ancient Monuments, Temples and Sculptures of India*, London, 1897, vol. 1, Pl. 4.

6) Nederl. Indië Oud en Nieuw, 1924, pp. 263-276.

*) Vertaling van: *The Makara in Indian Art* door DEVAPRASAD GOSH, in *Calcutta Review*, vol. 37 No. 1, Oct. 1930.

1) GANGULI, *Orissa and Her Remains*, pag. 208 en H. COUSENS, *The Makara in Hindu Ornament*, Arch. Surv. of India, An. Rep., 1903-04, pag. 229.

langzamerhand veranderden (daar ze vervangen werden door spiraal-motieven op Torāṇa-dwarsbalken), deze krokodillen werden afgebeeld met naar boven gekromden staart". In de tweevoetige Makara's van de Bharhūt-poort kunnen wij gemakkelijk de verlengde en opengesperde kaak herkennen, met de zaagvormige tanden van den gharial, de losse flapooten van een waterdier en een ineengekronkelden vischstaart, welke eindigt in een reusachtige vin (fig. 2). De knobbel op den krokodil-schuit schuift allengs verder naar voren en wordt opwaarts gekruld. Sommige van de vroegste voorbeelden van Bharhūt en Sāñchī (fig. 3) verraden olifantsaffiniteten in de zware, massieve koppen en voorpooten, doch de samenstellende elementen van deze fantastische dieren zijn toch overwegend die van den krokodil. De leuning-fragmenten van Kankālī-Tilā, van de pre-Kushāna Mathurā sculpturen, geven een gaanderij te zien van verschillende typen van Makara's (fig. 4 en 5). Sommige van deze logge viervoeters hebben een krokodillelichaam en een langen kronkelstaart als van een visch.

Dr. Stutterheim heeft kort geleden gewezen op den invloed van den Hellenistischen capricornus van den dierenriem, de geit-visch, op het Makara-motief. Hij vermeent: „dat de verandering, welke den krokodil wijzigde in een visch-krokodil en welke voornamelijk geïdentificeerd wordt met de school van Mathurā, wellicht te wijten is aan enting, als wij het zoo mogen noemen, van een vischstaart op den krokodil, welke zijn weg vond in de Indische ornamentiek via het sterk Hellenistisch koninkrijk Kushāna". Volgens deze argumentatie kon de Zuid-Indische pachyderme viervoeter het resultaat zijn van een dusdanige enting van genoemden Makara-visch op een dier, dat in Zuid-Indië bestond en dat een gelijke of daarmee verwante beteekenis had ¹⁾, hetwelk Dr. S.

tracht af te leiden uit diepzinnige astronomische gegevens. In hoeverre bovengenoemde onderstellingen juist zijn, laten wij gaarne aan terzake meerbevoegden over. Wij zouden slechts wenschen aan te voeren, dat de Makara met vischstaart niet voor den eersten keer in het Kushāna-systeem optreedt; hij kwam reeds voor in het pre-Kushāna-Mathurāsche en eveneens op de Bharhūt-leuning en op den Besnagar Zuil, die in het algemeen toegeschreven wordt aan het Çunga-tijdperk.

De volgende trap in de evolutie van het monster-ornament vertoonen de marmereen Amarāvātī-uitbeeldingen. Een nieuw element treedt voor het eerst op in den binnenwaarts gekrulden schubbigen staart en in de korte, fraaie horens, eveneens naar binnen gebogen (fig. 6). De dramatische stand en de agressieve vitaliteit van het gedrongen en uiterst soepele lichaam illustreeren zeer juist den geest van de laat-Andhra sculpturen ²⁾. De eigenaardige krul van den staart en de breede grijns der massieve kaken is wellicht reeds, zij het onvolmakter, weergegeven in den tweevoetigen Makara-schoor, door Sir John Marshall teruggevonden in de Scytho-Parthische stad Sircap, Taxila ³⁾. Met het aanbreken van het Gupta-tijdperk ondergaat het hybridische amphibie een verdere decoratieve styleering. Deze belangrijke verandering omvat een radicale gedaanteverwisseling van de verschillende deelen, waaruit het fantastische wezen is opgebouwd (fig. 7). De gezwollen kop, nog meer geaccentueerd door allerlei golflijnen en krullen, eindigt in een korte, spitse, gegolfde onderkaak en in een gerekte, naar beneden gekrulde snuitvorming van de onderkaak met uitgesproken olifants-karakteristiek. De vischstaart is tot een lofwerk geworden van spiraal-krullen van een ingewikkelde fijnheid. Deze nieuwe variatie moet echter niet verward worden met de echte zee-

¹⁾ W. F. STUTTERHEIM. *The Meaning of the Kala Makara ornament*. Indian Arts & Letters, First Issue for 1929, blz. 33-34.

²⁾ BURGESS, *The Buddhist Stupas of Amaravati and Jaggayyapeta*; London 1887, Pl. XXVI, 4.

³⁾ *Annual Bibliography of Ind. Archeology*, 1928, Leyden, 1930, fig. 3.

olifanten, bestaande uit de voorpooten van den olifant en den kronkelenden vischstaart, welke onafhankelijk en naast den Makara voorkomen op het Bodh Gayā leuning-sluitstuk en aan de geboorte van de ornamentale bogen van den Rāni Gumphā te Udayagiri, Orissa. „Van de eerste tot de zesde eeuw der Christelijke jaartelling”, merkt de heer Maitra op, „geven de Makara-soorten talrijke overgangsvormen te zien, aler ze tot hun vaste decoratieve schikking geraakten. Tevoren waren het pogingen, hoofdzakelijk gericht op een geleidelijke uitzetting der kaken om te kunnen voldoen aan de decoratieve overdaad welke geleidelijk baan brak”¹⁾.

In de daarop volgende eeuwen, toen de bewonderenswaardige Gupta-soberheid in het vergeetboek geraakt was, werden zoo vele decoratieve details aan den oorspronkelijken vorm toegevoegd, ter verhooging van het schilderachtige effect, dat deze er somtijds nauwelijks uit teruggevonden kan worden. De styleering was compleet, zooals we reeds gezien hebben, met de toevoeging van een paar horens. De vroeg-Pallava en Chalukya monumenten, respectievelijk te Mahāvalipuram en te Aihole, zijn bekend om hun eigenaardige architectonische kenmerken in den vorm van den Makara-toraṇa, waarbij de altaar-portalen vaak versierd zijn met deze fantastische wezens, welke, zetelend op het pilaster lijstwerk, hun lange bloemachtige staarten omlaag laten hangen. Aan dit speciale versieringselement werd, bij de uitvoering van troonhemels, bekroond met een grotesk Kīrttimukha-masker, hardnekkig vastgehouden in het Chola-tijdperk, aanvangende met de 11e eeuw A.D.²⁾. Doch de meest merkwaardige ontwikkeling van den Makara-Toraṇa „zoo vaak aangebracht aan zolderingen en plafonds, van pilaar tot pilaar, in krul- of hoornvorm in luchtige bevalligheid of ook wel de bovenstukken omsluitend van beeldnissen en tempelpa-

neelen”, is zichtbaar in de latere Chalukya-architectuur. De tweevoetige Makara der Gupta en na-Gupta kunst ontaardt in een dikhuidigen viervoeter van zeer conventionele, ingewikkelde versiering, waarin het oorspronkelijk aquatisch karakter geheel schuil gaat (fig. 8). „De middel-eeuwsche vorm vertoont een zwaren, kortpootigen viervoeter met enorme kaken en een korten kronkelenden snuit. Doch de glorie van het beest is zijn staart. Deze, op zijn natuurlijke plaats aangebracht en niet uit den navel ontspringend, zooals wij opmerken bij de bloemachtige staarten van de gandharven aan de zolderingen in Abu, krult en spreidt zich over en om rug en lendenen in een superben overvloed van windingen en krullen, gelijk een uitgespreiden waaier van ingewikkelde en dooreengestregelde arabesken, waarin zich het lichaam als het ware geheel verliest”.³⁾

In Middeleeuwsche Singaleesche kunst, toont Coomaraswamy aan, wordt nimmer de Makara *en face* uitgebeeld, wel *en profile*, aan den ornamentalen boog. In Rūpāvaliya wordt dit op de volgende wijze beschreven: „De Makara heeft den slurf van een olifant, de pooten van een leeuw, de ooren van een varken, het lichaam van een visch, welke zich in het water bevindt, de tanden naar buiten gekeerd, de oogen van Hanumān en een prachtige staart”⁴⁾. Van de oude monumenten van Burma van de 9e tot de 13e eeuw A.D. zijn de imposante portalen en prachtige vensters versierd met Toraṇa-Makara's. De vlamvormige vleugels der vaak terugkerende, het bladmotief vertoonende poorten spreken van Makara-vormen en in sommige o.a. Thabbinnyu, Shwe-Kugyi en Dammayangi te Pagan, worden deze fabel-hybriden in vlak reliëf inderdaad ook voorgesteld. In al deze gevallen zijn slechts de zware, massieve koppen uitgebeeld, met hun opwaarts gekrulde slurven, klaarblijkelijk geïnterpre-

1) MAITRA, *ibid.* pag. 9.

2) A. S. R. AYYAR, *A few Makara-Toranas from South Travancore*. RUPAM, April 1926, p. 40 ff.

3) COUSSENS, *ibid.* p. 227.

4) COOMARASWAMY, *Mediaeval Sinhalese Art*. Broad Campden, p. 84.

teerd in het bekende vlam-ornament der Burmeesche architectuur. Het aanwenden der Makara-Toraṇa door de kunstenaars van Champā, is reeds aangetoond door den heer Ganguly, voornamelijk met betrekking tot het voetstuk van Mison ¹⁾. De Makara-hoofdtooi, kenmerkend voor Cham-structuren, is minder formeel afgebeeld. De Makara-spuiers der Primitieve Periode, zijn navolgingen van den olifantskop tot in kleinste details, oogen, slag tanden, het groote waaivormige oor inclus, terwijl ook de mollige modelleering doet denken aan de bolle vormen van het reuzen-zoogdier ²⁾. Het eenige vreemde element is de rij scherpe tanden in den onderkaak en het samengaan met verscheidene menschelijke wezens. Het voorbeeld van Chiem-son te Luang-nam, behoorend blijkbaar tot een latere periode, illustreert de intrede van een weelderigen overdaad van krullen en spiralen, tot de naturalistische olifant zich oplost in oppervlakkig relief. De verworping wordt voltooid in de afgeleide, niet meer onafhankelijke kunst der 12e eeuw, wanneer de styleering bestaat uit een formeele verzameling van slag tanden, horens en vlamvormige aanhangsels. De schematische behandeling bestaat uit een overdreven preciese en nietszeggende compositie, scherpe, hoekige lijnen en zeer vlak relief ³⁾. De druk gebeeldhouwde tempels der pre-Khmer architectuur zijn bekend om hun viervoetige Makara's, met olifantskoppen, hoog opgeheven slurf, en bloemachtige staarten, die onder meer de bovendrempels van deuren versieren ⁴⁾, zooals te Sambor-Prei Kuk. Ze zijn klaarblijkelijk afgeleid van Zuid-Indische modellen, doch tegengesteld aan onze verwachtingen bevinden ze zich niet aan de geboorten van den voornaamsten boog boven de deuropening, zijn ook niet met elkaar verbonden

met een soort van ornamentieve gesp, zooals men gewoonlijk aantreft aan vroege Pallava- en Chalukya-bouwwerken. De van lofwerk voorziene bogen, welke de basreliefs bekronen van Dvārapāla's en Apsarā's te Bako en te Lolei (Rulouh), eindigen zonder uitzondering in een compacten Makara-kop, in typischen Orissa- en Bengaleeschen stijl ⁵⁾. In de latere perioden veranderde dit in een vlammend blad-motief, naar Burmeesch voorbeeld, en eindelijk in een veelkoppigen Naga. Klassieke Khmer-kunst verwierp de Makara-Toraṇa en -drempel en een inheemsche noot wordt aangeslagen met de traditioneele Indische traditie te wijzigen in den veelkoppigen Naga aan de hoeken van een groot aantal ornamentieve bogen te Bayon en te Ankor. Echter moeten wij ons wenden tot Java voor de aller-veelvuldigste aanwending van het Makara-motief, waar dit bijna onveranderlijk samengaat met den Kirttimukha, op deuringangen, trappen en als spuiers in ontelbare variaties. Naar het Indische voorbeeld ziet men soms leeuwjes of andere dieren uit den bek tevoorschijn komen. In latere fasen worden deze bijkomstige figuren, welke dikwijls menschelijk zijn, het overwegend element, merkt Krom op, ten koste van de Makarakoppen. Doch nergens elders, zelfs niet in Indië, zijn deze Makara-koppen van Centraal Java geëvenaard geworden in een dergelijke sublieme uitvoering der samenstellende deelen, in een dergelijk esthetisch evenwicht van de wonderlijke arabesqueachtige ornamentatie boven oogen, ooren en horens, in een smedig rythme van den sierlijken krul van gapenden bek en kronkelenden slurf ⁶⁾ (fig. 10). Doch het onvermijdelijk verval vertoont zich in de vormen van het Madjapahitsche tijdperk ⁷⁾. Modelleering komt nauwelijks meer voor; het klassieke gevoel voor ornamentteering, de bevallige ronding der vormen ont-

1) GANGULY, *The Art of Champa*; RUPAM, July — December, 1923, pag. 45.

2) PARMENTIER, *Les Sculptures Chames*. ARS ASIATICA, dl. IV, Paris, 1922, Pt. X.

3) Ibid. Pl. XI, No. 315.

4) PARMENTIER, *L' Art Khmer Primitif*, Paris, 1927, Pl. XVI.

5) P. STERN, *Le Bayon d'Angkor*, Paris, 1927, Pl. 21, A en Pl. 22, A.

6) KROM, *L'Art Javanais*. ARS ASIATICA, dl. VIII, Paris, 1926, Pt. XII.

7) KROM ibid, Pl. XXIX.

breekt vrijwel geheel. De contouren gaan verloren in een slecht begrepen toepassing van spiraalvormig lofwerk, wijzend op een decadente kunst.

Doch heeft de Makara, op zijn interessanten en verbazingwekkenden weg ook Indië's Noordgrens overschreden ter betreding van nieuwe paden voor zijn groei en ontwikkeling? Het bestaan van den almachtigen en alles doordringenden draak, zijn Chineeschen tegenhanger, doet zulk een veronderstelling wat gewaagd schijnen. Doch op den weg van den Indischen Kirttimukha, zoo duidelijk afgebakend op Chineeschen grond, is het niet onmogelijk ook de voetsporen aan te wijzen van diens trouwen metgezel, den Makara, hoe flauw deze sporen overigens ook zijn te onderscheiden. Want, te beginnen met het Gupta tijdperk is de van lofwerk voorziene boog, oorspronkelijk afgeleid van het buddhistische chaitya-venster, onveranderlijk bekroond met een Kirttimukha-masker en eindigend in een Makara aan elken kant, een regelmatig voorkomend kenmerk der Chineesche kunst en architectuur en neemt zoo langzamerhand het karakter aan van een onheilwerende conventie. De overeenkomst der drakenkoppen op vroeg-Chineesche bronzen met het Indische Makara-motief is al zeer opvallend¹⁾, terwijl twee visch-draken op een spiegel van den Tang-tijd nog verbazingwekkender gelijkenis vertoonen met den Makara²⁾. Verder bewijs voor den invloed van deze Indische mythische combinatie wordt verschaft door de Buddhistische stelae of gedenkplaten van de noordelijke Wei- en Tang-dynastieën, in den met lofwerk voorziene boogbekroning, welke wordt gevormd door prachtige kronkelende draken, herinnerend aan Chalukya Torāṇa's en in de naast elkaar gezeten drakenparen om de nissen daar bovenop, welke oogenschijnlijk Chineesche interpretaties zijn van het Indische Maka-

ra-ornament, in een karakteristieke en geliefkoosde combinatie³⁾. Eindelijk de kolossale gapende koppen met grijpslurf (het laatste klaarblijkelijk niet een draken-kenmerk), welke de ornamentale poort aan weerskanten beëindigen met een Kirttimukha, zooals die voorkomt aan eindstukken, op de Lung Hu Ta Pagoda te Shen T'ungssu (Yuan Dynastie), laat weinig twijfel over aangaande het binnendringen van het Makara-motief in zulk eene krachtige en origineele kunst als die van China⁴⁾.

In Orissa speelt de Makara niet zulk een overwegende rol als inde Chalukya-architectuur van de Kanareesche districten. Ook is dit motief er niet zoo overvloedig uitgebeeld en in zulk een verscheidenheid als het Kirttimukha-motief. Waarom de Orissa-beeldhouwer zoo weinig gesteld was op dit typisch middeleeuwsche ornament, is moeilijk te zeggen. De Zuid-Indische pachydermische typen zijn ook vreemd aan deze streek, evenals in de meeste andere deelen van Āryāvarta. De vroegste tempels vertoonen het Makara-motief in het geheel niet. Eenige primitieve en archaische uitbeeldingen slechts, bestaande uit een korten en zwaren gapenden kop, tezamen met een zwierigen arabesk-staart, in vlak relief, zijn te herkennen op het bovenste, horizontale lijstwerk van den „Barandī” van den Paraçurāmeçvara tempel (Bhuvaneçvara, 8ste eeuw A. D.). Doch het gevoel van diepe teleurstelling, opgewekt door de onbeteekenende en armzalige uitbeelding van het fantastische wezen op dezen tempel, maakt plaats voor een van groote bewondering, wanneer wij voor ons zien de prachtige voorbeelden van Vaitāl Deul en Içāneçvara (Bhuvaneçvara, laat 8ste eeuw). De Makara-koppen, naar voren uitstekend, aan de vleugels van menig vooruitspringend, versierd chaitya-venster „bho's”, bekroond met het gewone groteske masker, elk met het gezicht naar de voor naamste richting of de „rekha” van den

1) De interessante geschiedenis van den Kirttimukha of „Leeuwemasker” zal door den schrijver in een afzonderlijk artikel binnenkort worden behandeld.

2) KOOP, *Early Chinese Bronzes*, London, 1911, Pl. 83, 6.

3) KOOP, *Early Chinese Bronzes*, London, 1911, Pl. 91, a.

4) SIREN, *Chinese Sculpture*, London, 1925, Pl. 109, 233.

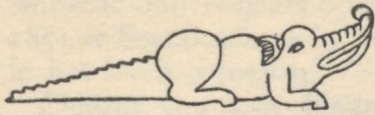
Deul en menselijke wezens vertoonend op de traditioneele manier, zijn van de beste voorheen ooit door de hand van den Oriya kunstenaar gemaakt (fig. 9). In de gevoelige modelleering van het mollige, gladde en rimpelende oppervlak van het fabel-olifantenaangezicht — naast de schitterende ingewikkeldheid van den magnifieken staart — welke zelfs den meest kieskeurigen kritikus tevreden zou stellen — in het impulsieve omhoogwerpen van den opgerichtten kop en de emotioneele vitaliteit van den wiegelenden vorm, in het wonderbaarlijke rythme van de golvende of spits toeloopende lijnen en contouren, tezamen met den kronkelenden langen slurf, fijne lip, naar binnen gekrulden fantastischen horen, fijne, gekromde pooten, de prachtige lijn van nek en lichaam, eindigend in sierlijke arabesken, worden deze slechts geëvenaard door de prachtige Makara-koppen van het klassieke Java, met welk land er meer dan accidenteele gelijkenis is. Als het Javaansche „Kala-Makara” ornament iets te maken heeft gehad met Indische modellen, dan zou de inspiratie klaarblijkelijk gekomen moeten zijn van de prachtige ornamenteele poorten van de 8ste eeuwse tempels van Orissa, welke bekroond worden met een breedgerekt Kirttimukha-masker en geflankeerd zijn door krachtige Makara-koppen *en relief* (fig. 9 en 10). Het fijne, kantachtige beeldwerk, dat uit het achterlijf van dergelijke miniatuur Makara's te voorschijn komt, bedekt vaak de verticale paneelen van de „Bada”nissen, in spiraal krullen van een geraffineerde fijnheid en rijkdom.

Met het begin van het klassieke tijdperk in de Orissa kunst verdwijnt het fantastische motief min of meer. De tempel van Mukteçvara (Bhuvaneçvara, 10^e eeuw) is vooral bekend om zijn vrij-staande Makara-Torana, versierd aan de geboorte van den massieven half-cirkelvormigen boog met een paar uitstaande, groote, zware Makara-koppen met uitpuilende

oogen, opengesperde kaken, voorzien van twee rijen tanden en korten, opstaanden slurf, een paar verornamenteerde slag-tanden, doch zonder eenig bloemachtig achterstuk (fig. 11). Banden van lofwerk, tevoorschijn tredend uit kleine koppen zijn ook toegepast op het horizontale lijstwerk van de fantastische „rekha” uitbeeldingen aan den voet der ondersteuningspilaren en elders onder den „bho” ¹⁾. Dientengevolge zijn de koppen op de uiteinden van den Lingarāj (Bhuvaneçvara, 1000 A.D.) eigenaardig vervormd tot fantastische krullen, welke slechts een zwakke echo inhouden van den oorspronkelijken diervorm (fig. 2). Een speciaal kenmerk van latere tempels is de z.g. „Vana-Jiva-Ghatita-Latākāma”, paneelen en pilasters versierend, welke vaak in hun ijle krullen en lussen kleine Makara-koppen inhouden. Paren van deze afbeeldingen zijn ook aangewend aan den voet van den voornaamsten „bho” op de noordelijke façade van den Lingarāj toren, inplaats van aan de vleugels, als in de oudere structuren. Ze schijnen niet zoo hoog aangebracht te zijn op den Ananta Vāsudev (Bhuvaneçvara, 12e eeuw), doch verheffen zich hooger, aan beide zijden van het binnenpaneel, dat genoemden ornamentalen boog van den Çikhara ondersteunt. De koppen kenmerken zich door zwaarte en compactheid en hebben stijve en zeer korte slurven. De ontelbare miniatuur chaitya-vensters, welke het voetstuk sieren van den Sūrya-Deul, Konārak (13e eeuw A.D.), zijn elk voorzien van het traditioneele paar Makara-koppen aan den voet, verschillend gemodelleerd, terwijl de driedeelige bogen, welke de beelden bekronen, nl. de zwevende Krishna-figuur met Gopīnī's, in dergelijke typische koppen eindigen ²⁾. Doch de spuier van Māyā-devi's tempel, eveneens te Konārak, is bijzonder aantrekkelijk, ondanks de zware, grove trekken en de uiterst conventioneele behandeling (fig. 13).

1) COHN, *Indische Plastik*, Berlin, 1923, Pl. 54.

2) COHN. *ibid.* Pl. 76.

1. Lomas Rsi Grot Barabar,
3de eeuw voor Chr.

2. Bharhut, 2de eeuw v. Chr.

3. Sanchi, 1ste eeuw v. Chr.
(Cousens)

4. Mathura, 1ste eeuw v. Chr.
(Cousens)

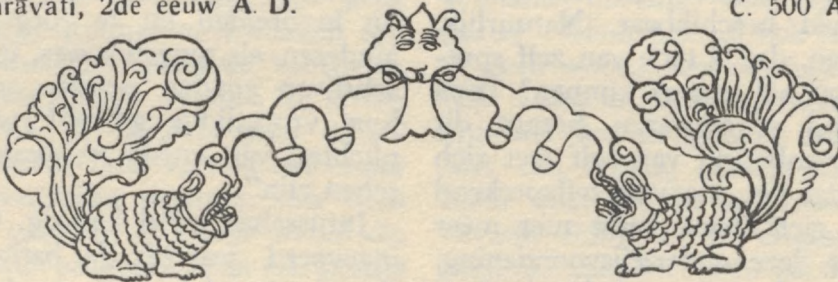
5. Mathura, 1ste eeuw v. Chr.
(Cousens)

6. Amaravati, 2de eeuw A. D.

7. Ajanta, Cave XVIII,
C. 500 A. D.

8. Chalukya Architectuur, 10de
eeuw A. D. (Cousens)

9. Vaital Deul, Bhuvaneşvara, 8ste eeuw A. D.

10. Prambanan, Midden-Java, vóór 900 A. D.

11. Muktesvara, Bhuvaneşvara, 10de eeuw A. D.

12. Lingaraj, Bhuvaneşvara, C. 1000 A. D.

13. Konarak, 13de eeuw A. D.

DE SAKOLA KABOEPATEN

en haar leerplan

door

R. MEMED SASTRAHADIPRAWIRA.

Over enkele maanden begint weer de nieuwe cursus van tal van scholen, niet alleen in de groote steden en in de districtshoofdplaatsen, doch ook in de kleinere centra stroomen tal van nieuwe leerlingen de schoollokalen binnen om zich langs den geëffenden weg voor te bereiden voor hun levenstaak. De plaatselijke debittanten van het centrale Depôt van Leermiddelen, dat te Batavia in den rechterbenedenvleugel van het „Kantor Palès” (Departement van Financiën) aan het Waterlooplein gevestigd is, maken goede zaken. Boekenlijsten schrijven voor hetgeen er besteld moet worden, en van alles is ruime voorraad beschikbaar. Natuurlijk, zal men zeggen, dat is toch van zelf sprekend. Hoe zou het anders kunnen? Een goed geordend schoolwezen brengt dit onmisbare nevenbedrijf van zelf met zich mee. En omdat het zoo van zelfsprekend is, kan men zich thans haast niet meer indenken, dat deze onderwijsvoorziening, deze vele en veelsoortige scholen in haar weloverwogen gradatie, waar onderricht te kust en te keur wordt geboden, toch nog nauwelijks een menschenleeftijd oud is.

En de leermiddelenvoorziening? De lectuur van eenige handschriften uit de tweede helft der vorige eeuw, bewaard gebleven in de bibliotheek van het Kon. Bataviaasch Genootschap, deed mij besluiten van dit nog nauwelijks voorbijzijnde, maar toch reeds legendarische en veelal nog slechts anecdotisch bekende verleden iets in Djâwâ te vertellen.

De opkomst van het onderwijs ligt eigenlijk pas in de vorige eeuw.

Daendels beval in zijn instructie voor de regenten van Java's N. O. kust „dat ge-

zorgd moest worden voor het onderwijs van de jeugd in zeden, gewoontens, wetten en godsdienstige begrippen van den Javaan en het oprigten van de daartoe in de respectieve hoofdnegorijen en districten benoodigde scholen”, maar daarvan kwam niets tot stand. Ook na het herstel van het Nederl. gezag vergenoegde de Regeering zich langen tijd met het instellen van onderzoekingen en het ondersteunen van de oprichting van enkele scholen, zonder dat tot krachtige maatregelen werd overgegaan, niettegenstaande de instructie voor de regenten op Java van 1819 hun opdroeg „de Inlandsche scholen zooveel mogelijk uit te breiden en te zorgen dat zoovele kinderen als mogelijk was, in het lezen en schrijven zouden worden onderwezen en hun vroegtijdig geleerd werd wat de plichten van goede en deugdzaame menschen zijn”.

Intusschen werd het z.g. Cultuurstelsel ingevoerd, waarbij de batig-slot politiek een groote rol speelde, zoodat aan de uitbreiding van scholen voor de Inheemsche bevolking vanzelf niet te denken viel. Zoo weinig gaf de toenmalige Regeering om de belangen van het Inl. onderwijs, dat een verzoek van de Residenten van Banjoemas en Krawang om respectievelijk f 30.— en f 20.— 's maands voor de bezoldiging van Inl. onderwijzers werd afgewezen.

Eerst in 1848 ging de Regeering zich met het Inl. onderwijs bemoeien en in hetzelfde jaar werd op de begrooting een som van f 25.000 's jaars voor de oprichting van scholen onder de Javanen uitgetrokken, voornamelijk bestemd voor de opleiding van Inl. ambtenaren. Zes jaren later, in 1854, werden scholen voor de Inlandsche bevolking in het algemeen op-

gericht, doch een kweekschool voor Inlandsche onderwijzers op Java werd pas in 1851 te Soerakarta en in 1866 te Bandoeng in het leven geroepen.

Ziedaar een kort historische overzicht van het Inlandsch onderwijs in Nederl. Indië vanaf den Compagniestijd tot 1866, zooals het in de Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië uitvoerig vermeld staat.

Den aandachtigen lezer zal het merkwaardige feit zeker niet ontgaan zijn, dat men met het geven van onderwijs — zij het ook allergebrekigst — begon in het jaar 1848, terwijl met de vorming van Inl. onderwijzers pas eenige jaren later werd begonnen. Onwillekeurig rijst nu de vraag:

Wie gaf dan het onderwijs en hoe?

In het voorgaande werd reeds opgemerkt, dat aan de regenten van voorheen in hunne instructie werd bevolen voor het onderwijs aan de Inheemsche jeugd te zorgen. Dat dit voor de Inlandsche hoofden een zeer moeilijke taak was, lijdt geen twijfel. Sommige hunner toch konden zelf nauwelijks behoorlijk lezen en schrijven, kennis van paedagogie bezaten zij evenmin, want ook zij hadden geen school bezocht. Er wordt zelfs verteld dat onder de West-Javaansche regenten van ruim honderd jaar geleden, er eenige waren die een officieel stuk eenvoudig met een kruisje ondertekenden, de z.g. *tapak djalak* (spoor van een lijster), omdat zij de schrijfkunst niet verstonden, en zeker de Lat. karakters niet meester waren.

Voor de juistheid van bovenstaande mededeeling kan ik evenwel niet instaan, maar zeker is het, dat heden ten dage nog steeds verhalen in omloop zijn, die het bovenstaande kunnen bevestigen. Voornamelijk van lagere hoofden weet men veel anecdoten te vertellen, waarvan een enkele hier moge volgen.

Een assistent-wedana kreeg van zijn nieuwen chef de opdracht rapport over het beplanten der rijstvelden in zijn onderdistrict uit te brengen. Uitdrukkelijk verzocht de nieuwe baas het rapport op schrift te stellen, niet wetende dat de assistent-

wedana noch lezen noch schrijven kon. Onze onderdistrictshoofd verkeerde dan ook in een zeer moeilijk parket, doch spoedig klaarde zijn bedrukt gelaat op; hij scheen iets gevonden te hebben dat hem uit zijn netelige positie zou kunnen redden.

Wat deed nu de slimmerd?

Hij nam een stuk papier en schreef er allerlei krabbels op.

„Ziezoo”, dacht de goede man, „de eerste moeilijkheid is reeds overwonnen, nu ga ik naar de sawah's om te zien hoeveel bouws er reeds beplant zijn. Ook dat was spoedig gebeurd. Toen liet hij zijn oppasser bij zich komen, gaf hem het stukje papier met de krabbels erop, zeggende: „Ga met den meesten spoed naar den Wedana en geef ZEdele dezen brief. Maar vergeet vooral niet hem te zeggen dat er in mijn onderdistrict tot op heden reeds 45 bouws sawah's beplant zijn”.

De oppasser ging ermee heen en de Wedana ontving een tijdje later den „brief”. Maar hoe hij ook tuurde, hij kon er geen woord van begrijpen. Ten einde raad vroeg de bestuursambtenaar aan den oppasser wat er toch in den brief stond. Met een ernstig gezicht antwoordde de brave man dat de brief een mededeeling bevatte omtrent de uitgestrektheid der beplante sawah's. Een zucht van verlichting ontsnapte den moedeloozen Wedana doch spoedig ontstak hij over zooveel brutaliteit in toorn en zei tot den oppasser: „Zeg aan je baas, dat hij mij in het vervolg geen brief in Latijnsche karakters schrijft; hij weet toch wel dat ik slechts *aksara Soenda* ken!”

De Wedana, die geen Latijnsch schrift had geleerd, meende werkelijk dat die krabbels *aksara Ropen* (Lat. karakter) waren.

Even typisch als vermakelijk is het volgende:

Eens zou de Regent van X met den Resident en den Ass. Resident op tournee gaan naar een ver gelegen district, dat bovendien zeer bergachtig was.

Een week tevoren gaf de Regent zijn

secretaris (mantri kaboepaten) last het betrokken districtshoofd schriftelijk te verzoeken drie groote paarden in gereedheid te houden, nl. een voor den Resident, een voor den Ass. Resident en een voor den Regent zelf.

De Mantri kaboepaten, die alleen Soendaneesche karakters kende, schreef den Wedana dan ook in dit schrift. Door een speciale bode werd het schrijven bij den geadresseerde bezorgd en de Regent verkeerde in de meening dat zijn opdracht stipt zou worden uitgevoerd.

Het epistel bezorgde ons districtshoofd echter een paar slapelooze nachten, zooals nader blijken zal.

Op den derden dag nl. ontbood onze plichtsgetrouwe bestuursambtenaar alle dessahoofden van zijn district en gaf hun, tot aller verwondering natuurlijk, den last groote rivierschildpadden te vangen. Enkele loerah's, wier ressort niet aan een groote rivier grensde, zaten — hoewel ze openlijk geen bedenkingen durfden te maken — eenigszins met de zaak verlegen, doch men had toen de gewoonte niet over een ontvangen opdracht te redetwisten, doch ze blindelings uit te voeren, hoe moeilijk zulk een lastgeving ook mocht zijn.

Het bevel was dan ook spoedig uitgevoerd en elk desahoofd bracht een schildpad naar de *kawadanan*.

Weldra brak de gewichtige dag aan en tegen het vastgestelde uur kwamen de hooge gasten met eenige praalvertoon aan.

Nadat ze een poosje in de *kawadanan* uitgerust hadden, gaf de Regent het districtshoofd te kennen dat hij met den Resident en den Assistent-Resident naar de bergen wilde gaan en dus vroeg hij om de rijpaarden, waarover hij een brief had laten schrijven. Maar bij het hooren van 's Regents onverwachts verzoek, keek de Wedana alsof hij het in Keulen hoorde donderen. Rijpaarden? Neen maar, hij had toch geen last gekregen paarden in gereedheid te houden! Zou hij zich vergist hebben? Onmogelijk, het stond duidelijk in

de brief dat de Regent om schildpadden vroeg en niet om paarden. Wel had hij het verzoek wat vreemd gevonden, doch hij achtte het niet noodig den Regent terug te schrijven om hem te vragen of er geen vergissing in het spel was, omdat de tijd zoo kort was en vooral ook wijl hij vreesde voor een onbevattelijk mensch te zullen worden uitgemaakt. En wie weet of ZHEdele geen liefhebber was van schildpadsoep!

Wat was dan het geval?

De Mantri kaboepaten, die nota bene voor de knapste prijaji van het heele regentschap gold, was zoo onbedreven in den schrijfkunst dat men in zijn schrift geen paard van een schildpad kon onderscheiden.

„Hoe is dat mogelijk”, zal men zeggen, die twee woorden verschillen toch zoowel in klank als in aantal lettergrepen zooveel van elkaar, dat je het woord *paard* onmogelijk *schildpad* zal lezen!

Men moet echter weten, dat paard in het Soendaasch *koeda* is, terwijl schildpad *koeja* genoemd wordt. Nu verschillen de letters *da* en *ja* in het Soend. letterschrift in vorm heel weinig van elkaar, zoodat men bij een slordig schrift de letter *da*() gemakkelijk voor *ja* () kan aanzien. En zoo was het ook het geval in den door den Mantri kaboepaten geschreven brief. De man schreef zoo slecht, dat dit de oorzaak werd van deze vermakelijke vergissing.

Deze beide anecdoten heb ik hier verteld niet met de bedoeling de Inl. hoofden van voorheen belachelijk te maken, doch slechts ter illustratie van hetgeen in het voorgaande omtrent de ontwikkeling van de Inl. bestuursambtenaren in den ouden tijd is gezegd. Het zal thans ook duidelijk zijn, dat de zorg van de regenten voor het Inl. onderwijs in die tijden veel te wenschen moet hebben overgelaten.

Het valt echter niet te ontkennen dat het regentencorps van voorheen ook wel eenigszins ontwikkelde leden telde. Tot de loffelijke uitzonderingen kan, zonder anderen te miskennen, stellig worden gerekend de toenmalige regent van Tjiamis,

R. A. A. Koesoemadiningrat, die in het jaar 1839 in die functie werd benoemd. Deze regent toch was de eerste die de Regeering bij de organisatie van het Inl. onderwijs daadwerkelijk steunde. Tal van handschriften of van zijn hand of op zijn last geschreven ten dienste van het onderwijs, zijn er de bewijzen van, welke handschriften thans deel uitmaken van de Bibliotheek van het Kon. Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

Thans over het onderwijs zelf.

Het behoeft zeker geen betoog, dat gezien de geringe schoolsche ontwikkeling van de meeste regenten, aan wier zorg het onderwijs voor de Inheemsche jeugd was toevertrouwd, er van een behoorlijke organisatie geen sprake kon zijn. Bovendien ontbrak het hun aan ervaring en middelen om het onderwijs op westerschen leest te schoeien.

Zoo werden de onderwijzers, welke destijds de algemeene benaming van „mester” (verkorting van schoolmeester) kregen, gecreëerd uit de besten onder het schrijverspersoneel van den regent. Deze schoolmeesters liet men geheel de vrije hand en zij gaven hun leerlingen les naar eigen goeddunken. Een vast en uniform leerplan hadden ze niet, terwijl het onderwijs niet gebonden was aan een of ander wettelijk voorschrift. Boeken werden niet gebruikt, omdat deze toen nog niet bestonden, zoodat de schoolmeesters genoodzaakt waren zelf een verzameling leerstof bijeen te garen. Van deze verzamelingen zijn enkele exemplaren bewaard gebleven in de Bibliotheek van het Kon. Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Zoo bevat Soend. handschrift No. 69 de vier hoofdbewerkingen der Rekenkunde, benevens taaloefeningen en korte zedekundige verhalen, w.o. het welbekende verhaal van den Japanschen steenhouwer, welke laatsten waarschijnlijk als leesoefening in de hoogste klasse werden gebruikt. Een leesboek, of liever gezegd „leeshandschrift”, hadden ze ook tot hunne beschikking, zoo

als men uit de handschriften Nos. 61 en 124 kan lezen. De verhalen die daarin voorkomen, zijn zonder uitzondering van zedekundigen aard, en beantwoorden dus geheel aan de bedoeling van de m.g. instructie, nl. dat onderwijs gegeven moest worden in zeden, gewoontens, wetten en godsdienstige begrippen enz.

Zooals eerder is gezegd, had men geen uniform leerplan, terwijl het onderwijs zelf niet gebonden was aan eenig wettelijk voorschrift. Het eenige waaraan de onderwijzers zich te houden hadden, was te handelen in den geest van de regenten-instructie. Dit is de oorzaak, dat naast de gewone vakken van lager onderwijs ook wetskennis werd onderwezen (vide Hs. No. 97), meer nog, de Inl. jeugd werd, zooals blijkt uit de Hss. Nos. 82 en 122, ook onderwezen in landmeten, anatomie en cosmographie. En zoo kreeg het onderwijs een eenigszins uitgebreid karakter, ja, de *sakola kaboe-paten* kan gerust als de voorlooper van de oude hoofdenschool worden beschouwd.

In verband hiermee lijkt het mij niet ondienstig de inhoud der bovengenoemde handschriften in beschouwing te nemen, opdat men zich een denkbeeld van het peil van het onderwijs in bedoelde vakken zal kunnen vormen.

Allereerst moet ten aanzien van de landmeetkunde worden opgemerkt, dat in Hs. No. 82 voornamelijk de meest eenvoudige meetinstrumenten met behulp van teekeningen zijn beschreven met een toelichting omtrent het gebruik daarvan. Een theodoliet-boussole of een boussole-transpontagne, welke instrumenten thans bij groote landopmetingen worden gebruikt, komen daar niet in voor. De eenige meetinstrumenten welke in bedoeld handschrift beschreven worden, zijn: het meetkruis en de meetketting.

Ook de kennis van de meetkunde, welke bij het landmeten noodig is, beperkt zich tot die der eigenschappen van hoeken en lijnen, terwijl ook enkele voorbeelden van berekeningen, ter vaststelling van de uitgestrektheid van de opgemeten gronden

worden gegeven; o.a. komt de bekende formule $(a + b)^2$ hierin voor.

Men ziet dus dat het onderwijs in die vakken niet op bijzonder hoog peil stond. Hetzelfde geldt ook van de anatomie en de wis- en natuurkundige aardrijkskunde; het eerst genoemde vak omvatte voornamelijk het menselijk lichaam, de bloedsomloop en de werking van de verschillende organen, terwijl de cosmographie niet verder kwam dan tot de behandeling van vorm, beweging en zwaartekracht der aarde, terwijl ook bijv. zons- en maansverduistering besproken worden.

Levert de leerstof zelf geen bijzonderheden op, de wijze echter waarop deze onderwezen werd, is vermeldenswaard. Zij is nl. gesteld in den vorm van een *piwoelang* (raadgeving), al dan niet in dichtmaat geschreven.

Typeerend is verder de manier waarop schrijver het behandelde onderwerp verklaart. Hij laat twee personen een gesprek voeren, in dit geval een ongeschoold adellijk persoon en een eenigszins ontwikkelde jongeling.

De ongeschoolde persoon brengt dan zijn ouderwetsche opvattingen over bv. de maansverduistering op het tapijt, welke door den ontwikkelde jongen man werden bestreden met de door hem op school opgedane kennis.

O.a. zei de ouderwetsche *menak*: „Voor zoover ik van mijn ouders geleerd heb, wordt een zons- of maanseclips veroorzaakt door het feit, dat deze beide planeten in echtvereeniging met elkaar treden. Men zegt ook dat de maan door een groote *naga*-slang wordt ingeslikt”.

„Dat is wel mogelijk”, antwoordt de geschoolde jongeling, „maar zoo iets gaat mijn verstand te boven. Immers, indien het waar was dat de zon in het huwelijk treedt met de maan, door welke vereeniging een verduistering zou ontstaan, dan begrijp ik niet, waarom de maan uit haar huwelijk met de zon geen kinderen heeft gekregen. En als de verduistering inderdaad veroorzaakt wordt door het feit, dat

de maan door een *nagaslang* is ingeslikt, zouden er toch geen zon en maan meer zijn in het heelal, of er moeten reserve manen en zonnen bestaan. Hoeveel keeren hebben er sedert het bestaan van de wereld niet verduisteringen plaats gehad en toch blijven zon en maan bestaan!”

Zoo kan ik meer voorbeelden aanhalen, doch met het bovenstaande meen ik voldoende te hebben aangetoond in hoeverre de oude leermethode paedagogische waarde heeft.

Terloops heb ik opgemerkt, dat de handschriften al dan niet in dichtmaat zijn geschreven. Met de meeste ervan is dit wel het geval; zelfs een eenigszins wetenschappelijk werk als de verhandeling over de Rechterlijke Organisatie, vervat in Hs. No. 97, van de hand van den m.g. Regent van Tjiamis, is in *těmbang* geschreven. Dit behoeft echter geen verwondering te wekken, indien men bedenkt, dat het dichten bij de oude Soendaneezen vooral een middel was om het gelezene gemakkelijk in het geheugen op te doen nemen. Het is een feit, dat het voor den ouden Soendanees veel gemakkelijker is het gelezene te onthouden, zoo dit in dichtmaat geschreven is, dan wanneer hetzelfde onderwerp in proza is gesteld. In zijn inleiding heeft schrijver dan ook terecht opgemerkt, dat hij, hoewel hij maar al te goed wist, dat hij geen dichter was, het onderwerp desniettemin in dichtmaat zou beschrijven, omdat hij ervan overtuigd was dat de Soendaneezen meer van poëzie dan van proza hielden. In deze verklaring ligt tevens opgesloten het antwoord op de vraag, waarom de Soendaneesche literatuur grootendeels uit poëzie bestaat.

Hoewel het peil van het Inl. onderwijs door de ijverige bemoeiingen van R. A. A. Koesoemadiningrat, enkele jaren na de invoering, reeds eenigszins gestegen was, toch kon er geen sprake zijn van meer uitgebreid lager onderwijs in den zin van het huidige. Het valt evenwel niet te ontkennen dat het onderwijs langzamerhand moeilijker is geworden, waardoor de

uit het schrijverspersoneel van het regentskantoor gecreëerde schoolmeesters niet meer voor hun taak berekend waren. En aangezien de betrekking van schoolmeester innig verbonden scheen te zijn met het B. B. ambt, stuurden eenige hooggeplaatste Inl. ambtenaren hun zonen naar elders om schoolsche kennis te vergaren, die zij later en als onderwijzer en als bestuursambtenaar noodig hadden. Maar toen bestonden er nog geen scholen, waar men voor onderwijzer kon studeeren, immers, de kweekschool te Bandoeng werd pas eenige jaren later opgericht, zoodat men genoodzaakt was de begeerde kennis bij iemand anders op te doen, zooals het geval was met den oud-Regent van Bandoeng, R. A. A. Martanagara. Deze is ook schoolmeester geweest en kreeg zijn eerste onderricht zoowel in de schoolvakken als in de Javaansche taal van den bekenden schilder Raden Saleh.

Zoo bleven de bovengeschetste onder-

wijstoestanden voortbestaan tot ongeveer het jaar 1866. Na dien viel er eenige verandering waar te nemen, welke haar oorzaak vond in de aanstelling van een inspecteur voor het Inl. onderwijs in 1864 en mede in de oprichting van het Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, dat een groote stoot aan de ontwikkeling van het Inlandsch onderwijs gaf. Sedert dien tijd werd krachtig op dit gebied gewerkt, het toezichtuit gebreid, o.a. door de aanstelling van adjunct-inspecteurs, terwijl het aantal scholen aanmerkelijk werd vermeerderd. Ze werden niet meer ondergebracht in een der bijgebouwen van de regentswoning, doch in speciaal daartoe opgerichte gebouwen. De naam *Sakola kaboepaten* geraakt langzamerhand in vergetelheid, maar dank zij de bibliotheek van het Bataviaasch Genootschap, die de „schoolboeken” bewaarde, kan men zich van omvang en aard van het geboden onderricht een voorstelling maken.

LOEDROEK

door

R. AHMAD WONGSOSEWOJO.

Elders in dit nummer is afgedrukt een artikel van den heer H. O., getiteld: *Pantoens in het Javaansch* — ten rechte: *de Javaansche parikan's*, welke men vaak voorgedragen hoort door een Loedroek-gezelschap. Aangezien door den heer H. O. daarin een beschrijving van de Loedroek zelf niet is gegeven, is het wellicht niet ondienstig deze vertooning hieronder kortelijks te beschrijven.

Loedroek is een volkstooneel-gezelschap bij uitnemendheid in Soerabaja en omgeving (Sidoardjo, Bangil, Grisse, Modjokerto en Djombang). Niets blijkt er zoo machtig om het hart van de bevolking uren lang in verrukking te brengen als juist de Loedroek. De komédi-bangsawan, kron-tjong concours, optreden van Solosche danseressen enz. mogen — hoewel ze ontegenzeggelijk ook tot de favorieten van het Soerabajaasch Inheemsch publiek behooren — toch niet als Loedroek bogen op de onverdeelde belangstelling van de bevolking. Als de Loedroek ergens zal optreden, komt het publiek spoedig genoeg precies te weten plaats en tijd daarvan. Want het bericht over dat op handen zijnde optreden verspreidt zich als een loopend vuur door de kampong. Schel gekleurde affiche's langs de straten geplakt, advertenties en aankondigingen in de dagbladen en periodieken blijken daarvoor onnoodig te zijn, iets waarop de moderne gezelschappen werkelijk jaloersch mogen wezen. Van heinde en verre komen mannen, vrouwen en kinderen toestroomden naar de plaats des vermaaks.

Het is daarom, dat men bij huwelijks- of besnijdenisfeest daar ter plaatse, zoo men de uitgenoodigden en het nontonlustige publiek op een goede attractie wenscht te onthalen, als het maar eenigs-

zins mogelijk is niet nalaat een Loedroek-gezelschap te huren.

Een van de bekende — zoo niet het meest bekende — Loedroek-gezelschappen te Soerabaja is de Loedroek Gëntèng, dat op het terrein van de Jaarmarkt van Soerabaja onverzwakt de lauweren van een steeds talrijk publiek jaar na jaar heeft mogen oogsten.

Evenals het bangsawan- of topèng-gezelschap heeft de Loedroek een gevarieerd repertoire, doch de lakon is eenvoudiger van inkleeding en compositie. Ook beschilderde schermen en coulissen, of mooie met goud versierde kledingstukken en bizondere kunstverlichting, — elders onmisbaar — heeft de Loedroek niet noodig. De *tèrop* (tijdelijke loods), waar een huwelijks- of besnijdenisfeest gevierd wordt, met de toebehoorende verlichting, doet evengoed dienst als het wel ingerichte tooneel van een modernen schouwburg. Boven en om de speelplaats hangt men aan korte of lange touwen allerlei koekjes als: *rèngginang*, *opak*, *lèpèt*, *koepat* enz. Als de Loedroek-muziek [bestaande uit een trompet, een *këndang*, een *djidor*, een *angkloeng*, soms daarnaast nog een *tjimploeng* (drie kleine *tèrbangs*) en een *gong*] opgesteld is, kan, ongeveer te negen ure in den vooravond, de voorstelling een aanvang nemen om pas te eindigen als het ochtendgloren de komst van den nieuwen dag aankondigt.

De „stampvolle zaal” wacht buiten de *tèrop* geduldig op het aanvangsuur, gezellig koutend over koetjes en kalfjes, hier strootjes rookend, daar sirih kauwend; vele kinderen oordeelen het noodig om niet langer te talmen met het uitgeven van hun centen voor snoeperijen. Ze zullen het straks immers vanwege de voorstelling niet

meer zoo rustig kunnen doen. Niet zelden hoort men door het gegons der gesprekken heen nu al hartelijk gelach, afgewisseld door onderdrukt gegichel. Men is bezig leuke herinneringen van vroegere voorstellingen op te rakelen. In één woord: men verkeert bij voorbaat in feeststemming.

Eindelijk kondigt de muziek aan dat de voorstelling direct zal beginnen. Een echt Loedroekspel is het echter nog niet. Men begint in den regel met *poetjoekan* (een voor-spel).

Eerst daarna verschijnt ten tooneele Běsoet, de hoofdfiguur van de Loedroek, voorstellende een jongeling, die den huwbaren leeftijd bereikt hebbende, thans een levensgezellin zoekt. Eigenaardig doet zijn toilet aan. Bloot bovenlichaam, overigens bedekt door *mori* (witte kain) ietwat slordig om het lichaam geslagen, en met een stuk *lawé*,¹⁾ om de lendenen vastgemaakt. Zijn hoofd is bedekt met een roode dan wel zwarte muts of met een eveneens witten hoofddoek. In de hand houdt hij een brandende toorts. Maakt zijn verschijning in zulk een kleederdracht reeds een koddigen indruk, zij wordt nog lachwekkender door zijn schijnbaar slordig geschminkt gezicht. Een kapmes met afgeslagen punt (van hout vervaardigd) maakt zijn algeheele wapenrusting uit.

Dit is de ziel van de Loedroek. Met hem staat of valt het spel. Van hem hangen roem en faam zoowel als kortstondig bestaan af.

Begeleid door een Loedroek-lied geeft Běsoet eerst een proeve van zijn dansvaardigheid om daarna zijn weg te vervolgen. Hij loopt met gesloten oogen. Onderweg komt hij een vrouw tegen (een man in vrouwenkleeding), wier kleederdracht zeer eenvoudig is. Ze begint met hem te ondervragen, vanwaar hij afkomstig is, wie zijn ouders zijn enz. Zij vertelt hem voorts, dat zij een zoon heeft, die van huis weggelopen is. In Běsoet meent zij haar

zoon te herkennen, want hij lijkt in alle opzichten sprekend op hem. Běsoet echter houdt mond en oogen hardnekkig dicht. Als het de vrouw niet gelukt op haar vragen antwoord van den jongen te krijgen, wordt ze radeloos, haar geduld raakt uitgeput en zij begint hem met een stok (*pisangbladnerf*) te slaan. Eindelijk ontsluit Běsoet zijn oogen. Overtuigd zijnde dat de jongeling inderdaad haar weggelopen zoon moet zijn en niemand anders, troont zij hem mede naar haar huis.

Běsoet treedt in het huwelijk met *Asmoenah* (een man, als vrouw gekleed), kleederdracht ook zeer eenvoudig. Om het gemis van lange haren eenigermate bedekt te houden, wordt een sjaal om het hoofd geslagen, zóó dat slechts enkele haarlokken op het voorhoofd uit de sjaal steken.

Běsoet neemt een besluit om naar de stad te gaan ten einde daar werk te zoeken. Doch hij weet den weg erheen niet. Goede raad is duur. Ten slotte waagt hij er op maar geheel alleen te gaan, zijn vrouw thuis achterlatende, en onderweg zijn kost verdienen als potsenmaker. Een toekang-kěndang begeleidt hem en geeft hem antwoorden op zijn vragen. Door Běsoet wordt deze toekang-kěndang *Kang Djamino* genoemd. Al pratende en zingende doet Běsoet het publiek gedurig lachen. Dat is trouwens de clou van de Loedroek.

Intusschen wacht de vrouw van Běsoet thuis tevergeefs op de terugkomst van haar man. Door verlangen verteed besluit zij op een goeden dag hem te gaan zoeken. Gelukkig niet zonder resultaat. Eterijen, die zij medegenomen heeft, zet zij hem voor. Běsoet laat zich niet tweemaal uitnoodigen om flink toe te tasten. Ook hierin vindt Běsoet volop gelegenheid om lachsalvo's aan het publiek te ontlokken. De wijze van eten, van kauwen, van inslikken, de gulzigheid, waarmede hij eet, dat alles is zoo grappig, dat alleen een volslagen topper zich goed kan houden en niet meelacht.

Doch Běsoet zelf is niet zoo gelukkig als het publiek. Want hij krijgt argwaan, dat

1) Naar men mij verteld heeft maken de *mori* en de *lawé* een deel uit van de *sadjén* door den feestvierder klaargemaakt. De *sadjén* bestaat uit: sirih, pinang, tabak, pisang, rijst, petroleum, *lawé*, *mori*, een kam, een spiegel, en geld *rong wang segobang* ($\pm$ achttien en een halve cent).

zijn vrouw tijdens zijn afwezigheid zich onledig gehouden heeft met een anderen man. Al de eterijen worden met drift uit elkaar geschopt. Asmoenah mag niet meer huiswaarts keeren, doch moet met hem verder medegaan. Het beroep van potsenmaker wordt voortaan door beiden beoefend.

Op een gegeven moment, als zijn vrouw bezig is een dansopvoering te geven, komen eenige mannen uit de omstanders naar haar toelopen om mede te dansen; een daarvan is *Djoeragan Tjělěp*, iemand met een goed postuur en als een volbloed Madoerees gekleed. Mogelijk nadert deze *Djoeragan Tjělěp* Asmoenah al te vlak bij, of moedigt Asmoenah hem al te veel aan om maar in haar nabijheid te blijven dansen; hoe het zij: Běsoet en zijn vrouw geraken in woordentwist. Běsoet windt zich daarbij zoo op, dat hij ten slotte zijn vrouw gelast één van beiden te kiezen: hem of zijn rivaal. Eén moet er weg, vindt hij. Helaas blijkt dat noodlottig te zijn voor Běsoet. Want de vrouw kiest de zijde van *Djoeragan Tjělěp*. Ook dit gedeelte van de lakon biedt den optredenden personen veel gelegenheid tot het voeren van geestige gesprekken of tot het zingen van lachlustwekkende parikan's.

Ten slotte rukt *Djoeragan Tjělěp* Běsoet de toorts uit de hand en loopt daarmee met Asmoenah weg, tot vermaak van het publiek.

Het toeval wil dat *Djoeragan Tjělěp* en Běsoet daarna elkaar tegenkomen en wel op een markt. Een vechtpartij is onvermijdelijk. De toorts wordt uitgeblazen. Běsoet maakt zich klaar voor den strijd. Zijn witte kain slaat hij tot een *tjawět* op, de *lawé* die hij tot dusver om de lendenen heeft, slaat hij om zijn hals tot een lus. Kruipend betreedt Běsoet de strijdarena. De handige *Djoeragan Tjělěp*, dat ziende, grijpt naar de om den hals hangende lus van zijn tegenstander, en in één slag is hij overwinnaar.....

Aldus ongeveer de grondlakon van de Loedroek. Men kan willekeurig aan de la-

kon een ander aspect geven door ze saam te weven met allerlei bekende voorvallen of verhalen. Zij blijven alle echter binnen den gezichtskring van het publiek; trouwens, de spelers zijn ook eenvoudige menschen uit de kampong, in niets boven het gewone publiek uitstekend, in het dagelijksch leven meestal arbeiders in een of andere werkplaats of fabriek.

Zooals gezegd maakt grappigheid de hoofdschotel van de Loedroekopvoering uit. Het geheele stuk draait om de grappen en grollen der spelers. De optredenden veroorloven zich daarbij veel vrijheid, al te veel soms, om alles, maar dan ook letterlijk alles, uit te flappen, allerlei wanverhoudingen hekelend, wantoestanden, slechte gewoonten, onrechtvaardig optreden van overheidspersonen, zware belasting van het Land of van de Gemeente, practijken van de geldschietters, intieme verhouding van bepaalde personen, de inhalige geestelijken enz. enz. Alles waarover in de kampong gepraat wordt, passeert de revue, zooals hier en daar ook blijkt uit de parik-an-verzameling van den heer H. O.

Het publiek luistert er gaarne naar en het amuseert zich bizonder. Immers het ziet zijn eigen dagelijksche, zelfs intieme leven in de kampong, zijn eigen leed, zijn eigen wenschen en verlangens, door de Loedroek vertolkt op geestige en veelal rake wijze.

Als bizonderheid kan hier ten slotte ook worden vermeld dat de bekende *Studieclub* — onlangs tot *Persatoean Bangsa Indonesia* omgevormd — te Soerabaja de zeer populaire Loedroek-Doerasim voor de *Studieclub* heeft laten optreden. Bij deze speciale opvoering sprak de Loedroek vanzelf niet enkel zijn eigen woorden, maar ook die van de *Studieclub*-leiding. Na afloop van de voorstelling is Doerasim door Dr. Soetomo „gedecoreerd” in tegenwoordigheid van een zeer talrijk publiek. Het heeft er allen schijn van, dat een echt volkstooneel als de Loedroek een uitstekend propagandamiddel is om nieuwe ideeën

enz. tot het echte volk te doen doordringen niet alleen, maar ook om ze bij het volk populair te maken.

Dit speciale optreden van Doerasim heeft voor zoo ver mij bekend is dan ook een goede pers gehad.

PANTOENS IN HET JAVAANSCH

door

H. O.

Toen ik jaren geleden bezig was met de studie van de Maleische pantoen en een onderzoek naar de parallellen daarvan in de naburige talen ¹⁾, kon ik in de werken over de Javaansche taal- en letterkunde, voor zoover deze mij toen toegankelijk waren, niet vinden, dat er in het Javaansch ook iets dergelijks bestond. In het voorwoord bij de woordenlijst van de door hem uitgegeven Soendaneesche pantoens²⁾ vermeldt C. M. Pleyte ook de Soendaneesche „sindir”, die in haar gewonen vorm vrijwel met de Maleische pantoen overeenkomt, en wijst op de Javaansche „wangsalan”, die echter een groot verschil toont met de Maleische pantoens.

In latere jaren heb ik in Oost-Java wel eens bij krontjong-uitvoeringen gehoord, dat tusschen twee Maleische verzen ook een meer of minder slecht Javaansch versje werd ingeschoven, b.v.

Boeah ketjapi setengah mateng,
Lajang-lajang di Gondangdia,
Tidoer mengimpi nonahkoe datang,
Terbajang-bajang koe sangka dia.

Wonten poendi panggénan si Gatotkatja,
Si Djanaka saweg mretapa,
Wani soempah, wani soepata,
Digawa wong masoek ngakoewa.

Dari Blitar ka Soekaboemi,
Boenga meloer di pinggir kali,
Kitar (gitaar) berboeni serta menjanji,
Soedah tidoer bangoen kembali.

Dit waren echter uitzonderingen, die ik meer voor een concessie aan het Javaansch sprekend publiek hield.

Niet zoo lang geleden vond ik een van mijne oppassers, vroolijk meesmuilende, met ongewonen ijver uit een smerig schriftje strofen overschrijven. Bij nader onderzoek bleek, dat deze versjes in het Javaansch waren gesteld en bij de „loedroek”-uitvoeringen te pas kwamen. Loedroek was toen in de mode te Soerabaja, en zoo kon ik eene kleine collectie van deze versjes bij elkaar brengen, die mij op 't eerste gezicht echte pantoens leken te zijn, zooals zij in het Maleisch bestaan. Hoe zij bij de loedroek te pas kwamen, kon ik toen niet verder nagaan, en toen ik er tijd voor had, was de loedroek reeds verdrongen door de ketoprak. Ik geef hieronder de collectie volledig, op gevaar af, dat enkele versjes, die veel op andere gelijken, wel overbodig zullen schijnen

Hoe voldoen nu deze Javaansche versjes aan de eischen, die aan een Maleische pantoen worden gesteld? Deze eischen zullen wij eerst als volgt vastleggen:

1) Vierregelige strofen, waarin regel één met drie, regel twee met vier rijmt. Het grond-schema is ongeveer dat van het Maleisch sjair-vers:

!	—	—	!	—	/	!	—	—	!	—
!	—	—	!	—	/	!	—	—	!	—
!	—	—	!	—	/	!	—	—	!	—
!	—	—	!	—	/	!	—	—	!	—

Djikalau toean moedik dahoeloe,
Tjarikan saja boenga kembodja.
Djikalau toean mati dahoeloe,
Nantikan saja dipintoe sorga.

Hierin is echter de verregaandste vrijheid gelaten. De eerste helft van den eersten en derden regel bestaat even vaak uit vier lettergrepen als uit vijf, wat misschien van de melodie afhangt, waarop de pantoen

¹⁾ Journal Straits Branch, Royal Asiatic Society, no. 85: *The Malay Pantun*.

²⁾ Verhandelingen Bat. Gen. v. K. en W. Deel LVIII, 4.

wordt gezongen. Veranderingen zijn gemakkelijk aan te brengen, b.v. regel één en drie in bovenstaande pantoen kunnen even goed met „kalau” in plaats van met „djikalau” beginnen.

2) Er moet, behalve het rijm, eene zekere „assonantie” bestaan tusschen den eersten en den derden, den tweeden en den vierden regel, d.w.z. de woorden, die in den derden resp. vierden regel worden gebruikt, moeten reeds gesuggereerd worden door den klank van de woorden gebruikt in den eersten resp. tweeden regel. In het bijzonder geldt dit voor de woorden vóór de caesuur, b.v.

- 1) Ka Teloek soedah, ka Siam soedah,
- 2) Ka Mekah sahadja saja beloem,
suggereert
- 3) Dipeloek soedah, ditjioem soedah,
- 4) Dinikah sahadja saja beloem.

- 1) Djika koeloeroet padikoe ini,
- 2) Djika koeloeroet, petjah batang?
suggereert
- 3) Djika koetoeroet atikoe ini,
- 4) Djika koetoeroet, salah datang?

3) Er moet een zekere samenhang bestaan tusschen den inhoud van het eerste regelpaar en dien van het tweede.

Over dezen eisch loopen de meeningen ver uiteen. De Maleiers beweren, dat in een goede pantoen deze samenhang bestaat, ofschoon het hun niet mogelijk was, mij dit duidelijk uit te leggen. Abdoellah bin Abdoelkadir Moensji beweert, dat er geen samenhang bestaat, en dat de eerste twee regels geen ander doel hebben dan het rijm voor den derden en vierden regel te leveren. Abdoellah bin Abdoelkadir was echter geen volbloed-Maleier, en een echte schoolmeester. Prof. van Ophuijsen geeft Abdoellah gelijk (*Het Maleische volksdicht*, ook opgenomen in de inleiding tot *Pantoen Melajoe*, ed. Volkslectuur No. 424) en verklaart, dat hij in de pantoens, die hij verzameld en gehoord heeft, tevergeefs dezen samenhang heeft gezocht, en dat

het zoeken ernaar nutteloos is, omdat zooiets niet bestaat.

De Engelsche geleerden Marsden, Crawford, Wilkinson, Winstedt, hebben het beginsel opgesteld dat het eerste regelpaar een poëtisch denkbeeld moet bevatten, welks schoonheid gesluiert is, terwijl het tweede regelpaar het gelijke denkbeeld in zijne geheele, onbedekte schoonheid moet toonen. Ik houd dezen eisch, waaraan het oud-indische çloka voldoet, zooals wij het b.v. in het Dhammapada, in de Epen en bij Kalidasa vinden, voor te streng voor de Maleische pantoen. Ik heb de hypothese geopperd, dat wij in de eerste twee regels van de Maleische pantoen iets moeten zien als het „hsing” in het Chineesch volksdicht, dat V. von Strauss in het voorwoord tot zijne vertaling van het Shi King als volgt karakteriseert: „de vermelding van een bijzonder natuurverschijnsel, of van een bekend voorval, dat als eene zinrijke arabeske vooropgesteld wordt, om het nadenken, het gevoel of de stemming voor te bereiden op dat wat volgt”. (Hoeveel de Maleische taal in het idioom gemeen heeft met het Chineesch, zooals het gebruik van de hulp-telwoorden, de demonstrativa enz. enz. kan ik hier niet verder uiteenzetten).

Dr. Winstedt heeft deze hypothese gedeeltelijk geaccepteerd in zijne inleiding tot de tweede editie van de collectie *Pantoen Melayu* (Malay Literature Series, Singapore). Dr. Winstedt heeft ook verder uiteengezet, dat wij, om den samenhang tusschen het eerste en het tweede regelpaar te kunnen beseffen, niet alleen land en volk der Maleiers, hunne zeden en gebruiken, geschiedenis, literatuur en traditie, maar ook nog hunne bloemen-, planten-, vruchten- en vogel-taal moeten kennen, en dikwijls nog de bijzondere omstandigheden, waaronder de een of andere pantoen is ontstaan.

De samenhang tusschen het eerste en tweede regelpaar van de tweede pantoens, die ik boven als voorbeeld van „assonantie” heb gegeven, zal wel duidelijk zijn. Wat het voorbeeld voor den eersten eisch betreft

zoo krijgt het eerste regelpaar eene diepere beteekenis, als men weet, dat de kembodja-bloem van den boom komt, dien wij overal op de inlandsche begraafplaatsen vinden. Het antwoord op deze pantoen:

„Djangan tjarikan boenga kembodja,
Tjarikan saja boenga meloer,
Djangan nantikan di pintoe sorga,
Nantikan saja dipintoe koeboer”.

wordt dan ook duidelijker, want de meloerbloem, op Java meestal „melati”, is de bloem, die vooral bij huwelijksfeestelijkheden te pas komt. Er is nog een ander antwoord:

„Apa goenanja boenga kembodja,
Saja tjarikan boenga tjempaka,
Apa goenanja di pintoe sorga,
Saja nantikan di pintoe naraka”.

Ik heb echter niet kunnen nagaan, wat de beteekenis van de tjempaka-bloem in dit opzicht is.

Dit zijn de drie hoofdregelen voor een Maleische pantoen. De pantoen zou echter geen „volksdicht” zijn, als deze regelen niet zoodanig werden verwaarloosd, in het bijzonder de tweede en derde, dat men hen allen bij het bestudeeren van een groot aantal Maleische pantoens duidelijk kan onderscheiden.

Laten wij nu onderzoeken, in hoe ver ook de bovenstaande Javaansche pantoens aan deze regels voldoen.

Aan den eersten voldoen zij alle.

Ook de tweede regel, de „assonantie”, wordt in het algemeen goed in acht genomen, zooals een oppervlakkig doorlezen van de collectie reeds zal kunnen aantoonen. Dit is ook van de Javanen met hunne „wangsalan” niet anders te verwachten, en zoo zijn er reeds in de bovenstaande kleine verzameling prachtige voorbeelden van assonantie te vinden; een van de mooiste vind ik b.v. No. 22:

Tak oekiri, tak oekiri,
Nèk boendel, pena oengkal;
Tak pikiri, tak pikiri,
Nèk njoendel, pena tinggal;

dat ons ook toont dat in het Javaansch, evenals in het Maleisch, de i- en de oe-klank in de assonantie equivalent zijn. Het zal niet moeilijk zijn, reeds uit bovenstaande kleine verzameling een lijstje bij elkaar te brengen van vaste rijm-equivalenten, zooals in het Maleisch b.v. „selasih” en „kekasih”, „poean” en „toean”. In het Javaansch zouden wij in zoo’n lijstje kunnen opnemen „oekir” en „pikir”; (zie No. 22, 50, 51; in No. 133 komt echter ook „kikir” voor), „tjita” en „tjinta”, „tjoetjoek” en „bodjo” (Nos. 80, 81, 82). Zit er echter nog iets diepers in dan slechts een rijm-equivalent? Ik heb er eens op gewezen, dat in de Hindoe-wereld de „selasih” (basilicum) eene plant is, die als bruid van Krishna beschouwd en vereerd wordt¹⁾. Ik zou in „oekir” (uitsnijden, uitsteken, graveeren), het fijne moeilijke werk, dat de hand doet, ook nog in ander opzicht een „equivalent” kunnen zien van „pikir”, het fijne, moeilijke werk, dat de hersenen doen. En bestaat er geen samenhang tusschen „tjoetjoek” en „bodjo”, haarspeld en echtgenoote? Op deze vragen verder in te gaan is echter eene taak, die ik niet aandurf.

Hoe staat het eindelijk met den derden eisch voor de Maleische pantoen, dat er een zekere samenhang moet zijn tusschen de beteekenis van het eerste en het tweede regelpaar, en wel, als ik mijn eigen hypothese mag gebruiken, dat het eerste regelpaar moet bevatten „de vermelding van een bijzonder natuursverschijnsel, of van een bekend voorval, dat als eene zinrijke arabeske vooropgesteld wordt, om het nadenken, het gevoel of de stemming voor te bereiden op dat, wat volgt?” Is iets dergelijks ook te vinden in bovenstaande Javaansche pantoens? Mij dunkt van wel, want zonder tot de finesses van de Javaansche dichterlijke taal te zijn doorgedrongen, kan ook het Europeesch gevoel dezen samenhang vinden in enkele der versjes, b.v.

1) Note on the word *Selaseh*, Journal Mal. Branch R.A.S., IV, par III.

3. Als je niet vast, zag dan, dat je niet vast.
Dan behoef ik geen rijst te wasschen
(voor het eten vóór het aanbreken
van den dag in de vastenmaand).
Als je toch niet kan, zeg dan, dat
je niet kan,
Dan hoef ik je niet noodeloos te volgen.
(zie ook de variaties No. 68, 69, 70).
6. Niet teveel ringen,
Eén is genoeg, als hij maar bezet is
met een diamant.
Trouw niet met vele vrouwen,
Eén is voldoende, mits ze een goede
vrouw blijkt te zijn.
22. Ik zit aan mijn snijwerk, ik zit aan
mijn snijwerk,
Als het (mes) bot wordt, moet je het
slijpen.
Ik zit te peinzen, ik zit te peinzen,
Als zij ontrouw wordt, moet je haar
laten loopen.
84. Een dali (vogel) pakt een glazemaker
(insect),
Zou ze dat niet doen, nu zij honger
heeft?
Ben je al getrouwd of nog niet?
Zoo niet, dan ben je de mijne. (vergl.
ook No. 104).
133. Ik ben aan het vijlen, ik ben aan het
vijlen,
In de wand is een gat, door een loe-
wak gemaakt.
Ik ben aan het denken, ik ben aan
het denken,
Als ze door een ander genomen
wordt: zoo is nu eenmaal mijn lot!

Zoo zijn er meer, waarin ook voor een
Europeaan de gedachten-associatie niet
moeilijk is, b.v.

tusschen het stuk gaan of breken van de
haarspeld, en het stukgaan en breken van
het huwelijk (Nos. 80, 81, 82);

tusschen de slang, die een regenworm
heeft gevangen en hem wel zal verslinden
en de angst voor haar oom, als hij, haar

wenk volgende, de gesloten deur binnen-
gaat (No. 87, vergl. ook No. 147);

tusschen de belofte, dat, als zij een
baadje wil hebben, hij het zal naaien, en
de belofte, dat, als zij wil trouwen, hij
haar man zal worden;

tusschen „geen te dure katoentjes koo-
pen, omdat zij misschien later verkleuren”,
en „het niet te erg drijven, als men ver-
liefd is, omdat anders de menschen be-
ginnen te praten”, en in het antwoord
erop, tusschen het goed, als het verkleurt,
kan men aan den Chinees teruggeven”,
en „als de menschen beginnen te praten,
kan door aanzoek bij de ouders der zaak
weer in orde komen” (No. 108, 109);

tusschen een sarong, bedorven door een
gaatje van een brandende sigaret, en een
gelaat, dat bleek is geworden omdat de
jongeling te veel achter de meisjes heeft
aangelopen (No. 113);

tusschen „dat men voorzichtig moet zijn,
eene muts met franje te dragen, als men
geen hadji is”, en „dat men voorzichtig
moet zijn, zich naast een meisje te zetten,
als men er niet zeker van is, dat men ook
haar uitverkorene is” (No. 117).

Zijn deze voorbeelden zonder veel moei-
te ook voor ons Europeanen verstaanbaar,
toch zullen wij den samenhang tusschen
het eerste en tweede regelpaar in de meeste
andere versjes niet kunnen begrijpen zon-
der bekend te zijn met al de bovengenoem-
de dingen, die Dr. Winstedt noodig acht,
om de geestigheid van een Maleische pan-
toen in het geheel te kunnen beseffen.
Bekendheid met de Javaansche gedach-
tenwereld zal ons waarschijnlijk ook hier
in verscheidene versjes een samenhang
toonon, die ons vooralsnog ontgaat. Men
zal de Javaansche waardeering (en den
smaak?) van sambalgorèng uit ketjipir-
vruchten en met te weinig vet gebraden
vleesch-draden (iwak aboen) moeten ken-
nen, om de moeilijkheid van de keuze
tusschen, of het vergelijken er van met
een chauffeur en een tuinjongen, die lui-
zen heeft, in No. 85 te kunnen beseffen.
Dus weet ik ook niet, of het juist is, dat ik

in No. 78 eene gedachten-associatie zie, die het wel tot een versje uit een *Reisetagebuch eines Philosophen* zou kunnen verheffen.

De ondervolgende verzameling is betrekkelijk klein, en, stammende uit het loedroek-milieu, zeer zeker niet van het fijnste allooi. Dat ik haar hier heb gepubliceerd, en eene poging heb gedaan, haar aan de hand van wat mij over de Malaische pantoen bekend is te analyseeren, geschiedt slechts ten einde de volgende vragen te stellen:

1) Hebben wij in bovenstaande versjes met een nieuw verschijnsel te doen, ontstaan misschien alleen in Soerabaja en omstreken, onder den invloed van de kron-tjong en uit de behoefte, iets dergelijks ook in de loedroek te hebben, of bestaan er verzen in dezen vorm als volksdicht ook onder de Javanen, evengoed als onder de Maleiers en Soendaneezen?

(Ik heb eens gehoord, dat ook in de Vorstenlanden zoo iets als de Maleische pantoen in het Javaansch zou bestaan, maar heb geen gelegenheid gehad, er zelf naar te informeeren. Vergl. ook in Prof. Dr. Berg's *Pranatjitra*-vertaling noot 2, p. 147, en noot 3 op p. 349).

Mochten zulke versjes in het Javaansch als werkelijk volksdicht bestaan, dan zou ik gaarne eene grootere belangstelling ervoor willen wekken. Misschien ligt het op den weg van het Java-Instituut, dergelijke verjes te doen verzamelen, ze door een deskundig Javaan te doen bewerken, zooals Dr. Winstedt de door hem uitgegeven collectie *Pantun Melayu* heeft bewerkt, en van tijd tot tijd in dit tijdschrift te publiceeren?

2) Als er iets als de Maleische pantoen in het Javaansch bestaat, worden er dan in de eerste twee regels ook woorden in „wangsalan”-beteekenis gebruikt, d.w.z. bestaat het verband tusschen het eerste en tweede regelpaar niet alleen direct door de origineele beteekenis en de assonantie van de in de eerste twee regels gebruikte woorden, maar ook nog indirect door hunne „wangsalans?” Dit zou natuurlijk het begrijpen van Javaansche pantoens door niet-Javanen nog moeilijker maken, echter ook een wenk zijn, om de oplossing van zoovele moeilijkheden, die wij ondanks alles, wat er over geschreven is, bij het streven naar recht verstand van de Maleische pantoens nog ontmoeten, op nieuwe banen te zoeken.

*

Tot zoover de inleiding van den heer H. O.

In de overtuiging dat een vertaling der *parikans* den lezer niet overbodig zal voorkomen, heeft de Redactie den heer R. Ahmad Wongsoséwojo uitgenoodigd, deze te willen bezorgen. Zij betuigt hem en den heer Koesrin, die zoo vriendelijk was de vertaling van kleine oneffenheden te willen zuiveren, daarvoor gaarne haar dank.

Mocht de deskundige lezer hier en daar bezwaar maken tegen de weergave, dan moge bedacht worden, dat door de soms zeer elliptische uitdrukkingwijze en het niet altijd even begrijpelijke Soerabajasch dialect het accent licht verkeerd kon worden gelegd.

Redactie.

TEKST.

1. Soewal ireng klambi ireng,
Toekoe koepang dak ana sèndoké.
Boedal bareng moelih bareng,
Mleboe gang dak weroeh ènggoké.
2. Oela sawa saba ing alas,
Kasihane Kangdjeng Goesti.
Ala-ala gendaké lawas,
Sagoenemé wong noeroeti.
3. Nèk dak pasa kandaa dak pasa,
Dadi akoe dak moesoesi.
Nèk dak bisa kandaa dak bisa,
Dadi akoe dak noetoeti.
4. Kidoel kali lor kali,
Katé njabrang dak ana woté.
Kidoel gati lor gati,
Tak timbang pada aboté.
5. Kidoel kali lor kali,
Rokok klobot taliné lawé.
Kidoel gati sing lor gati,
Tiwas abot dak mèloe doewé.
6. Ali-ali adja akèh-akèh,
Sitok baé matané inten.
Pena rabi adja akèh-akèh,
Sitok baé nèk anteng.
7. Anak kadji nang Gresik,
Olèh-olèhé djoewadah wadjik.
Nèk dèmen ajo sing betjik,
Adja kaja bodjo sing dèsik.
8. Ngidek ketjik adja adjoer,
Kampak dibiði adjoer.
Wong wis betjik kaja doeloer,
Adja ngadjak toeroe koempoel.
9. Kadji Djèn nang Kelimboengan,
Wédang kopi koerang goela.
Toeroe idjèn wedi geloendongan,
Katé rabi wis kaðoeng toewa.

VERTALING.

1. Zwarte broek, zwarte jas,
Koepang koopen zonder lepel.
Samen vertrekken, samen naar huis,
In de gang gekomen weet hij niet waar af
te slaan.
2. De sawa-slang leeft in het bosch,
Lieve! van Kangdjeng Goesti.
Hoewel leelijk is ze van oudsher zijn minnares,
Al haar wenschen vervult hij daarom steeds.
3. Als je niet vast, zeg dan dat je niet vast,
Dan hoef ik geen rijst te wasschen.
Als je toch niet kan, zeg dan dat je niet kan,
Dan hoef ik je niet (noodeloos) te volgen.
4. In 't zuiden is een rivier, in het noorden
is een rivier,
Men wil oversteken, maar er is geen brug-
getje.
De zuidelijke vind ik aardig, de noorde-
lijke eveneens,
Wanneer ik ze vergelijk, wegen ze mij even
zwaar.
5. In 't zuiden is een rivier, in 't noorden is
een rivier,
't Klobot-strootje is met een lawé-draadje
vastgebonden.
De zuidelijke vind ik aardig, de noorde-
lijke eveneens.
Doch vergeefsche moeite: ik zal haar nooit
mede bezitten.
6. Niet te veel ringen,
Eén is genoeg, als hij maar bezet is met
een diamant.
Trouw niet met vele vrouwen,
Eén is voldoende, mits ze behoorlijk blijkt
te zijn.
7. Een hadji-kind te Gresik,
Brengend djoewadah en wadjik (eetwaren).
Als je van mij houdt, gedraag je dan be-
hoorlijk,
Niet zooals mijn vorige vrouw.
8. Als je op een sawo-pitje trapt, laat het dan
niet stuk gaan,
Sla je er met een bijl op, dan gaat het kapot.
Wij gaan immers goed met elkaar om, als
broer en zuster,
Vraag me dan niet bij je te slapen.
9. Hadji Djén is te Kalimboengan,
De koffie is niet zoet genoeg.
Alleen slapende ben ik bang voor de een-
zaamheid,
Maar ik ben al te oud om te trouwen.

10. Melik-melik anaké konang,
Toekoe glaŋi nang Medoera.
Tjilik-tjilik wani wong lanang,
Nggéndong baji awaké ngresoela.

11. Ngéné iki rak oedja-oedjimoe,
Ketjipoet berasé kawak.
Ngéné iki rak poedja-poedjimoe,
Loepoet bedjané awak.

12. Klambi poetih beŋah igané,
Beneré oewong pena dondomi.
Ati sedih napa margané,
Beneré oewong pena takoni.

13. Kirik-kirik anaké asoe,
Koetjing-koetjing mleboe longan.
Lirak-lirik ngadjak toeroe,
Amping-amping wedi konangan.

14. Toeroe-toeroe golékan Tjina,
Rokok klobot taliné lawé.
Koeroe-koeroe sabén dina,
Sing di-eboti ɖak mélok doewé.

15. Idjo-idjo moeloek-moeloek,
Tjoba abang tak talèni.
Doewé bodjo kok tjeloek-tjeloek,
Tjoba boedjang tak ladèni.

16. Toekoe tjita adja larang-larang,
Saélo rega nem oewang.
Nèk tjinta adja awan-awan,
Poekoel sepoeloeh nggeɖoeka lawang.

17. Toekoe damèn nang Karangpilang,
Nèk moelih njangkinga klapa.
Nèk ɖak ɖemen toekokna lajang,
Adja digawé semata-mata.

18. Wis weroeh nèk kain katja,
Kenèk apa pena djaitna.
Wis weroeh genɖaké kantja,
Kenèk apa pena singitna.

10. De jonge vuurvlieg vliegt met een flik-
kerlichtje in 't rond,
Een mes koopen op Madoera.
Hoewel nog klein durft ze al met mannen
omgang te hebben,
Maar ze klaagt, als ze een kind moet dragen.

11. Dat het zoo is, komt toch van je wenschen
en verlangens,
Ketjipoet (koekjessoort) van oude rijst.
Dat je in zulk een toestand verkeert, komt
toch van je wenschen en verlangens,
Dat het misgeloopen is, was nu eenmaal je lot!

12. Van een witte jas is de ribbestreek ge-
scheurd,
Je had ze moeten verstellen.
Het hart is bedroefd, wat is de reden daarvan,
Dat had je moeten vragen!

13. De kirik is het jong van een hond,
De kat komt in de longan (ruimte onder
balé-balé, tafel, enz.).
Al lonkende iemand meetroonen,
En dan zich verschuilen uit vrees voor be-
trapping.

14. Slapen, slapen, chineesche pop.
't Klobot-strootje is met een lawé-draadje
vastgebonden.
Hij wordt met den dag magerder,
Doch degeen, waarop hij verliefd is, is
niet van hem.

15. Iets groens stijgt op in de lucht,
Zoo het rood ware, bond ik het vast.
Je hebt een vrouw, en toch roep je mij
steeds toe,
Was je nog ongetrouwd, dan zou ik je wel
willen.

16. Betaal niet te duur voor tjita,
Per el kost ze zes oewang (vijftig cent).
Als je van mij houdt, kom dan niet te vroeg,
Klop om tien uur op de deur.

17. Stroohalm koopen te Karangpilang,
Als je naar huis gaat moet je een klapper
meenemen.
Als je niet meer van mij houdt, koop dan
voor mij een scheidbrief,
Maar terg me niet door het voortdurend
te laten merken.

18. Je wist toch dat het kain-katja (stijve sits-
soort) was,
Waarom laat je het dan toch naaien?
Je wist toch dat ze een liefje van een vriend
was,
Waarom hou je haar dan toch verborgen?

19. Ali-ali mata teloe,
Tak sikat roentoeh nang longan.
Nèk laki kanḍaa akoe,
Tak soembang saroeng Kalongan.
20. Toekoe tjita élon-élonan,
Potongana dadèkna teloe.
Adja gampang kelon-kelonan,
Doeroeng terang kambèk Pengoeloe.
21. Tak goelani, tak goelani,
Ketjipoet berasé kawak.
Tak bélani, tak bélani,
Loepoet bedjané awak.
22. Tak oekiri, tak oekiri,
Nèk boendel pena oengkal.
Tak pikiri, tak pikiri,
Nèk njoendel pena tinggal.
23. Pengoeloe ḍak teḍas pakoe,
Makan rengginang entèk selawé.
Nèk toeroe koempoela akoe,
Sanḍang pangan goléka déwé.
24. Pigi goenoeng ḍak nemoe kapal,
Tebae dawa tak keṭoki.
Ati bingoeng ḍak nemoe akal,
Nèk pena djawa tak éloki.
25. Djoela-djoela saroeng Kalongan,
Seringgit selikoer étjé.
Ḍak perdoeli gendak tjolongan,
Tak anggit bodjokoe déwé.
26. Abang-abang koerang legi,
Awoeg-awoeg koerang goelané.
Kebimbang woeroeng dadi,
Koerang remboeg wong toewané.
27. Rendeng-rendeng dodol blendoeng,
Tak sawang seroe larisé.
Andeng-andeng pinggir iroeng,
Tak sawang seroe manisé.

19. Een ring met drie steenen bezet,
Bij het borstelen valt ze in de longan.
Waarschuw mij als je gaat trouwen,
Ik zal je een sarong (Pa)kalongan ten ge-
schenke geven.
20. Sits koopen per el,
Knip ze in drie stukken.
Ga er niet zoo makkelijk toe over samen
te gaan slapen,
Het is nog niet aangegeven bij den Peng-
oeloe.
21. Laat ik er suiker opdoen,
Ketjipoet van oude rijst.
Ik zal het voor je opnemen,
Lukt het niet, welnu, dat is dan mijn lot.
22. Ik zit aan mijn snijwerk, ik zit aan mijn
snijwerk,
Als het (mes) bot wordt, moet je het slijpen.
Ik zit te peinzen, ik zit te peinzen
Als ze ontrouw wordt, moet je haar laten
loopen.
23. De Pengoeloe is onkwetsbaar voor spi-
kers,
Rengginang eten tot vijf en twintig stuks.
Slaap samen met mij,
Voor je kleeren en je eten moet je maar
zelf zorgen.
24. Naar een berg gaande vindt men geen
schip,
Een lang stuk suikerriet snijd ik in stukken.
Mijn hart is verbijsterd, ik weet geen raad
meer,
Als je de ware bent, wil ik wel met jou mee-
gaan.
25. Djoela-djoeli is een (Pa)kalongan-sarong,
Een ringgit is een en twintig dubbeltjes.
Het laat me koud of ze een gekaapt liefje is,
Ik doe net alsof ze mijn echte vrouw is.
26. 't Ziet een beetje rood en 't is niet zoet ge-
noeg,
Er is in de awoeg-awoeg (koek-soort) te
weinig suiker gedaan.
Ik ben bang dat het huwelijk niet plaats
zal vinden,
De ouders maken nog bezwaren.
27. In den regentijd verkoopt men belendoeng
(gekookte mais met klapper),
Naar het me toelijkt, wordt daarvan veel
verkocht.
Een moedervlekje aan de kant van de neus,
Als men ze aankijkt, ziet men dat ze zeer
aanvallig is.

28. Toekoe kokot nang Medoera,
Koelak watoe tjikar-tjikaran.
Nèk njokot sing tata-kira,
Kaðoeng tjatoe dadi tengeran.
29. Gedang soesoe digawé sedekah,
Tjeloekna moedin Gresik.
Adja kesoesoe ndjaloek dinikah
Entènana idahé disik.
30. Iwak bandeng oetak-oetakan,
Soekoer kandel kelapané.
Nèk demen agak-agaken,
Soekoer maler belandjané.
31. Iwak bandeng oetak-oetakan,
Tjagak poetjang talèna.
Nèk demen agak-agaken,
Nèk boedjang ladèna.
32. Anaké kadji mangan djeroek,
Naboeh beðoeg woelané pasa.
Katé ngadji dak ana sing ngoeroek,
Ngloedroeg ngleboer dosa.
33. Pena toeroe ngipi apa,
Ngipi bapak loenggoeh koersi.
Pena koeroe margané apa,
Mikiri gendak sing manis ati.
34. Pena toeroe ngipi apa,
Ngipi bapak noempak djaran.
Pena koeroe margané apa,
Nglangen gendak sing adjaran.
35. Arèk tjilik toeroe latar,
Endasé gatel akèh toemané.
Wong sih tjilik beladjar nakal,
Koerang pinter wong toewané.
36. Kidoel kali lor kali,
Tengah pager wangkité tegal.
Kidoel gati lor gati,
Sing njoendel pena tinggal.

28. Hoeven koopen te Madoera,
Steen inslaan met karren tegelijk.
Als je iemand bijt, doe het dan niet al te
erg,
Als het een wondje wordt, loopt het in de
gaten.
29. Pisang soesoe als sedekah,
Laat de modin van Gresik komen.
Vraag niet overhaast in den echt verbonden
te worden,
Wacht eerst tot de idah om is.
30. Bij bandengvisch tot oetak-oetakan (be-
paalde wijze van bereiding) bereid,
Moet de geraspte klapper goed dik zijn.
Zoo hij je bemint, weet hem dan aan te
houden,
Als hij je tenminste geregeld geld geeft.
31. Bandengvisch tot oetak-oetakan bereid,
Bindt een paal van pinangstam vast.
Zoo hij je bemint, weet hem dan aan te
houden,
Is hij nog ongetrouwd, wees hem dan ter
wille!
32. Een hadji-kind eet djeroek,
De bedoeg slaan in de maand Poeasa.
Hij wil ngadji, maar niemand wil hem hel-
pen,
Daarom speelt hij de loedroek om verge-
ving van zijn zonden te erlangen.
33. Wat voor droom krijg je in den slaap?
Ik droom van vader, zittend op een stoel.
Waarom ben je zoo vermagerd?
Ik denk gedurig aan mijn lieve minnares.
34. Wat voor droom krijg je in den slaap?
Ik droom van vader, te paard rijdend.
Waarom ben je zoo vermagerd?
Ik heb een liefje dat nog onervaren is.
35. Een kleine jongen slaapt op het erf,
Zijn hoofd jeukt van de vele luizen.
Nog zoo jong en toch al den verkeerden
weg op,
Zijn ouders zijn niet verstandig genoeg.
36. In 't zuiden is een rivier, in 't noorden is
een rivier,
't Midden van de heining is de grens van
het veld.
De zuidelijke vind ik aardig, de noordelijke
eveneens.
Degene die boeleert moet je maar laten
lopen.

37. Toekoe roti satjiṭakané,
Mangan sawo sakoelité.
Margané ganti wong gendakané,
Déné bodjo nemen aboté.
38. Ali-ali mata ketjoeboeng,
Patrèkna njang Kalianda.
Djaré laki pena kok woeroeng,
Entènana bodjo sing djawa.
39. Beras woetah pitik oetjoel,
Manak sitok talènana.
Sapa betah toeroe disingkoer,
Salah sitok ladènana.
40. Poedak-poedak sirikaja,
Ketan-ketan tak goelani.
Endak-endak djaréné ija,
Pisan-pisan tak bélani.
41. Oewoer-oewoer bandeng segara,
Iwak nènèr disaoet oela.
Soekoer nèk pena djawa,
Koela ngèngèr saoemoer koela.
42. Dak ngitjak diarani,
Nggelar baboet lèmèk klasa.
Dak ngadjak diparani,
Kalang kaboet kenèk serana.
43. Gringsing dapoekan baroe,
Kolang-kaling wohé arèn.
Ati poesing dak bisa toeroe,
Éling-éling gendak bijèn.
44. Weḍak Tjinak digawé poepoer,
Nèk ketat raoepana.
Gendak loenga dak gelem toetoer,
Dang kebat toetoetana.
45. Sepira aboté blindjo,
Kembang satengah kati.
Sepira aboté bodjo,
Éling gendak satengah mati.
37. Brood koopen mer vormen en al,
Sawo eten met schil en al.
De reden dat ik een ander liefje genomen heb,
Is dat ze mij als vrouw toch te lastig werd.
38. Een ring bezet met ketjoeboeng-steen,
Laten soldeeren te Kalianda.
Je beweerde te gaan trouwen, maar het is niet gebeurd,
Je moet wachten op een goede.
39. Rijst uitgestort, kip losgeraakt,
Eén kuikentje gekregen, bindt het vast.
Wie kan nu verdragen wanneer bij 't slapen de rug wordt toegekeerd,
Een van beiden moet je nemen!
40. Pandanbloem, sirikaja,
Kleefrijst waar ik suiker op doe.
't Is neen, maar omdat je toch zegt van wèl,
Zal ik het dan ook maar doen.
41. Een kwal en een zee-bandeng,
Een nènèr (zeer kleine bandeng) wordt door een slang gepakt.
Gelukkig, dat je de ware bent,
Zoolang ik leef, zal ik bij je blijven.
42. Niet gesnoept hebben en toch ervan verdacht worden,
Een tapijt uitspreiden, met een mat eronder.
Ongevraagd, kom je uit eigen beweging bij me,
Heelemaal in de war, door een toovermiddel geraakt.
43. Gringsing (plaatsnaam) wordt nieuw gebouwd,
Kolang-kaling is de vrucht van de arènpalm.
Ik ben zoo overstuur dat ik den slaap niet kan vatten,
Aldoor maar moet ik denken aan mijn vroegere liefje.
44. Chineesche bedak op 't gezicht gepoederd,
Als het te stijf wordt, wasch je het maar met water af.
Het liefje gaat weg zonder wat te zeggen,
Ga haar vlug achterna!
45. Zoo zwaar weegt blindjo niet,
Of bloemen, een halve kati.
Zoo zwaar weegt de echtgenoot niet,
Als je aan je liefje denkt, ben je half dood van verlangen.

46. Pring ori tak gawé soelingan,
Kaja apa olèhé ngoenèkna.
Tak tjegat boeri metoe iringan,
Kaja apa olèhé ngenèkna.
47. Adja nginang soeroeh toelis,
Nginang gambir sawitan.
Loenggoeh lawang disambi nangis,
Éling-éling gendak kawitan.
48. Dak rijaja kok prepekan,
Nggelar baboet lèmèk kelasa.
Dak semaja kok kelépékan,
Kalang kaboet kenèk serana.
49. Pira-pira kopimoe,
Teloeng karoeng tak tapèni.
Pira-pira djandjimoe,
Teloeng taoen tak entèni.
50. Adja ngoekiri tjagaké tilpoen,
Kembang djagoeng dipoetik Tjina.
Adja mikiri barang sing empoen,
Wong wis kaðoeng dikapakna.
51. Adja ngoekiri kajoené soengging,
Tandak Sala teka Patjitan.
Adja mikiri bodjo soenting,
Ala-ala nèk nriman.
52. Ketjik-ketjik isiné sawo,
Toekoe lenga apa waðahé.
Betjik-betjik ðak diwawoeh,
Wingi-wingi apa salahé.
53. Salahé wak kadjiné,
Ngidak ketjik sikilé kiwa.
Salahé arèk saikiné,
Betjik-betjik mlakoe ngiwa.
54. Adja pena toeroe beðoeg,
Nggelar klasa kétok remboelan.
Adja pena ðemen loedroeg,
Sasi pasa prei sawoelan.
46. Van bamboe ori maak ik een fluit,
Hoe is ze te bespelen?
Aan de achterdeur opgewacht, ontglipt
ze mij door een zijdeur,
Hoe moet ik haar te pakken krijgen?
47. Kauw geen sirih toelis,
Kauw gambir sawitan.
Huilend zit ze voor de deur,
De eerste minnaar zweeft haar voor den
geest.
48. Waarvoor die bijzondere drukte, 't is toch
geen lebaran?
Een tapijt en een mat spreiden.
Ik heb met hem toch niets afgesproken,
waarom verlang ik zoo sterk naar hem?
Door een toovermiddel ben ik verbijsterd.
49. Hoeveel koffië je ook hebt,
Zelfs drie karoeng zal ik voor je wannen.
Hoelang het ook nog duren zal,
Tot drie jaren zal ik op je wachten.
50. Geen telefoonpaal beeldhouwen,
De djagoeng-bloem wordt door een Chi-
nees geplukt.
Denk niet meer over hetgeen voorbij is,
't Immers al te ver, wat zou je er nog aan
doen?
51. Beschilderd hout moet je niet meer beeld-
houwen,
Solosche ronggèng uit Patjitan.
Denk niet aan een knappe echtgenoote,
Laat ze leelijk zijn, mits ze maar tevreden is.
52. De ketjik zit binnen in de sawo,
Olie koopen, maar in welk vaatwerk?
Ik heb niets misdaan, en toch wil je niet
met mij spreken,
Wat heb ik in de afgeloopen dagen misdaan?
53. Het is de fout van oompje hadji,
Hij trapte met zijn linkervoet op de sawo-
pit.
't Verkeerde van de tegenwoordige jeugd
is:
Zoo te zien zijn ze netjes, maar toch ma-
ken ze slippertjes.
54. Slaap niet onder een afdak,
Bij het spreiden van de mat kwam de maan
te zien.
Hou niet (teveel) van loedroek,
De heele maand Poeasa nemen ze (de loe-
droekspelers) vrijaf.

55. Kadji Djèn ngetok bongkotan,
Wédang kopi koerang goela.
Toeroe idjèn wedi bontotan,
Katé rabi dak doewé banda.
56. Nandoer toeri melok-melok,
Nandoer gedang ngisoré djambé.
Dak perdoeli wong alok-alok,
Sandang pangan golèk déwé.
57. Nandoer toeri melok-melok,
Nandoer katjang ngisoré gedang.
Dak perdoeli wong alok-alok,
Sandang pangan golèk dak koerang.
58. Nandoer gedang adja gedé-gedé,
Nèk soeloeh tak oendoejna.
Pena bimbang adja sedih-sedih,
Nèk dak weroeh tak doedoejna.
59. Pena laki diarak apa,
Diarak terbang teka Temoeloes.
Pena sedih margané apa,
Mikiri oetang dak poetoës-poetoës.
60. Pena laki diarak apa,
Diarak terbang teka Boeboetan.
Pena sedih margané apa,
Kebimbang dak ketoeroetan.
61. Pena laki diarak apa,
Diarak terbang teka Plampitan.
Pena sedih polahé apa,
Nglangen gendak sing kawitan.
55. Hadji Djèn kapt de boomstronk af,
De koffie is niet zoet genoeg.
Als ik alleen slaap, ben ik bang voor de
bontotan *),
Ik wil wel trouwen, maar ik heb geen geld.
56. Toeri planten, duidelijk zichtbaar,
Pisang planten onder een pinangboom.
Het gepraat der menschen kan me niets
schelen,
Ik zorg immers zelf voor mijn kleeren en
eten.
57. Toeri planten, duidelijk zichtbaar,
Katjang planten onder een pisangboom.
Het gepraat der menschen kan me niets
schelen,
Kleeren en eten zijn immers in overvloed
te krijgen.
58. Geen al te groot pisangplantje planten,
Als de vrucht begint te rijpen zal ik ze voor
je plukken.
Als je verliefd bent, wees dan niet zoo
neerslachtig,
Als je haar niet kent, zal ik je haar wel wij-
zen.
59. Toen je de bruid was, wie luisterde het
feest op?
Met de terbangtroep gingen we tot Te-
moeloes.
Je bent neerslachtig, wat is de reden daar-
van?
Onophoudelijk denk ik aan mijn schulden.
60. Toen je de bruid was, wie luisterde het
feest op?
Met de terbang-troep gingen we tot Boe-
boetan.
Je bent neerslachtig, wat is de reden daar-
van?
Mijn liefde wordt niet beantwoord.
61. Toen je de bruid was, wie luisterde het
feest op?
Met de terbang-troep gingen we tot Plam-
pitan.
Je bent neerslachtig, waarom is dat?
Ik kan mijn eerste liefde maar niet uit mijn
gedachten bannen.

*) De *bontotan*, op Madoera *kos-bhoengkos* geheeten, is een spook, dat op bepaalde tijden slapenden wekt door op de deur te kloppen of ze te roepen. Komen de geroepen buiten, of geven zij antwoord, dan raken zij — althans volgens het volksgeloof — op raadslachtige wijze ingepakt in een lap *mori*, die hetzij wit hetzij zwart geverfd is, of in een goeni-zak, en worden den volgenden ochtend dood daarin aangetroffen.

Op andere tijden ageeren er weer andere spoken, als de *nat-sonnat*, die de kinderen in den slaap besnijdt, of *par-papar*, die de tanden afvijlt.

62. Adja pena mati-mati,
Dadia mati manoek derkoekoe.
Adja pena laki-laki,
Dadia laki ngentènana akoe.
63. Tikoes boentoeng ðak ana boentoeté,
Pakanané kembang melati.
Ati bingoeng ðak ana poatoesé,
Angen-angen si djantoeng ati.
64. Tikoes boentoeng ngisoré loemboeng,
Pakanané kolang-kaling.
Ati bingoeng wis teloeng taoen,
Éling-éling woeroeng dikawin.
65. Piring-piring pena banting,
Toewoeng-toewoeng pena korahi.
Éling-éling angkaté dikawin,
Margané woeroeng pena marahi.
66. Oedeng ireng digadèkna,
Soeraté dèkèken panggoeng.
Nèk seneng ndang dadèkna,
Loerahé ðak wani tanggoeng.
67. Amping-amping boeriné lawang,
Tak pandeng katok témboké.
Tak ketjeng kawit maoe awan,
Dalan peteng ðak weroeh ènggoké.
68. Nèk ðak pasa, kanðaa ðak pasa,
Dadi akoe ðak prepekan.
Nèk ðak bisa, kanðaa ðak bisa,
Dadi akoe ðak keplekan.
69. Nèk ðak pasa, kanðaa ðak pasa,
Dadi akoe ðak ngliwet.
Nèk ðak bisa, kanðaa ðak bisa,
Dadi akoe ðak arep-arep.
70. Nèk ðak pasa, kanðaa ðak pasa,
Dadi akoe ðak perloe sauer.
Nèk ðak bisa, kanðaa ðak bisa,
Dadi akoe ðak perloe noesoel.
71. Anaké kadji mangan soekoen,
Toekoe pakoe nang Kalianda.
Nèk laki pena sing roekoen,
Adja nggoegoe goenemé tangga.
62. Ga niet dood,
Als er toch wat dood moet, dan maar lie-
ver de derkoekoe (kruising tusschen
tortelduif en gewone doffer).
Ga niet trouwen,
Als je toch trouwt, wacht dan op mij.
63. Een tikoes boentoeng heeft geen staart,
Haar voedsel is de melatibloem.
Ik ben voortdurend in de war,
Steeds denkende aan mijn hartedief.
64. Een tikoes zonder staart zit onder de rijst-
schuur,
Haar voedsel bestaat uit kolang-kaling
(arèn-vruchtjes).
Reeds drie jaren lang ben ik in de war,
Steeds maar denkende aan het huwelijk,
dat niet is doorgegaan.
65. Borden smijt je tegen den grond,
Kommetjes spoel je schoon.
Ik had wel willen trouwen,
Het is jouw schuld, dat het huwelijk niet
is doorgegaan.
66. Zwarte hoofddoek naar het pandhuis ge-
bracht,
Leg het pandbriefje op zolder.
Als jelui elkaar mogen, laat het dan spoe-
dig beklonken zijn,
Anders staat het dessahoofd er niet voor in.
67. Zij houdt zich schuil achter de deur,
Als ik ernaar kijk, zie ik alleen de muur.
Vanaf van middag liep ik haar achterna,
Maar toen ze in een duister pad verdween,
wist ik niet waar ze afgeslagen was.
68. Als je niet vast, zeg dan dat je niet vast,
Dan hoeft ik me niet druk te maken (nl.
voor de „boekje”).
Als je niet kan, zeg dan dat je niet kan,
Dan heb ik tenminste geen strop.
69. Als je niet vast, zeg dan dat je niet vast,
Dan hoeft ik geen rijst te koken.
Als je niet kan, zeg dan dat je niet kan,
Dan zit ik tenminste niet te wachten.
70. Als je niet vast, zeg dan dat je niet vast,
Dan maak ik geen sauer (nacht-maal) ge-
reed.
Als je niet kan, zeg dan dat je niet kan,
Dan hoeft ik je niet achterna te gaan.
71. Een hadji-kind eet een soekoen (brood-
vrucht),
Spijkers koopen te Kalianda.
Als je trouwt, leef dan met je man in vreë,
Stoor je niet aan 't gepraat van de bureu.

72. Èrèng-èrèng omahé rajap,
Ketan kolek kripik poehoeng.
Adja metèneng ndjaloe dipegat,
Sida ditalak pena kedoewoeng.
73. Kripik poehoeng gandarija,
Kepiŋ pena talèni.
Kedoewoeng polahé dika,
Tjobak soenting koela bélani.
74. Adja pena toelas-toelis,
Sing pena toelis soerat Tjina.
Adja pena nongas-nangis,
Sing pena tangisi ðak roemangsa.
75. Loenggoeh koersi entoel-entoelan,
Loenggoeh bajang ana pakoéné.
Tak ðat mboeri metoe boetoelan,
mBoekak lawang ana maroené.
76. Omah geðong tjagaké pilar,
Manoek dara méntjok woewoeng.
Moempoeng doeroeng pena tinggal,
Perkara lajang koela sing tanggoeng.
77. Goðong dilem ðak pena erit,
Njang tegal njanking gelati.
Tak ðak gelem tak amboeng ndjerit,
Tak tinggal, gelakna ati.
78. Noempak bus salip-salipan,
Sing disalip motoré Tjina.
Éling geðak tangis-tangisan,
Déné bodjo lali wong toewa.
79. Toekoe glali njang Patjinan,
Sega waðang kariné soré.
Ðak perdoeli tangga goeneman,
Sandang pangan golèk déwé.
80. Tjoetjoekmoe tjoetoeng-tjoetoengan,
Koela tanggoeng matrèkna.
Bodjomoe toenðoeng-toenðoengan,
Koela tanggoeng ngrabèkna.
72. Èrèng-èrèng is het huisje van de witte
mieren,
Kleefrijst met kolak, kripik poehoeng (lek-
kernijen).
Niet met opgestreken zeil om echtschei-
ding vragen,
Als je werkelijk je scheiding krijgt, zal het
je spijten.
73. Kripik poehoeng, gandaria,
Je bindt een kreeft vast.
Al te erg is jouw gedrag,
Maar was je knap, dan ging ik door dik en
dun met je mee.
74. Je moet niet telkens schrijven,
Wat je daar schrijft is een Chineesche brief.
Je moet niet telkens huilen,
Degene, om wie je huilt, is er ongevoelig
voor.
75. Op de schommel-stoel zitten te schomme-
len,
Op de balé gaan zitten in een spijker.
Als ik haar aan de achterdeur den weg
wil afsnijden, ontglipt ze me door de
zijdeur,
Een deur openen en zijn medeminnaar te
zien krijgen.
76. Een steenen huis met steenen pilaren,
Een duif strijkt neer op den nok.
Zoo lang je mij (dáárom) nog niet verlaat,
Wat de scheidbrief aangaat, die zal ik wel
betalen.
77. Dilem-blad heb je niet afgesneden,
Naar het veld gaan met een piso blati in de
hand.
Als ik haar meetroon, wil ze, maar als ik
haar zoen, gaat ze gillen,
Het zou mij spijten haar in de steek te laten.
78. In een bus rijdend passeeren wij elkaar,
Die wij passeerden, was de auto van een
Chinees.
Als ik aan mijn liefde denk, loopen de tra-
nen mij langs de wangen,
Voor de vrouw vergeet men zijn ouders.
79. Goelali koopen in de Chineesche kamp,
Sega waðang is het restje van gisteravond.
Gepraat der burenen kan me niets schelen,
Voor kleeren en eten zorg ik zelf.
80. Je haarspeld is in stukken gebroken,
Ik zal ervoor zorgen, dat ze gesoldeerd
wordt.
Al heb je je vrouw weggejaagd,
Ik zal er wel voor zorgen dat ze weer aan
den man komt.

81. Tjoetjoek pena ndang pena tjoetoeng,
Dak pena tjoetoeng dak tjoklèké.
Bodjo pena ndang pena toeloeng,
Nèk dak pena toeloeng dak epèké.
82. Tjoetjoek pena ndang pena tjoetoeng,
Endas gatel ndang garoekana.
Bodjo pena ndang pena toeloeng,
Nèk koerang pinter woeroekana.
83. Manoeek dali, manoeek seriti,
Manoeek dara, manoeek gentilang.
Djaré santri dak bisa ngadji,
Masih toewa dak bisa sembahjang.
84. Manoeek dali njaoet gantroeng,
Dak njaoeta, wetengé loewé.
Empoen laki napa doeroeng,
Nèk doeroeng, koela sing doewé.
85. Ketjipir tak sambelgorèng,
Iwak aboen koerang lengané.
Gendak soepir koerang ngendèrèng,
Toekang kebon akèh toemané.
86. Oedan deres kloewoeng ngombé,
Ombènana banjoe segara.
Tak sawang pantes dak mèloe doewé,
Adja gawé semata-mata.
87. Oela loewoek njaoet tjatjing,
Tak arani sing dipangan.
Tjelak-tjeloe lawang dikantjing,
Tak parani wedi paman.
88. Ani-ani ja ani-ania,
Adja ninggal beras ketan.
Pena laki ja lakia,
Adja ninggal gendak kawitan.
89. Ani-ani ja ani-ania,
Adja ninggal pari djawa.
Pena laki ja lakia,
Adja ninggal bodjo sing djawa.
81. Breek gauw je haarspeld,
Als jij het niet doet, breek ik ze wel.
Help gauw je vrouw,
Als jij het niet doet, neem ik haar!
82. Breek gauw je haarspeld,
Als je hoofd jeukt, moet je gauw krabben.
Help gauw je vrouw,
Is ze niet verstandig, dan moet je haar
maar leeren.
83. Dali vogel, seriti vogel,
Een duif en een gentilang vogel.
Je geeft je uit voor santri, maar je kunt
niet eens Koran lezen,
En al zoo oud, kun je nog niet eens bidden.
84. Een dali pakt een glazemaker,
Zou ze dat niet doen, nu ze honger heeft?
Ben je al getrouwd of nog niet?
Zoo niet, dan ben je de mijne.
85. Van ketjipir maak ik sambel gorèng,
Het abon-vleesch (draadgewijs vaneen-
getrokken en gebraden vleesch) is niet
met voldoende olie gebraden.
't Liefje van een chauffeur, niet deftig ge-
noeg.
En een kebon heeft te veel luizen.
86. Als het hard regent drinkt de regenboog,
Geef zeewater te drinken.
Als ik naar haar kijk, vind ik ze wel knap,
maar zij is niet van mij;
Laat het dan ook niet merken.
87. Een loewoek-slang stort zich op een worm,
Ik dacht dat ze die opat.
Ik riep haar telken male toe, maar de deur
bleef gesloten,
Ik zou wel naar haar toegaan, maar ik ben
bang voor haar oom.
88. Wil je met de ani-ani gaan snijden, doe dat
dan maar,
Mits je geen ketan-rijst achterlaat.
Wil je gaan trouwen, doe dat dan maar
Mits je je eerste liefje niet in den steek laat.
89. Wil je met de ani-ani gaan snijden, doe dat
dan maar,
Mits je geen goede rijst laat staan.
Wil je gaan trouwen, doe dat dan maar,
Mits je je goede vrouw niet in den steek
laat.

90. Idjo-idjo goḍong patikan,
Nandoer kraï pinggir petjerèn.
Doewé bodjo nggolèk padikan,
Doewé laki ḍak bisa lèrèn.
91. Kenèker tjilik tèr-eṭèren,
Kenèker geḍé rak bolang-baling,
Isih tjilik èkèr-èkèran,
Bésoek geḍé rak ja éling.
92. Wong Medoera bantingan oentji,
Totohané moek saétjé.
Wong wis toewa béngésan lambé,
Ḍak mikiri kemping péroté.
93. Klambi poetih beḍah lengené,
Trikakna njang Madjasari.
Ati seḍih seroe kangené,
Tekakna sedina iki.
94. Nèk pena kepéngin klambi,
Koela sing tanggoeng mesin.
Nèk pena kepéngin laki,
Koela sing tanggoeng ngawin.
95. Nèk pena toekoe tjitah,
Koela sing ngréndani.
Nèk pena gelem tak ningkah,
Koela sing tanggoeng mbandani.
96. Oekir-oekir toeroe ngelaḍa,
Toeroe bajang akèh tingginé.
Pikir-pikir nebahi ḍaḍa,
Éling-éling djantoeng atiné.
97. Banjoe manèh ḍak njoembera,
Banjoe pèt teka Penélih,
Ajoë manèh ḍak njoendela,
Sing èlèk arang-arang moelih.
98. Noempak sepéḍah damaré lilin,
Toetoeḡ Gresik tak énggokna.
Klambi beḍah ḍak mikiri salin,
Doewik tiṭik ditombokna.

90. Groen is het patikan-blad,
Kraï planten aan den kant van een afval-
poel.
Een vrouw hebben, en toch relaties zoeken,
Een man hebben, en toch niet rustig kun-
nen blijven.
91. Knikkers botsen tegen elkaar,
Stuiters vertoonen een mooi kleurenspeel.
Dat ze zoo bandeloos zijn, komt omdat ze
nog klein zijn,
Straks als ze groot zijn, komen ze wel tot
inkeer!
92. De Madoerees houdt van oentji-spiel,
De inzet is maar één dubbeltje.
Hoewel ze oud is, laat ze het rood verven
der lippen niet na,
Ze vergeet haar ingevallen en gerimpelde
wangen.
93. De witte jas, waarvan de mouw gescheurd is,
Moet je laten wasschen te Madjasari.
Ik ben terneergeslagen, omdat ik hevig
naar haar verlang,
Laat ze vandaag nog komen.
94. Als je een baadje wilt hebben,
Zal ik dat met de machine naaien.
Als je een man wenscht te hebben,
Zal ik je wel trouwen.
95. Als je tjita wilt koopen,
Zal ik er kant bij geven.
Als je er in toestemt, dat ik je trouw,
Zal ik je in de bullen zetten.
96. Houtsnijdende in slaap gevallen op de
ngelaḍa ¹⁾,
Op de balé-balé slapend, wordt men door
wandluizen gekweld.
Al denkende slaat hij met de hand op de
borst,
Indachtig aan zijn hartediefje.
97. Hoe zou er geen water meer opwellen uit
den grond,
Als de waterleiding al is op Penélih.
Hoe zou de mooie niet boeleeren,
Als zelfs de leelijke zelden thuis is.
98. Een fiets berijden met een kaarslantaarn,
Als ik te Gresik gekomen ben, laat ik dan
afslaan.
Hoewel mijn jas gescheurd is, denk ik er
niet over, een andere aan te trekken,
Mijn kleine beetje geld verdobbel ik liever.

¹⁾ 't Gedeelte van het erf voor of achter 't huis, waar
't regenwater van het dak op den grond valt.

99. Montor moeloek molak-malik,
Katé moedoen entèk bèngsiné.
Tjelak-tjeloek bolak-balik,
Katé ngadjak roekoen seroe isiné.
100. Awang-awang méga-mendoeng,
Pandégiling amba émbongé.
Tak sawang kok téga noendoeng,
Éling-éling djantoeng atiné.
101. Awang-awang akèh anginé,
Déné pena wak kadjiné.
Tak sawang nemen pénginé,
Déné pena djantoeng atiné.
102. Kenèk apa djangkrikmoë ngerik,
Dak ngerika mari dikilèni.
Kenèk apa bodjomoe poerik,
Dak poerika mari disenèni.
103. Mènèk kadjang sing nganggo anda,
Goëong koedoe kon ètjèr-ètjèr.
Kéné boedjang sing kana randa,
Nèk koedoe ajo nglèntjèr.
104. Manoeik sikatan sing njaoet gantroeng,
Dak njaoeta wetengé loewé.
Wis pegatan apa doeroeng,
Nèk oewis akoe sing doewé.
105. Toeri-toeri dipangan weëoes,
Soeket lampes koela sing baboet.
Soeri-soeri nèk mari adoës,
Gih nèk pantes koela sing ngetoet.
106. Soeket teki njolok mata,
Soeket grinting idjo goëongé.
Dèrèng mestj nèk toemoet dika,
Loenggoeh djèdjèr kaja bodjoné.
107. Adja énak sing ngimboë sawo,
Nèk mateng dak roeh rasané.
Adja énak toeroë wong loro,
Nèk meteng dak roeh djawané.
108. Toekoe tjita adja larang-larang,
Bokmanawa tjitahé loentoer.
Adik tjinta adja lang-kepalang,
Bokmanawa ana sing toetoer.
99. De vliegmaschine vliegt rond en om,
Nu moet zij dalen, de benzine is op.
Herhaaldelijk heeft zij geroepen,
Maar om vrede te sluiten is ze te verlegen.
100. De lucht is bewolkt,
Pandégiling heeft breede straten.
Ik denk: hoe heb ik haar ooit kunnen weg-
jagen,
Nu ik mij haar gestalte voor den geest roep.
101. In het luchtruim is veel wind,
En jij bent oompje hadji.
Ik kan zien dat haar verlangen hevig is,
En jij bent haar hartedief.
102. Wat is de oorzaak, dat je krekel tjirpt?
Zou ze niet tjirpen, nu ze gekieteld is!
Waarom wil je vrouw niets van je weten?
Zou ze niet boos zijn, nu ik op haar ge-
bromd heb!
103. Een atap-dak beklimmen moet je met een
ladder,
Laat koedoe-bladeren uitspreiden.
Hier is een ongetrouwde, daar is een we-
duwe,
Als het zoo bestemd is, laten zij dan maar
gaan wandelen.
104. Een sikatan-vogel bespringt een glazema-
ker,
Hoe zou ze het niet doen, waar ze honger
heeft.
Is ze reeds gescheiden of nog niet?
Zoo ja, dan is ze van mij.
105. Toeriblaren opgegeten door een geit,
Ik zal het lampes-gras uittrekken.
Na het baden moet je je kammen,
Zie je er dan behoorlijk uit, dan ga ik met
je mee.
106. Teki-gras steekt in de oogen,
Grinting-gras heeft groene bladeren,
Het is nog niet zeker of ik wel mee ga,
En toch ben je zoo vrij al naast mij te ko-
men zitten (alsof we al man en vrouw
waren)!
107. Ga niet lekker sawo's rijp broeien,
Als ze rijk zijn, sta ik voor den smaak niet in.
Ga niet lekker samen slapen;
Wanneer ze zwanger wordt, sta ik voor de
gevolgen niet in.
108. Een lapje koopen, maar niet al te duur,
Misschien is de stof niet kleurecht.
Als je van mij houdt, doe het dan niet half
en half,
Anders geven wij stof tot praatjes.

109. Toekoe tjita, tjitahé loentoer,
Balèkna nang Tjinané.
Kaðoeng tjinta ana sing toetoer,
Takokna nang wong toewané.
110. Iwak koetoeke mati ditekoek,
Soedjenana pring silatan.
Tjelak-tjeloeke ðak kanði méngkok,
Entènana dlanggoeng prapatan.
111. Ndjaloek lélé tak toekokna lélé,
Iwak aling koela talèni.
Ndjaloek moelih tak terna moelih,
Gih nèk éling koela balèni.
112. Awang-awang kok méga mendoeng,
Ðak noetoepe ja langité.
Doeroeng disawang kok téga noendoeng,
Ðak ngèlingi sing kawitané.
113. Kenèk apa saroengmoe bolong,
Ðak bolonga wong kenèk rokok.
Kenèk apa roepamoe tjowong,
Ðak tjowonga kenèk wong wédok.
114. Doewit sèwoe kok kari satoes,
Lawas-lawas rak ja entèk.
Awak koeroe lara kematoes,
Lawas-lawas rak ja matèk.
115. Poendi-poendi roedjakan koela,
Blimbing koening dika irisi.
Poendi-poendi gendakan koela,
Oeðet koening koela tangisi.
116. Wong ðak ngandji kongkon setrika,
Ndèlèk deðek doek djro genoek.
Wong ðak djandji dikongkon teka,
Tiwas ngadeg ditjokot lamoek.
117. Adja énak kopjahan kontjèr,
Dédé dika toewan kadjiné,
Adja énak sing loenggoeh djèdjèr,
Dédé dika djantoeng atiné.
109. Een lapje gekocht, dat verschieten gaat,
Geef het terug aan den Chinees.
Nu we op elkaar verliefd zijn geraakt,
komen er praatjes.
Vraag haar dan ook bij haar ouders.
110. De koetoeke-visch is dood gekromd,
Steek ze aan een stukje bamboe.
Brutaalweg roept ze mij maar aan,
Wacht mij aan de wegkruising.
111. Als ze om een lélé vraagt, zal ik lélé voor
haar koopen,
De aling-visch bind ik vast.
Als ze vraagt om naar haar ouders terug te
gaan, zal ik haar wegbrengen,
Zoodra ze tot inkeer komt, zal ik haar weer
komen halen.
112. De lucht is vol met wolken,
Maar ze bedekken den hemel niet.
Hoe heeft hij haar, zonder naar haar te
kijken, kunnen weg jagen,
Zonder aan het begin te denken.
113. Waarom is er in je sarong een gaatje?
Hoe zou er geen gat in zitten, ze is immers
gebrand door een strootje.
Waarom ben je zoo vermagerd?
Hoe zou ik niet vermagerd zijn; 't komt van
de vrouwen.
114. Duizend guldens en slechts honderd over,
Ten langen leste zal alles op zijn.
Hij is vermagerd door de toring,
Ten langen leste gaat hij het hoekje om!
115. Waar is toch mijn roedjakan,
De gele blimbing moet je in stukjes snijden.
Waar is toch mijn liefje?
Zij met haar mooie gele buikband zal ik
beweenen.
116. Ik heb niet gesteven, en toch laat je me
strijken,
Dedek bewaart men in een aarden pot.
Ik heb immers geen afspraak gemaakt, en
je staat toch te wachten,
Dan sta je voor niets, en wordt ook nog
door de muskieten gebeten.
117. Wees niet zoo vergenoegd over je muts met
'n kwastje,
Je bent toch niet mijnheer de hadji!
Ga toch niet zoo vergenoegd naast haar
zitten,
Je bent toch haar schatje niet.

118. Adja énak kopjahan ireng,
Abang-abang pinggiré lambé.
Adja énak mlakoe bareng,
Kaðoeng bimbang ðak mèloe doewé.
119. Lakar oedan sing deres pisan,
Ngapèk banjoe digawé ngombé.
Lakar dandan sing pantes pisan,
Golèk sangoe digawé moelih.
120. Djangan bajem sakemaron,
Nèk koerang njidoeka dèwé.
Nèk dèmen kirima ingon,
Ðak dèmen napa beneré.
121. Soerabaja kok kampoeng semoet,
Toekoe beras nang Kéndjéran.
Akoe lara ðak pena ramoet,
Nèké waras didjak kléntjéran.
122. Bisa nggambang ðak bisa njoeling,
Akoe dèwé sing njaroni.
Bisa njawang ðak bisa njandjing,
Akoe dèwé sing nglakoni.
123. Sléndang Pati teka Koedoes,
Nèké dawa ndang ketokana.
Nèk laki adja milih bagoes,
Angger djawa sing élokana.
124. Adja énak kaloeng saptangan,
Saptangané sing boeloe-boeloe,
Adja énak gandéngan tangan,
Doeroeng terang Kjai Pengoeloe.
125. Ngidek ketjik adja sampèk adjoer,
Iki ketjik teka Medoera.
Kaðoeng betjik mandjinga doeloer,
Lawasé dina sing koela kira.
126. Gedang saba gedang soesoe,
Wédang kopi tambané ngeloe.
Wanasaba residèn Keðoe,
Akèh wong mati keterak lindoe.

118. Wees niet zoo vergenoegd over je zwarte
muts,
Rood is de rand van de lip.
Ga niet zoo vergenoegd samen met haar
wandelen,
Bij geval je verliefd wordt: krijgen doe je
je haar toch niet!
119. Als het toch moet regenen, laat het dan
storten!
Water nemen om te drinken.
Als jij je toch opknapt, doe het dan ook
goed,
Kom niet met leege handen thuis.
120. Bajem sajoer een pot vol,
Heb je nog tekort, schep het dan zelf op.
Indien je (nog) van mij houdt, zend mij
dan levensonderhoud,
En zoo niet, wat behoort je dan te doen?
(d.w.z.: Je weet heel goed, wat je dan
doen moet!)
121. Soerabaja, wat een mierennest,
Rijst koopen te Kéndjéran.
Ik ben ziek, en je bekommert je er niet om,
Maar als ik gezond ben, troon je me mee
om te wandelen.
122. Je kunt wel de gambang bespelen, maar
niet de soeling.
Ik zal zelf wel op de saron slaan.
Ik kan je wel zien, maar ik kan niet naast
je zitten,
Ik zelf draag het leed.
123. Sle'ndang van Pati, maar gemaakt in Koe-
does (dus: niet echt).
Als ze te lang is, knip ze dan gauw af.
Ga je trouwen, kijk niet alleen naar 't uiter-
lijk,
Alleen met den goeden moet je meegaan.
124. Zit niet lekker met een zakdoek om je hals,
Een zakdoek met franje.
Loop niet lekker hand in hand,
De Pengoeloe weet er nog niets van.
125. Als je op een sawopit trapt, mag die niet
verbrijzeld worden,
Dit is een pit van Madoera.
Nu we bevriend zijn geraakt, laat het als
broer en zuster zijn,
Voor de latere dagen ben ik bang (anders
vrees ik de gevolgen).
126. Pisang saba, pisang soesoe,
Koffie is een middel tegen hoofdpijn.
In Wanasaba, in de residentie Kedoe,
Zijn vele menschen gedood door een aard-
beving.

127. Soerabaja kok pasaré gedé,
Toekoe goela njangWanakrama.
Kapan baja akoe sing doewé,
Ajo moelih njang omah pena.

128. Éling-éling teboe digiling,
Digiling dak metoe goelané.
Éling dak koerang éling,
Sing diilingi dak weroeh djawané.

129. Toekoe rokok mik teloeng doewit,
Loenggoeh waroeng dak ngombé wédang,
Apé mélok dak doewé doewit,
Nggadé saroeng digawé njaoer oetang.

130. Pitik angrem akèh goeremé,
Salah sidji ndang talènana.
Nèk demen apa goenemé,
Salah sidji ndang ladènana.

131. Magrib ajo njang Ketabang,
Toekoe kopi dak atik goela.
Poempoeng oerip ajo sembahjang,
Nèk wis mati dak njangga dosa.

132. Kidoel kana ana tjoekoelan,
Tjoekoelané kembang melati.
Kidoel kana ana soesoelan,
Soesoelané si djantoeng ati.

133. Tak kikiri, tak kikiri,
Gedèg bolong disrombol loewak.
Tak pikiri, tak pikiri,
Diepèk oewong bedjané awak.

134. Arèk dak taoe toeroe,
Toeroe sepisan dak nemoe kasoer.
Arèk dak taoe metoe,
Metoe sepisan akèh sing toetoer.

127. Soerabaja, wat een groote pasar!
Om suiker te koopen naar Wanakrama.
Wanneer zal ik toch je de mijne kunnen
noemen?
Kom, laten wij onzen intrek nemen in jouw
huis.

128. Ik denk aan 't malen van suikerriet,
't Wordt gemalen, maar suiker komt er niet
uit.
Denken, aldoor maar denken,
Maar hij (of zij), waaraan ik denk, wil er
niet van weten.

129. Strootjes koopen, slechts voor drie duiten,
In de waroeng zitten zonder koffie te drin-
ken.
Ik wil wel met haar mee, maar ik heb geen
geld,
Mijn saroeng is al beleend om mijn schul-
den af te betalen.

130. Een broedende kip heeft veel luizen,
Bind er gauw een vast.
Als hij je lief heeft, moet hij zeggen wat
hij wil,
Kies maar gauw een uit.

131. Het is magrib, laten we naar Ketabang
gaan,
Koffie koopen zonder suiker.
Laten wij, zoo lang wij nog leven, sem-
bahjang verrichten,
Opdat wij, dood zijnde, niet met zonden
bezwaard zijn.

132. Daar in het Zuiden is een plant,
Een plant van de melatibloem.
Daar in het Zuiden is een bode,
Een bode van mijn allerliefste.

133. Ik ben aan 't vijlen, ik ben aan 't vijlen,
In de wand is een gat, door een loewak ge-
maakt.
Ik ben aan 't denken, ik ben aan 't denken,
Als ze door een ander genomen wordt, zoo
is nu eenmaal mijn lot.

134. Een meisje, dat nooit slaapt,
Een keer zich te slapen leggend, vindt ze
geen matras.
Een meisje dat nimmer uitgaat,
Een keer uitgaande vormt ze 't onderwerp
van gepraat.

135. Arèk ðak taoe tjeki,
Tjeki sepisan ndjèdoel tjawang.
Arèk ðak taoe laki,
Laki sepisan ðak barang-barang.
136. Ketjik-ketjik isiné sawo,
Isiné salak didamel ðakon.
Betjik-betjik mboten diwawoeh,
Nèk koela salah ndèrèk takon.
137. Lakar toeroe ja toeroea,
Adja kaṭik keṭap-keṭip.
Lakar mèloe ja mèloea,
Adja kaṭik intap-intip.
138. Ðak toeroe kok ðak melèk,
Nggloentoeng doek ðoekoer penirat.
Ðak ajoe wong ðak èlèk,
Angger loeṭoeng gé tamba mlarat.
139. Kediri sing Soerabajané,
Kampoeng Singkèk akèh Tjinané.
Adja mikiri sing rijajané,
Angger njekèk sabèn dinané.
140. Iwak poenteng doek pinggir kali,
Apé dipantjing ðak ana taliné.
Roepané ngganteng ðak doewé setali,
Njonḡang-njanḡing kaja bodjoné.
141. Akoe ðemen ndelok lorèké,
Ðak ðemen kembang bolahé,
Akoe ðemen ndelok arèké,
Ðak ðemen tingkah polahé.
142. Apé toeroe ðak ana bantalé,
Bantal sidji seroe mangkaké,
Apé metoe ðak ana akalé,
Apé diakal abot anaké.
135. Een meisje dat nog nooit deelnam aan
tjeki-spel,
Een keer daaraan deelnemende, trekt ze
een tjawang (een benaming van een tje-
ki-kaart).
Nog nooit getrouwd,
Eenmaal getrouwd, krijgt ze een doodge-
wonen man.
136. Ketjik heet de sawo-pit,
Met salakpitten doet men het ðakon-spel,
Waarom wil je niet met me spreken, ik heb
toch niets misdaan,
Mocht ik iets misdaan hebben, mag ik dan
vragen wat.
137. Als je slaapt, moet je ook goed slapen,
Zonder met je oogen te knippen.
Als je meegaan wil, ga dan maar mee,
Maar niet daar gluren.
138. Je slaapt niet, en toch zijn je oogen niet
open,
Lang uit lig je onder het afdak.
Ze is wel niet mooi, maar toch ook niet
leelijk,
Als ze maar goed genoeg is om de armoede
te verzachten.
139. 't Is me onverschillig of het Soerabaja of
Kediri is.
In de Singkèk-kampong wonen veel Chi-
neezen.
Denk niet aan den dag van Lebaran,
Als je maar dagelijks te kauwen hebt.
140. Poenteng-visch aan den kant van de kali,
Ik wil er naar hengelen, maar ik heb geen
lijn.
Hij ziet er kranig uit, maar heeft niet eens
een kwartje,
En toch geneert hij zich niet naast haar te
zitten, net of ze zijn vrouw is.
141. Ik houd wel van de loerik,
Maar niet van gebloemde patronen.
Ik zie haar zelf wel graag,
Maar haar doen en laten kan mij niet be-
koren.
142. Ik verlang te slapen, maar ik heb geen kus-
sen,
Er is maar één kussen, en dat is erg vuil.
Ze wil graag uit gaan, maar kan geen
voorwendsel vinden,
Al had ze een voorwendsel, haar kind
weegt haar toch zwaarder.

143. Manoek poeter manoeké Tjina,
Koeroengané koeroengan djati.
Ndjaloek pandjer ndang kékana,
Gawé loenga toekoe klambi.
144. Iwak piting digawé begedèl,
Iwak oerang seroe amisé.
Dasar soenting melaran gondèl,
Tak sawang seroe manisé.
145. Damar padang sing patènana,
Nèk dak mati ndang seboelen.
Kaðoeng bimbang sing entènana,
Nèk dak kanti ndang soesoelen.
146. Omah gentèng sing saponana,
Tjagak pilar kapoeren poetih.
Abot èntèng lakar ana,
Nèk dak koewat tinggalen moelih.
147. Ana arèk sing nggoeja-nggoejoe,
Nèk nggoejoe katok oentoené.
Ana arèk sing apé mèloe,
Akoe wedi wong toewané.
148. Pring sing pada pring,
Teboe djawa dimot lori.
Njanding sing pada njanding,
Bodjo dak djawa adja dingèngèri.
149. Klambi poetih pada poetihé,
Setrikakna nang Madjasari.
Ati seðih pada seðihé,
Tekakna sedina iki.
150. Saroeng ireng pada irengé,
Tjita lorèk digawé slimoet.
Kaðoeng seneng pada senengé,
Wong isih arèk koedoe diramoet.
151. Melik-melik anaké konang,
Nandoer bako koela sawoerna.
Tjilik-tjilik wis wani wong lanang,
Kenèk kao koela soekoerna.
152. Ndjaloek klambi tak toekokna,
Tjita lorèk wetoné Djepang.
Nèk ndjaloek rabi tak rabèkna,
Nèk gelem èlèk ja dak koerang.
143. De tortelduif is van een Chinees,
De kooi is van djatihout.
Als ze om voorschot vraagt, geef dat dan
vlug,
Zij wil gaan om een kebaja te koopen.
144. Van krab maakt men frikkadel,
De garnalen ruiken bedorven.
Van nature al knap, draagt ze ook nog oor-
hangers,
Het is een lust om naar haar te kijken.
145. Draai die lichte lamp uit,
Als ze niet uitgaat, moet je ze maar uit-
blazen.
Als je haar lief hebt, wacht dan op haar,
Als je niet wachten kunt, ga dan vlug naar
haar toe.
146. Veeg dat huis met pannen dak schoon,
Stutten en pilaren moet je goed witten.
Soms valt het mee, soms ook niet:
Als je 't niet uithouden kunt, laat haar dan
maar in den steek en ga weg.
147. Er is een kind, dat al maar lacht,
Als het lacht, zie je zijn tanden.
Er is meisje, dat met mij mee wil gaan,
Maar ik ben benauwd voor haar ouders.
148. Bamboe is bamboe,
Javaansch suikerriet wordt in de lorie ge-
laden.
Wie naast elkaar zitten, zitten naast elkaar,
Maar als je echtgenoot onsolide is, moet
je hem maar niet volgen.
149. Witte jassen zijn wit,
Je moet ze laten wasschen te Madjasari.
Neerslachtig, beiden neerslachtig,
Laat hij vandaag nog komen.
150. Zwarte sarongs zijn zwart,
Van gestreepte stof maakt men een deken
Ze houden nu eenmaal van elkaar,
Maar omdat ze nog te jong is, moet ze
eerst nog grootgebracht worden.
151. De jonge vuurvlieg flikt, flikt,
Tabak planten door zaaien.
Ze is nog klein, maar toch durft ze de man-
nen al aan,
Als ze wat oploopt, zal dat mij een zorg
zijn!
152. Als hij een jas vraagt, zal ik een jas voor
hem koopen,
Een gestreept stofje, in Japan gemaakt.
Als hij een vrouw wil, zal ik hem een
vrouw geven,
Als hij tevreden is met een leelijke, die zijn
er genoeg.

153. Djanoer poetih digawé koepat,
Kaja apa olèh ngisèni.
Doeloer ipé digawé sobat,
Kaja apa olèh ngladèni.
154. Sawahé disosor bèbèk,
Idji-idji mlakoe ngoelon.
Salahé awakmoe dèwèk,
Doewé bodjo mlakoe mbalon.
155. Degan idjo digawé serbat,
Kaja apa olèh nggoelani.
Doewé bodjo didamel sobat,
Kaja apa olèh mbélani.
156. Noempak pir djarané woloe,
Toetoeg loeroeng tak énggokna.
Adja koewatir sing mèloe akoe,
Ndjaloek saroeng tak toekokna.
157. Goenoeng Gangsir sing goenoeng Semèroè,
Goenoeng Gangsir oendak-oendakan.
Nèk pena sir sing mèloe akoe,
Adja gawé disembarangan.
158. Noempak sepoer amot koekoesan,
Goðong djati disoewèk-soewèk.
Toeroe koempoel kenèk apoesan,
Mbajar setali doewité èlèk.
159. Gersik kakang Soerabajané,
Aloen-aloen koèta Keðiri.
Mengko disik kakang semajané,
Along-alon koela entèni.
160. Pring sing paða pring,
Bongkotan paða bongkotan.
Njanðing paða njanðing,
Tjokotan paða tjokotan.
161. Idjo-idjo goðongé teboe,
Goðong blarak dika loegoerna.
Doewé bodjo kok dadi baboe,
Tjoba koela, koela anggoerna.
153. Van witte, jonge klapperbladeren maakt
men ketoepat,
Wat kan men ze mooi vullen!
Van een zwager maakt men een amant,
Wat kan men prettig met hem leven!
154. De sawah wordt door eenden omgewoeld,
Eén voor één loopen ze westwaarts.
Het is je eigen schuld,
Je hebt toch reeds een man, waarom ga je
toch nog de hoer spelen?
155. Van groene jonge klapper maakt men serbat,
Op welke manier kan men die zoet maken?
Een vrouw hebben, die door anderen wordt
gezocht,
Hoe kan men dan voor zijn rechten op-
komen?
156. Rijden in een wagen, getrokken door acht
paarden,
Aan het eind van den weg gekomen, sloeg
ik een zijweg in.
Wees niet ongerust, als je met mij meegaat,
Wil je een sarong, dan zal ik die voor je
koopen.
157. Geef mij maar liever de Smeroe (de hoog-
ste) dan de goenoeng Gangsir,
De goenoeng Gangsir is maar een enkel
treedje.
Als je lust hebt, ga dan met mij mee,
Maar doe dat niet met den eerste den beste.
158. In een trein zitten beladen met een koe-
koesan,
Djati-blad wordt in stukjes verscheurd.
We hebben samen geslapen, maar hij be-
droog me,
Hij gaf me een valsch kwartje.
159. Gresik is de kakang van Soerabaja (is ouder
dan Soerabaja);
De aloon-aloon van de stad Kediri.
Wacht nog wat met de vervulling van de
belofte,
Voorzichtig aan, ik zal er wel op wachten.
160. Bamboe is bamboe,
Een boomstronk is een boomstronk.
Vrijen is vrijen,
Bijten is bijten (d.w.z. het komt allemaal
op 't zelfde neer).
161. Groen is het blad van het suikerriet,
Klapper-bladeren laat men neervallen.
Waarom laat je je vrouw als baboe werken,
Als ze van mij was, zou ik dat niet willen.

DE OPRICHTING VAN EEN VOORLOOPIG BUREAU VOOR DE STUDIE VAN EXOTISCH VOLKSRECHT.

I. De halve aardbol wordt nog beheerscht door niet-gecodificeerd Oostersch en tropisch recht. De veronderstelling van de negentiende eeuw, dat deze rechtssystemen bestemd waren om binnen afzienbaren tijd te verdwijnen, is niet bewaarheid geworden, en meer en meer is de rechtswetenschap het belang dezer systemen gaan erkennen. Bovendien schijnt artikel 9 van het statuut van het Permanente Hof van Internationale Justitie te Den Haag (1920), waarbij gelijke eerbiediging van alle rechtssystemen der wereld wordt gewaarborgd, dit exotische recht evenzeer onder zijn hoede te nemen als het Europeesche.

II. De moeilijkheid is den geest ervan te leeren kennen, den inhoud zonder vooringenomenheid te bestudeeren en te weten, wie de personen zijn, die zich ermee bezighouden.

III. Bij wijze van voorloopige schets en voor practisch gebruik kan men acht exotische rechtssystemen onderscheiden, te weten:

- a. Oceanisch recht;
- b. Japaneesch, Chineesch, Annamitisch en Siameesch recht;
Zelfs wanneer deze systemen op moderne wijze zouden worden gecodificeerd, zouden het traditioneele en het volksrecht nog niet dadelijk verdwijnen; kennis daarvan zou nog steeds noodzakelijk blijven bij de toepassing en de verklaring van de wetboeken, zooals deze leven in het dagelijksch verkeer en belichaamd zijn in de jurisprudentie;
- c. Indonesisch recht (Formosa, de Philippijnen, Nederlandsch-Oost-Indië, het Maleische schiereiland enz., de Tjams van Fransch-Indo-China, Madagascar).

De Internationale Academische Unie, gesticht in 1919, heeft hare belangstelling op zakelijke wijze aan den dag gelegd door een aanvang te maken met het drukken van een voorloopig Woordenboek van Indonesische rechtstermen, welke onderneming door zes landen wordt gesteund;

- d. het inheemsche recht van Indië;
- e. Westaziatisch recht;
- f. het inheemsche recht van N. W. Afrika, Tripolis en Egypte;
- g. het inheemsche recht van Midden- en Zuid-Afrika;
- h. het recht der oorspronkelijke bevolkingen van Noord-, Midden- en Zuid-Amerika.

IV. Ten einde de studie van deze rechtssystemen te vergemakkelijken, dienen wij eerst te weten, wat er alreeds gedaan is, en de personen te kennen (juristen of niet, en in het bijzonder zij die ter plaatse aanwezig zijn) op wier medewerking men kan rekenen.

V. Voor de studie van het Indonesisch recht (zie boven III c) hebben de Nederlanders te Batavia een „Afdeeling voor het Adatrecht” (1926) van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen (1778) opgericht en te Leiden een Adatrecht-stichting (1917). In 1931 zal een onderzoek worden ingesteld in de Philippijnen. Een „Literatuurlijst voor het adatrecht van Indonesië” groot 455 blz., werd in 1927 uitgegeven. Deze organisaties en hare uitgaven voor zien echter slechts zeer ten deele in de behoeften der juridische ethnologie.

VI. Om deze reden heeft het Seminarium voor Juridische Ethnologie, in 1929 tot stand gekomen bij de Rechtsgeleerde Faculteit van de Universiteit van Parijs,

op aandrang van de Adatrecht-stichting te Leiden, besloten zich bereid te verklaren voorloopig als centraal bureau voor de studie van exotisch volksrecht te fungeeren, in dezen zin, dat het op zich neemt de verspreide beoefenaars daarvan, die dikwijls nooit van elkaar gehoord hebben, met elkaar in aanraking te brengen. Het doet daarom een beroep op allen die in staat zijn inlichtingen te geven omtrent niet-gecodificeerd recht van een der bovengenoemde acht groepen. Het stelt zich voor alle verkregen inlichtingen eens of tweemaal per jaar in een aankondiging te

publiceeren, ten einde langzamerhand de noodzakelijke organisatie van deze studiën, die steeds dringender als een behoefte wordt gevoeld, tot stand te brengen.

VII. Mededeelingen kunnen worden gezonden aan M. le Professeur René Maunier, 7 avenue d'Orléans, Paris XIVE.

C. VAN VOLLENHOVEN,
Hoogleraar te Leiden.

RENÉ MAUNIER,
Hoogleraar te Parijs.

UIT DE PERS.

DE JAVAANSCH SCHOUWBURG TE SEMARANG.

Nog deze maand zal een aanvang gemaakt worden met den bouw van de „eerste Javaansche Schouwburg met Tentoonstellingszaal” te Semarang. Deze onderneming gaat uit van de op die plaats gevestigde Volkskunstvereniging Sobo Kartti en deze gebeurtenis is wel belangrijk genoeg om in deze rubriek bespreking te vinden. Niet het gebouw als zoodanig — een zeer intelligente vervorming van de Javaansche pendoppo tot schouwburg, idee en project van Ir. Thomas Karsten — is hierbij voor mij het belangrijke, doch de geest die de stichting van dit gebouw noodig oordeelde. Die belangrijkheid toch hangt ten nauwste samen met, is gevolg van de pogingen in Javaansch-intellectuele kringen in de laatste tien jaren zich steeds herhalend, om gamelan en wajang, — zeer zeker waardig Javaansch cultuurbezit, voor uitsterven tot dusver behoed door de Javaansche vorsten en door de regentenfamilies — te vervormen tot een volkskunst en op die wijze te trachten de oude traditioneele vormen een basis te doen zijn voor nieuwe ontwikkeling. Zeer zeker heeft o.m. het Java-Instituut deze tendenz mede in het leven geroepen, doch ook uit kringen waar Westersche organisatiedrang niet stuwde, zijn pogingen in diezelfde richting voortgekomen. Ik denk hierbij aan de Krido Bekso Wiromo — een soort Javaansch conservatorium — te Djokjakarta, aan de goede Javaansche tooneelgroep onder leiding van Djojodipoero eveneens te Djokjakarta, die in grooten eenvoud in dezelfde richting werken.

Voor al het laatst vermelde is wel zeer merkwaardig, omdat het daarbij tot een vaste professionele troep is gekomen, spelend echter voor een hoofdzakelijk Europeesch publiek, n.l. de vele in Djokja komende en verblijvende touristen.

In het bovenstaande zijn zeer terloops twee merkwaardigheden vermeld, die in verband met mijn beschouwing wel even een extra soulignering mogen hebben: bouw van den eersten Javaanschen schouwburg door een Westersch architect; een Javaansch beroepstooneel voor hoofdzakelijk Westersch publiek. Deze twee tastbare feiten als resultaten van bewuste pogingen tot wending van de traditioneele hofkunst naar volkskunst, geeft te denken.

Wanneer ik dan nog memoreer, dat in de vorstenlanden de Ketoprak — een stijlloos mengsel van Westersche „komedie stamboel” en wajang tot—bloei kwam, als gevolg van de democratisering van het Javaansch tooneel, en juist in kampong en dessa veel opgang maakte, dan geloof ik te hebben gemotiveerd, mijn vrees dat het niet

goed gaat met den geprojecteerden opbloei. Wanneer men zich in dezen zin uit, wordt, vooral door Westersche vrienden van de Kunst in deze landen, vaak naar Bali verwezen.

Zeker, in Bali is wajang en gamelan nog levend cultuurbezit; de eenige Balineesche scholen waren voor kort dansscholen. Maar, reconstrueeren wij eens een Balineesch feest in gedachte: den geheelen dag optochten van vrouwen en meisjes naar de tempelaltaren om daar hun offergeschenken te brengen en van den pandita heilige bloemen te ontvangen. Dan als de nacht daar is komen de menschen naar het tempelplein. Een klein ovaal blijft open en daarin bij den magischen gloed van flakkerend flambouwlicht en het sonore en hartstochtelijke rubato van het gamelanlied bewegen de dansers of danseressen, de levende plastiek als opperste offerande aan de Goden. Daar leeft in het volk dat onuitsprekbare, waardoor een kunstuiting vitaal blijft; daar wordt de artistieke uiting goddelijke openbaring in de unisono zingende zielen der toeschouwers. Jan Prins heeft in een zijner schoonste gedichten — hieronder vindt U het afgedrukt — zoo zuiver die openbaring weergegeven:

Het Dansfeest.

Vanachter struiken en verwarde ranken
het eenzaam bonzen, donker, van de gong,—
en dan, of water over steenen zong,
een koele stroom van sprankelende klanken.

De hoofden zijn gebogen voor den glans
die van den bodem slaat op de gezichten,
De schemer wijkt en welt om rosse lichten,
en alle stilte is wakende om den dans.

De lenden smal, de borsten ingebonden,
beweegt de ranke danseres alleen.—
Het zwijgend zien is om haar schreden heen
van hen, die uit dit uur niet scheiden konden.

Zij droomen in den lagen kring en turen,—
zoolang de nacht, zoolang de rust hun blijft,—
den ganschen gang door van die zwijgende uren,
naar een gebaar, dat op de stilte drijft.

Zij volgen de bewegende verschijning,
zooals zij gaat en hun verbeelding draagt
in schoonen stand, in wisselende omlijning.—
Zij volgen dankbaar tot de morgen daagt.....

Dan komen zij het zonlicht ingeschreden,
geluk in 't hart en hoogheid in den gang,
Zoo gaat, wie schoonheids velden heeft betreden,
zijn dagen door, dit gansche leven lang.

Vergelijken we dan deze kunstuiting, ook voor ons westerlingen ontroerend door zijn waarheid, met zoovele voorstellingen, hier op Java: bij wajang en gamelan; een partij bridge, een „marvellous” kakelend touristenpubliek, een cocktail van wajang, stamboel en bioscoop in de Ketoprak. Zeker, er zijn nog vele Javanen, die vol eerbied overgeleverde vormen aanschouwen, er zijn nog zeer vele Javanen voor wie gamelanmuziek „spijs der goden” is. Maar „het-niet-kunnen-leven-zonder” is groote uitzondering. Wij begrijpen dan dat het niet anders kan, want daarginds op Bali tronen in eerbied en erkenning de groote en goede goden op de bergen, daar moeten de boeta's door offeranden op huisaltaar en in tempel te vriend worden gehouden. Is de wajang, voortgekomen uit vooroudervereering, niet de voorstelling van den voor het menschelijk geluk zoo belangrijken strijd tusschen goden en boeta's, tusschen pandawa's en kora-wa's, tusschen goed en slecht, geluk en ongeluk! In Bali bestaat de sfeer, waarin de wonderlijke kunst van den dans kan voeren tot opperst geluk. En deze sfeer, waardoor eenheid is in voelen bij allen, ontbreekt volkomen op Java en zeer speciaal in de groote steden.

Neen, de loop der ontwikkeling van de Javaansche Maatschappij is niet gunstig geweest om een opbloei als volkskunst van de verstarde

vorstelijke wajang te mogen verwachten. En wij vreezen daarom, dat de in wording zijnde „Eerste Javaansche Schouwburg” spoedig een bioscoop zal worden.

Toch kan een vasthouden aan, een vastleggen van verstarde kunstvormen belangrijk zijn voor een nieuwen opbloei. Wanneer een „nieuwe ziel” ontluikt en zich moet openbaren, met de noodzakelijkheid van een jonge plant, die haar eerste bloeisel toont, zal zij probeeren met de oude overgeleverde vormen zich uit te drukken. In lijnen, gebaren, vormen, klanken die traditie zijn, zal zij trachten uit te zeggen het nieuwe, dat noodwendig geopenbaard moet worden.

Stamelend, zal die eerste primitieve uiting zijn, maar verstaanbaar, dank zij de beschikking over die oude vormen. Daarom is het waardeerbaar, dat vereenigingen zich vormen, zich inspannen, dat de regeering medehelpt — wij denken hierbij aan het pas ingestelde musicoloog-amt — ten einde te voorkomen dat traditie uitsterft, dat vormen verloren gaan. Een nieuwe opbloei kan die vormen noodig hebben. Die nieuwe opbloei zal historisch vaststellen welke vormen waarde hebben behouden, of het streven naar traditiebehoud de moeite waard is geweest. Dit geslacht kan het niet beoordeelen.

SITSEN.

(Ind. Post, 10 Jan. 1931).

VOLKSLECTUUR IN 1930

door

Dr. G. W. J. DREWES,

wd. Hoofdambtenaar v.d. Volkslectuur.

De zwaar met curiositeiten beladen toerist, die Indië den rug toekeert, zal veelal geen weerstand hebben kunnen bieden aan de geheimzinnige bekoring van het oude — of oudgemaakte — Javaansche handschrift of het, gewoonlijk splinternieuwe Balineesche palmbiadboek, dat hem voor duur geld in de voorgalerij van zijn laatste hotel te koop werd aangeboden. En zoo bloeit in het „Indische boek”; in Deli is het de Bataksche „poestaha” (wichelboek), te Batavia de Koran met interlineaire Maleische vertaling of een ander theologisch werk, met standaard en al weggesleept door den Minangkabauschen handelaar, en te Soerabaja steevast de Jozefgeschiedenis in het Javaansch, of een Balische lontar, versch bekrast, die gereeden aftrek vindt. Het onbekende schrift, het ongewone papier, de vreemde vorm van het boek, welks bladen saamgelegen zijn met een touwtje, waaraan altijd een

kraal of een oude vuile duit met vierkant gat bengelt; het is alles van een geheimzinnige onbekendheid. Iedere koper is dan ook opnieuw overtuigd van het heel bijzondere van zijn handschrift. Totdat het deskundig onderzoek dezen zoeten waan verdrijft, en het curiosum, dikwijls met zooveel enthousiasme verworven en met zoo groote verwachting aan een geleerde instelling ten geschenke aangeboden, in een vergeten hoekje van een bibliotheek als zooveelste duplicaat van inferieure kwaliteit een stoffig nummer wordt, dat alleen den overnauwkeurigen bezorger eener tekstuigave de vreugde van totaal overbodige „variae lectiones” kan verschaffen.

Desalniettemin volgt de reiziger, die zich uit welvoorziene beurs ruimschoots van souvenirs voorziet, met zijn liefhebberij voor het Javaansche boek onbewust een oude traditie. Want reeds de eerste Hollandsche schepen, die in 1598 Oost-

Java aandeden en in het oude Sedajoe voor anker gingen, brachten als rariteiten voor het vaderland eenige Javaansche geschriften mee, die aan de geleerde vrienden der reeders als curiosa wêlbestede waren. Maar hier mag men van geluk spreken, dat de volijverige bibliothecaris der jonge Leidsche Universiteit op deze handschriften beslag wist te leggen voor zijn nieuwe collectie „boucken, uyt verre ghelegen landen gebracht. Wat de inhoud is, zal de tijd zekerlijk leeren, *tempus certius quid docebit*, zegt de oudste catalogus. Inderdaad, de tijd heeft het geleerd, doch weinig zal de Amsterdamsche cruydenier Van Dulmen uit de Warmoesstraat, die een dier „boucken” aan den bibliothecaris Merula afstond, hebben bevroed, dat het ruim driehonderd jaar zou duren vóór en aleer het nageslacht zich van de beteekenis dier geschriften zou vergewissen.

Er is dus niets nieuws onder de zon. De Hollandsche zeevaarder, die met onwennige oogen het Javaansche leven opnam, en de globetrotter, die de platgetreden route langs de groote caravanserai's volgt en een portie Javaansche cultuur op bestelling in zijn hotel te genieten kan krijgen beiden worden gelijkelijk geboeid door het vreemd soortige Oostersche boek, waarvan zij geen letter kunnen verstaan. Toch is er ook een groot verschil. Zonder de suspicie van jagerslatijn te wekken kon de zestiende eeuwse wereldreiziger terecht beweren, dat in Indië *alle* boeken er ook uitzagen, maar degene die thans zijn duurgekochte palmbladnerfjes voor een waschlijstje of een hotelrekening zou willen uitgeven, zou toch weinig geloof vinden, dunkt me. Het drukkersbedrijf heeft in Indië wel eenige vlucht genomen sedert Hendrick Brants zich in 1668 in de Prinzenstraat te Batavia vestigde als Stads- en Compagniesdrukker. De drukpers, naar Indië gehaald niet in de eerste plaats om in de geringe eigen behoefte der kleine Nederlandsche kolonie te voorzien, maar om de verspreiding van Christelijke lectuur onder de Inheemsche bevolking mogelijk te maken, is een niet te onderschatten macht geworden, ook in de Chineesche en inheemsche samenleving.

De grootste producent van boekwerken in de inheemsche talen is echter zonder twijfel het Gouvernementskantoor voor de Volkslectuur, alias Balai Poestaka te Weltevreden, dat in het afgelopen jaar niet minder dan ruim honderd deelen en deeltjes, tezamen omvattend een vijf en tachtig afzonderlijke werken, het licht deed zien, 4 tijdschriften uitgeeft, en het wekelijksch overzicht over de geheele Inheemsche en Maleisch-Chineesche pers samenstelt. Doch niet alleen kwantitatief, maar ook kwalitatief kan men zeggen dat de Volkslectuur-uitgaven aan de spits staan van het inheemsche boek.

Natuurlijk is alle lectuur, die het publiek geboden wordt, geen litteratuur (de hemel moge ons ervoor bewaren!), evenmin als zulks in den Europeeschen boekwinkel het geval is. Er is misschien zelfs wel heel weinig litteratuur van eenige beteekenis bij, aangezien het overgangstijdperk, waarin wij thans leven, allerminst bevorderlijk is voor het tot ontwikkeling komen van litteraire gaven en dichterlijke talenten. Scherp teekent zich hier af de scheiding tusschen de massa des volks en de intellectueele, Westersch grootgebrachte bovenlaag. De uitleencijfers van de meer dan 3000 Volksbibliotheeken, die door het Kantoor voor de Volkslectuur worden beheerd, bewijzen onmiskenbaar, dat de voorkeur van den gewonen man nog steeds uitgaat naar boeken en gedichten in het oude, traditioneele genre. De heruitgaven van de overgeleverde volksverhalen halen steeds weer opnieuw de hoogste cijfers. In het Javaansche taalgebied zijn het de wajangverhalen, in de Soendalanden de oude *wawatjans*, die het meest in den smaak vallen. De Maleische bibliotheeken daarentegen, die niet in één scherp afgescheiden taal- en cultuurgebied liggen, vertoonen minder gehechtheid aan de traditioneele *hikajat*; daar begint de moderne, oorspronkelijke roman en het vertaalde boek een goede kans te krijgen. Geheel anders staat echter de zaak met de Westersch opgeleide jongeren. Door opvoeding en onderwijs stelselmatig van eigen taal en cultuur vervreemd, lezen zij vrijwel nooit een boek in de landstaal, en de litteraire renaissance, waarover tegenwoordig in bepaalde kringen wordt gesproken, beperkt zich vooralsnog tot een groote bewondering voor oude werken, die men veelal... niet gelezen heeft, en tot enkele, zoo weinige pogingen om in nieuwen vorm de eigen gevoelens te uiten. De verzen van Sanoesi Pane, leeraar aan de Lembangsche Kweekschool, en van Roestam Effendi, thans in Holland, verdienen echter wijder belangstelling.

Noch de inhoud, noch de vorm dezer gedichten kan echter het groote publiek boeien. De smaak daarvoor is nog niet ontwikkeld. Men houdt zich liever bij de ouderwetsche *sja'irs*, op welker vierregelige coupletten in een eindeloozen stroom van rijmwoorden het verhaal traagjes voortkabbelt. Zoo werd de legende van de Blauwe Prinses (Poetri Hidjau), op geheel Noord Sumatra overbekend, in tienduizenden exemplaren verkocht. Smaken verschillen: op den Europeeschen lezer drukt de monotonie van dezen versvorm reeds na eenige bladzijden loodzwaar, doch de gewone Inlandsche lezer kan er blijkbaar niet spoedig teveel van krijgen.

De meer ontwikkelde lezer wordt daarentegen meer aangetrokken door den nieuwen, oorspronkelijken roman, en in het bijzonder wanneer

daarin een brandende kwestie behandeld wordt. Het is de laatste jaren speciaal het verzet tegen de ouderwetsche uithuwelijking van kinderen door de ouders, zonder dat de liefde der betrokkenen daarbij ook maar iets meesprekt, dat in tal van romans tot uitdrukking is gekomen. De stof voor zulke verhalen lag dan ook in de Indlandsche, en vooral in de Minangkabausche wereld, voor het grijpen. De jongeling, die ergens op Java school gaat en daar zijn relaties opdoet, doch bij thuiskomst ontdekt, dat er reeds een bruid voor hem is uitgezocht, en het uit deze situatie voortspruitend conflict, waarbij velerlei tegenstelling tusschen het ouderwetsche adatmilieu en het idealisme der jeugd kunnen worden belicht, leveren een uiterst dankbaar onderwerp. Het zijn in dit genre — de strijd tusschen de *kaoem koeno* en de *kaoem moeda* — vooral de romans „Pertemoean” (Ontmoeting) van den Minangkabauschen onderwijzer St. Pamoentjak nan Sati en het in Koetaradja spelende „Djeumpa Atjéh” (de Atjéhsche tjempakabloem) van H. M. Zainoe'dDin, waarin naar het schijnt tal van personen niet onduidelijk te herkennen zijn, die de aandacht getrokken hebben. Eenige jaren geleden verschenen, hebben deze beide boeken nog steeds veel navraag in de bibliotheken. Het laatstgenoemde verhaal werd zelfs voor de Opera Stamboel bewerkt, zooals trouwens met tal van Volkslectuur-uitgaven tevoren ook reeds was geschied.

Zeër vlot van de hand ging ook het boek „Salah Asoehan”, geschreven door Abdoel Moeis, waarin het vraagstuk van het gemengde huwelijk wordt behandeld. Hoofdpersonen zijn een Minangkabausche jongeman, die de H. B. S. heeft afgeloopen, en een Indo-Europeesch meisje, waarmede hij in de tennisclub op zeer goeden voet is komen te staan. Ook dit werk is een tendenzroman, aangezien het de uitgesproken bedoeling heeft tegen zulke verbintenissen ernstig te waarschuwen. Moeis is zulk een voortreffelijk uitbeelder van milieus en zoo welversneden van pen, dat men het boek niet terzijde legt voor het uit is.

De Soendaneesche redactiestaf van Volkslectuur legde dit jaar een buitengewonen ijver aan den dag. Het aantal uitgegeven deeltjes, dat in 1928 twaalf, en in '29 slechts 7 bedroeg, beliep 27, waarbij 20 nieuwe uitgaven waren. Graag gelezen wordt het door de echtgenooten van den regent van Mr. Cornelis — een geziene figuur in de vrouwenbeweging — geschreven verslag van hare Europeesche reis. Op onderhoudende wijze vertelt de Raden Ajoe van al het merkwaardige en navolgenswaardige dat haar in Europa trof. Ook de Soendaneesche vertaling van de brieven van R. A. Kartini, vertaald door

R. Satyadibrata en ingeleid door de Raden Ajoe van Mr. Cornelis, is een veelgevraagd boekwerk. De belangrijkste producten der gansche nieuwere Soendaneesche literatuur zijn echter ongetwijfeld de historische romans van R. Memed Sastrahadiprawira. Deze auteur, van huis uit B. B.-ambtenaar, debuteerde met een tendenznoveltje, Enden Saribanon geheeten, en had zich ook reeds als vertaler van eenige duizend en één nacht verhalen verdienstelijk gemaakt voor de uitbreiding der Soendaneesche lectuur. Zijn in 1928 verschenen Tjarita Mantri Djero, een verhaal, spelende in het voormalige Regentschap Nagara Tengah op het eiland van de zestiende eeuw, is een gelukkige vermenging van schaarsche historische gegeven en volkslegenden, tot een vlotlezend verhaal gegroepeerd. Het werd te Bandoeng eenige malen opgevoerd, en oogstte ook in dezen vorm veel succes.

De in het begin dezes jaars verschenen roman „Pangeran Kornel” speelt in een minder ver verleden, n.l. het einde der achttiende en het begin der negentiende eeuw. De hoofdpersoon, naar zijn in 1825 ontvangen titulair kolonelsrang als Pangeran Kornel in den volksmond voortlevend, is de roemrijke Soemedangsche regent Koesoemadinata, die eerst na een moeilijke en gevaarvolle jeugd en na lange jaren van eenvoudigen arbeid als gewone tani tot het hooge ambt geraakte, dat voordien in zijn familie erfelijk was geweest. Uit de officieele gegevens, in De Haan's standaardwerk „Priangan” te vinden, uit Indlandsche bronnen als de Babad Tjikoendoel, en uit nog in omloop zijnde volksverhalen en familietraditie, door den auteur vlijtig bijeengezamelde en met eenige vrijheid bewerkt, is een roman gegroeid, waarin de stoere figuur van den ouden regent, die de getrouwe dienaar, maar niet de slaaf van de Compagnie was, en die bovenal opkwam voor de belangen der aan hem toevertrouwde bevolking, duidelijk naar voren treedt. Anderen mochten zich haasten, bij het Engelsch tusschenbestuur in de gunst te komen, en zich, gelijk De Roo de la Faille het uitdrukt in zijn te weinig bekende Preanger-schetsen, „naar de wijze der roodrokken te kleeden in een scharlaken staatsiebuis, mèt het oude kleed ook de trouw aan de vroegere meesters aflegend,” niet hij. De man die den ijzeren Daendels tegemoet dorst te treden zonder zijn onmogelijke opdracht te hebben uitgevoerd, die de hem toegestoken hand met de linkerhand vatte, en met de rechterhand op den greep van zijn kris den Grooten Heer fier rekenschap van zijn gedrag aflegde, draaide niet met alle winden mee. Zijn rechtschapenheid en plichtsbetrachting, in moeilijke tijden treffend aan den dag getreden, en zijn romantische levensloop maken hem tot een ideale figuur, niet alleen voor een roman, maar ook

voor het werkelijke leven. Dat dit boek zoo grooten opgang maakte, pleit voor den goeden smaak van den Soendaneeschen lezer, en het stemt tot verheuging, dat juist op hetzelfde tijdstip dat in inheemschen kring te Bandoeng ernstig protest werd aangeteekend tegen de pornografische verhalen en waarmee bepaalde broodschrijvers de boekenmarkt overstroonden, deze gunstige reactie te boeken viel.

Wat den stijl betreft, zijn deze boeken niet modernistisch te noemen, geschreven als zij zijn in den dikwijls nogal rhetorischen en gekunstelden trant, welken de Soendaneesche smaak bij litterair proza eischt. Het taalbederf, dat b.v. in de romannetjes van Joehana, een der bovengenoemde fabrikanten van leesstof, welig tiert, staat wel in scherpe tegenstelling tot den welverzorgden, beschaafden stijl van de bovenbesproken schrijvers en vertalers.

Ook op het gebied der dichtkunst worden in de Preanger nog geen nieuwe wegen gezocht. De oude versmaten worden nog steeds toegepast, en alles wat in *dangding* geschreven is, trekt eigenlijk meer dan proza. Zoo is ook de door den auteur van Pangeran Kornel aangevangen metrische vertaling van de belangrijkste verhalen uit het Hindoesche pos Mahabharata, waarvan tot nog toe reeds vijf deeltjes verschenen, geheel en al in den ouden stijl. Dichters, die hun volk een nieuwe dichtkunst geschonken hebben, zijn onder de Soendaneezen nog niet opgestaan.

Thans iets over Madoera.

In 1924 werd vanwege de geringe resultaten, welke de Madoereesche uitgeverij opleverde, de aanmaak van boeken in die taal gestaakt. Inderdaad was de leeslust niet bijster groot, terwijl de verkoop alles te wenschen overliet. Groote voorraden bleven onverkocht. Waarschijnlijk zou men, als men beter van de locale situatie op de hoogte was geweest, zich van optimistische oplagen, welke veel en veel te hoog waren, onthouden hebben. Bovendien was het genre eer aangeboden boeken wel zeer weinig aantrekkelijk: het nuttige en leerzame was te sterk vertegenwoordigd. Opmerkelijk was het verschil in belangstelling t.a.v. werkelijke lectuur, als de Babad Soemenep, en alle goedbedoelde, maar dood vervelende, voorlichtende werkjes. Maar ook de aandacht voor de wel leesbare boeken moest afnemen, indien er nooit iets nieuws aan het repertoire werd toegevoegd. Trots allen ijver, door de beheerders der Volksbibliotheken getoond, verflauwde de leeslust, omdat alles uitgelezen was. Na heroriëntatie ter plaatse en langdurige besprekingen met personen uit alle klassen van de bevolking werd het vorige jaar tot hervatting van de Madoereesche uitgeverij besloten, voorloopig met nu wel geen over-

weldigende, maar toch met bevredigende resultaten.

Als typisch voorbeeld van locale gebruiken, waardoor het al dan niet slagen van een uitgave wordt beïnvloed, wil ik hier even iets vertellen van de „leesavondjes” op Madoera. Bij zulke gelegenheden pleegt men een „uitlegger” van naam, die het Javaansch goed machtig is en dit is vloeiend Madoereesch kan overzetten, uit te noodigen om een der geliefde werken als het Javaansche Rama-verhaal te komen lezen. Men zit gezellig bij elkaar, en luistert naar den zang van den uitlegger, die aangezien tembang op zichzelf al niet snel gaat, en hij bovendien ook nog moet vertalen, heel langzaam vordert. Maar dat hindert niet: heeft hij een mooie stem en is zijn vertaling geestig, dan vergeet men den tijd en de nacht gaat voorbij zonder dat men het bemerkt.

Het geslacht der „uitleggers” is op Madoera echter aan het uitsterven, en de jongere generatie, die geen Javaansch meer kent, doch in de scholen met Maleisch werd grootgebracht, verstaat de kunst niet meer. Het schoolonderwijs heeft den cultureelen band tusschen Madoera en Midden-Java, gelegd in de dagen der vriendschappelijke relaties tusschen de vorsten van Soemenep en van Mataram, verbroken, en daardoor het verleden wel heel scherp als voorbij gemarkeerd. Om nu echter de Javaansche, geliefde literatuur niet in een steeds dikker wordend waas van onbegrijpelijkheid te doen vernevelen, heeft Volkslectuur een complete vertaling van den Javaanschen Rama, vervaardigd door een Madoereesch litteraat uit de oude school, uitgegeven, met de bedoeling, dat dit werkjes langzamerhand den „uitlegger” der leesavondjes zal gaan vervangen. In den loop van dit jaar werden reeds eenige honderden exemplaren verkocht, wat voor Madoera veel genoemd mag worden, en wel een bewijs oplevert, dat het juist op tijd verschenen is.

Over het Javaansche taalgebied kan ik kort zijn. De serie beknopte wajanglakons, bijeengebracht onder de auspiciën van P. A. A. Mangkoenagara VII te Solo, ging geregeld voort te verschijnen, en de beide eerste deeltjes moesten reeds worden herdrukt. Belangrijke oude teksten als de Ardjoenasasrabaoe begonnen in het uitgave te verschijnen. Daarnaast trekken goede vertalingen van niet al te ver liggende stof, als b.v. die van het beroemde Papegaai-boek, een in het geheele Oosten bekende vertelselverzameling, en zelfs bewerkingen van Europeesche verhalen als Luilekkerland (*Nagara Mirasa* is de Javaansche titel) en een collectie sprookjes van Grimm, in vijf deeltjes op moderne frissche wijze uitgegeven onder den titel van *Dongèng Adi*, een groot aantal

lezers, de laatstgenoemde boeken uiteraard het meest onder de kinderen. Het totaal aantal in 1930 nieuw uitgegeven werkjes bedroeg ruim 30.

Ten slotte nog enkele cijfers.

De door het kantoor uitgegeven Almanakken, in drie talen opgelegd, bereiken nu reeds eenige jaren het recordcijfer van 100.000 stuks.

Met inbegrip van deze almanakken bedraagt de jaarlijksche omzet ongeveer 365.000 stuks.

Alleen voor de vier periodieken van Volkslectuur werd in de laatste jaren ongeveer 80.000 K.G. tekstpapier per jaar gebruikt; het aantal gedrukte exemplaren beliep ver over het miljoen.

Het aantal uitleeningen in de volksbibliothe-

ken onder rechtstreeksch beheer bedroeg in 1929 (de cijfers over '30 komen pas medio '31 beschikbaar): 2.591.211.

Wanneer men nu bedenkt, dat er dit jaar weer ongeveer 50 bibliotheken geopend werden, terwijl 50 aanvragen nog niet konden worden uitgevoerd, en ook de zoowat 500 bibliotheken in ziekenhuizen, opvoedingsgestichten, kazernes, openbare leeszalen en verdere particuliere stichtingen niet uit het oog verliest, dan kan men zich ook een voorstelling maken van den omvang, dien de volkslectuurvoorziening genomen heeft.

(De Locomotief, 19 Dec. 1930).

JAVAANSCH E LETTEREN.

Over de Javaansche letterkunde in vertaling.

door

Dr. TH. PIGEAUD.

Naar aanleiding van: Pranatjitra, een Javaansche Liefde' uit het Javaansch vertaald door C.C. Berg, met medewerking van M. Prawirahatmadja. Uitgeverij C. A. Mee's Santpoort 1930.

De belangstelling van de wetenschap en van het beschaafde publiek in Europa en Amerika, vooral in de vorige eeuw opgekomen en gegroeid en nog steeds wassende, voor de voortbrengselen der kunst van vreemde volkeren, is pas betrekkelijk laat op dezen Archipel gevestigd geworden. Reeds sinds eeuwen zijn de zijde en het porselein van China, het lakwerk van Japan, de weefsels van Voor-Indië in Europa bekend. Voortbrengselen van de kunstnijverheid der Indonesische volkeren werden echter slechts bij uitzondering naar het Westen gestuurd, hoewel de waren van China en Japan vroeger hun weg moesten nemen door den Archipel, ja zelfs gedeeltelijk hier ingekocht werden.

Het is hier niet de plaats om de oorzaken na te gaan van dezen staat van zaken, die waarschijnlijk reeds bestond toen de Europeesche handelaren, de Portugeezen en later de Hollanders, den handel in den Indischen Oceaan en de Chineesche Zee en den uitvoer van hier naar het Westen van Voor-Indiërs, Indonesiërs en Chineezers kwamen overnemen. De maatschappelijke toestanden en de geringe vraag naar hier te maken voor uitvoer beschikbare nijverheidsvoortbrengselen zijn, als men naar naastbij liggende oorzaken zoekt, het meest voor de hand liggend.

Ook op het gebied van de letterkunde heeft het Westen veel eerder kennis gemaakt, door

middel van meer of minder goed geslaagde vertalingen, met werken in andere Zuid- en Oost-Aziatische talen dan met geschriften en de talen van den Archipel. Alleen Maleische verdragen en overeenkomsten met handelsrelaties hebben reeds vroeg de aandacht gehad; dergelijke staatsstukken, doorgaans onder vreemden invloed opgemaakt, kan men echter nauwelijks tot de letterkunde rekenen.

Pas in het laatste kwart van de vorige eeuw, kan men zeggen, is er bij Europeanen in Europa en hier te lande eenige belangstelling ontstaan voor de voortbrengselen der kunstnijverheid dezer gewesten: batikwerk, weefkunst, houtsnijwerk e.d. Echter alleen bezien uit een oogpunt van kunst; de tijden waren verstreken, door het opkomen der Europeesche fabrieksnijverheid, dat dergelijke voortbrengselen van handwerk in Europa een eenigszins uitgebreide markt hadden kunnen veroveren. Omgekeerd, de Europeesche fabrieksnijverheid is met haar goederen ver doorgedrongen op het gebied van het hier inheemsche handwerk en kunstambacht en heeft dit op vele plaatsen zelfs al doen verdwijnen. De belangstelling in Europa en Amerika voor een enkele andere uiting der Javaansche kunst, zooals voor den dans en de muziek, pas in den allerlaatsten tijd eenigszins merkbaar, is uiteraard plaatselijk en beperkt tot weinigen.

Vroeger dan voor de voortbrengselen der

kunstnijverheid en voor den dans is er bij Europeanen belangstelling ontstaan voor de voortbrengselen der letterkunde in sommige der talen van den Archipel. Deze belangstelling, waarvan het eerste ontwaken reeds in de 18e eeuw is op te merken, is ontstaan voornamelijk ten gevolge van de langzamerhand vermeerderde en nauwer geworden aanrakingen met de Inheemsche samenleving, vooral met de Javaansche Vorstendommen. Een tijd van betrekkelijken bloei beleefde de Europeesche beoefening der Javaansche taal- en letterkunde dan ook in de eerste helft en omstreeks het midden van de vorige eeuw, toen de aanraking van het Bestuur met groote stukken van Midden-Java eerst recht begon of nauwer werd gemaakt. De bestudeering van de Javaansche letterkunde (daartoe wil ik mij thans bepalen) was in dien tijd echter niet meer dan middel om te geraken tot het doel, een voldoende hoeveelheid kennis van de Javaansche taal te vergaren, om die vervolgens te gebruiken in dienst der Landelijke Inkomsten en Cultures. Den zin en de gedachten der Javaansche letterkundige geschriften, het kosmisch religieuze gevoel waarvan zij doordrongen zijn, begreep men niet en kon men niet navoelen. De vooral dien tijd geheel beheerschende rationalistisch-analyseerende geest en methode van onderzoek liet geen ruimte over voor het opsporen, navoelen en combineeren van gedachten en gevoelens, die hem zelf vreemd of onbewust waren.

Men heeft ook pas langzamerhand bemerkt dat moeizaam verworven kennis van het taaleigen der Javaansche letterkunde, althans van de letterkunde van den tijd, in de praktijk van het dagelijksch leven niet veel waard is. Immers die letterkunde bediende zich van een gezocht-ongewonen woordenschat en was bijkans geheel in dicht geschreven, zoodat haar uitdrukkingwijze wel zeer verschilde van die van allen dag. Daarom heeft men zich later vooral toegelegd op de bestudeering van de enkele reeds bestaande prozawerken, en het schrijven van andere aangemoedigd, iets wat de ontwikkeling van de Javaansche letterkunde zeker geen kwaad gedaan heeft. Bovendien is men een meer gewoon, alledaagsch Javaansch gaan zoeken in Javaansche brieven, waarvan er dientengevolge verscheidene bundels, gelithografeerd en gedrukt zijn, ten behoeve van het onderwijs aan aspirant-Indische ambtenaren. Voor hen vormde het ontcijferen van de zoogenaamde handschriften, de lithografische reproducties van de Javaansche brieven, door verschillende vaak ongeoeffende handen geschreven, en zelden iets van eenig belang inhoudende, een deel van hun kennismaking met de Javaansche taal, dat weinig lust zal hebben opgewekt tot verdere studie.

II.

In latere jaren, toen de kennis van het Javaansch als taal bij de Europeesche beoefenaars was toegenomen, zijn dezen zich ook met de Javaansche letterkunde om haarzelve wil gaan bezig houden. Toen was de belangstelling voor het Javaansch, naar verhouding van het aantal Europeanen op Java, echter reeds afnemende, ook waarschijnlijk, omdat allengs de noodzaak om Javaansch te kennen, wanneer men met Javanen in aanraking kwam, zeer sterk was verminderd. Zich uitdrukkende in het Maleisch, hoe gebrekkig ook, en zooals thans, in het Nederlandsch, werd men voldoende begrepen. De Westersch-wetenschappelijke bestudeering der Javaansche taal en letterkunde die zich sinds de tweede helft van de vorige eeuw tot een hoog peil heeft weten te verheffen, is dan ook bijna geheel aan de aandacht van het ontwikkelde publiek in Holland en hier te lande voorbij gegaan.

Samenvattende beschouwingen over de uitkomsten van het onderzoek zijn er zoo goed als niet verschenen, ook al tengevolge daarvan, dat er steeds maar zeer weinigen zich konden bezig houden met deze studie, die weinig nut voor de praktijk en weinig algemeene belangstelling had. De lang niet onbelangrijke en in sommige opzichten zelfs verrassend overvloedige uitkomsten van het wetenschappelijk onderzoek naar de Javaansche taal- en letterkunde zowel als naar de volkenkunde zijn daardoor veelal slechts verspreid in tijdschriften te vinden, in opstellen die voor ondeskundigen moeilijk te begrijpen en te waardeeren zijn. Vertalingen van geschriften der nieuwere Javaansche letterkunde zijn er in dit latere tijdperk niet of slechts fragmentarisch verschenen; hoogstens vindt men inhoudsopgaven, die weinig aantrekkelijkheid bezitten, door het ontbreken van alle kleur en vorm.

Slechts in het oudere tijdperk, toen men nog bezig was met het overwinnen der moeilijkheden van Javaansche taal-eigen, zonder veel begrip te hebben voor den dieperen zin van de teksten die men las, zijn er eenige volledige vertalingen verschenen. Vooral dr. A. B. Cohen Stuart heeft zich verdienstelijk gemaakt door het vertalen van eenige Javaansche geschriften, waaronder een groot en klassiek werk als de Bratajoeda. Na zijn dood in 1876 is er echter zeer langen tijd niets meer van dezen aard in het Nederlandsch uitgekomen.

Sinds de laatste tientallen jaren heeft elders de algemeener wordende belangstelling in het Oosten den stroom der vertalingen uit Aziatische literaturen in Europeesche talen steeds doen wassen, zoodat er, vooral in het Engelsch en het Duitsch, tallooze werken vertaald zijn

uit schier alle talen van Zuid- en Oost-Azië. Intusschen zijn literaire vertalingen uit de Indonesische talen in het Nederlandsch echter zeldzaam gebleven. De veel vermeerderde aanraking, vooral van zending en missie, met de bijkans ontelbare talen en dialekten van den Oostelijken Archipel heeft wel gemaakt, dat er verscheidene en daaronder voortreffelijke en grondige werken zijn verschenen over die talen, voor de taalwetenschap een sieraad; als zij vertalingen van teksten bevatten zijn die echter slechts bedoeld als hulpmiddel bij de studie. Bovendien is voor het beschaafde publiek, dat kennismaking met letterkundige geschriften der Indonesische volkeren wenscht, het lezen van dergelijke vertalingen uit de literaturen der minst ontwikkelde dier volkeren niet zelden teleurstellend, ofschoon die verhalen van een wetenschappelijk volkenkundig standpunt bezien juist weer zeer belangwekkend kunnen zijn. Zij staan echter veelal in hun naakten eenvoud te ver af van wat het Westen en ook het Oosten van een literair kunstwerk heeft leeren eischen om waardeering als zoodanig te vinden.

Vertalingen uit de literaturen der meest ontwikkelde volkeren van den Archipel, van Bali tot Atjeh, zouden de Westersche lezers in kennis kunnen brengen met geschriften, die als letterkunde, al zij het vaak vreemde en exotische, te waardeeren zijn. Wel zijn deze literaturen voor het grootste gedeelte nog niet in het tijdperk, dat elk harer voortbrengselen te beschouwen is als de individueele kunstuiting van een enkelen kunstenaar, ook al wordt vaak één bij name als schrijver genoemd. Hare geschriften zijn veelal het gezamenlijke werk van en bestemd voor een geheele groep of gemeenschap in de samenleving. Pas in lateren tijd kan men soms in de grootste literaturen van Java en Sumatra het werk van bepaalde schrijvers herkennen aan kenmerkende eigenaardigheden of karaktertrekken, zooals de Westersche letterkundige smaak (dat verwacht. Het ontbreken van individualiteit in de schoone letteren behoeft echter geen beletsel te zijn voor het vinden van waardeering; in schier alle literaturen, vooral in de Oostersche, waaruit heden ten dage gaarne in Europeesche talen vertaald wordt, is ditzelfde in meerdere of mindere mate op te merken.

Van de literaturen der Westelijkste volken van den archipel is echter tot nu toe zeer weinig vertaald, en wat er vertaald is aan grootere werken is zeker voor het geringste deel uit de Javaansche letterkunde, hoewel die toch veel rijker aan oorspronkelijke werken, met meer afwisseling en in verscheidene opzichten met meer eigen karakter is dan de literaturen der naburige volken. Alleen uit het oudste Javaansche van voor den Islam, uit den tijd van Madjapahit en vroeger,

is in de laatste tientallen jaren vrij wat vertaald in het Nederlandsch. Naast deze geschriften van vier of meer eeuwen oud verdienen echter wel werken van jongeren datum onder de aandacht van een grooter publiek gebracht te worden, al ware het alleen maar om een weerlegging te geven van de ganschelijk verkeerde meening, als zou na de dagen van Madjapahit de Javaansche geest niets van belang meer op het gebied van kunst of letterkunde hebben voortgebracht. Deze voorstelling die helaas ook in sommige kringen van jongere Javaansche intellektueelen wel ingang schijnt te vinden, is dat, begrijpt men, reeds daarom geheel en al valsch, omdat alles wat de Islam gebracht heeft, daarbij veronachtzaamd wordt. Juist onder de werken die het meest in Moslimschen geest geschreven zijn, vindt men eenige verhalende geschriften, behoorende tot den zoogenaamden Ménak-cyclus, die door oudere Javaansche taalminnaars gemeenlijk hoog op prijs worden gesteld, en die in vertaling waarschijnlijk geen slecht figuur zouden maken.

III.

Het meeste van wat vertaald is uit de nieuwere literaturen der Westelijke volkeren van den Archipel is echter, zooals gezegd, niet uit het Javaansch, maar uit de Maleische talen. Behalve de omstandigheid, dat Maleisch eerder bekend is geraakt hoe slecht dan ook, als verkeerstaal van den handel en de diplomatie, moet men ook in aanmerking nemen, dat het taaleigen van de Maleische verhalende werken ongetwijfeld minder moeilijkheden biedt dan dat van de Javaansche. Ook daarom is het te waardeeren, dat prof. Berg de gelegenheid heeft gevonden, in een serie vertalingen uit Oostersche literaturen van de uitgeverij C. A. Mees te Santpoort, een vertaling te geven van een bekend Javaansch romantisch verhaal, Pranatjitra genoemd: een Javaansche liefde.

Het kan niet de bedoeling zijn hier een bespreking te geven van deze vertaling van prof. Berg en zijn hulpleeraar M. Prawirahatmadja, een niet onaanzienlijk stuk werk van meer dan 300 bladzijden, behalve een inleiding en taalkundige aantekeningen. Zulk een bespreking kan beter in een vaktijdschrift plaats hebben. De bezwaarlijkheden van een zoo uitgebreide vertaling van een letterkundigen Javaanschen tekst, natuurlijk in dichtmaat, zooals bijna alle oudere Javaansche literatuur, moet men intusschen niet onderschatten. De uitdrukkingwijze van deze teksten is altijd eenigszins eigenaardig verwrongen ten gevolge van den dwang der versmaat; de woordenkeus is zoo goed als nooit de natuurlijke, alledaagsche van thans of van vroeger, maar een kunstmatig voor literair gebruik samengestelde,

de beschrijvingen zijn in hooge mate stereotiep, telkens terugkeerend.

Dit zijn eigenaardigheden, die men terugvindt in een zeker tijdperk der ontwikkeling van zoo goed als alle literaturen, Oostersche zoowel als Westersche. Al is in de letterkunde van de West-Europeesche volken de dwang van den vorm zeer verlicht, vooral wat betreft de woordenkeus, die nu zelfs veelal „natuurlijk” moet zijn, sporen en herinneringen aan dit tijdperk zijn er nog genoeg voorhanden. Men denke aan de romantische of zoogenaamd historische verhalen in dichtvorm nog uit den tijd van onzen Bilderdijk, en aan dergelijke in andere literaturen, bijv. van Lord Byron (Don Juan) en nog lateren. Het behoeft wel geen betoog dat het vertalen van zulk een romantisch verhaal in verzen niet weinig moeilijkheden met zich brengt. Vooral zal men er zich voor moeten hoeden in de vertaling een natuurlijke, alledaagsche uitdrukkingwijze en woordenkeus te bezigen, die het oorspronkelijke werk geheel vreemd zijn; immers dan zou de vertaling in een geheel andere sfeer terecht komen dan het oorspronkelijke. Gelukkig is men er in deze vertaling van het verhaal van Pranatjitra in geslaagd zooveel mogelijk alle woorden en uitdrukkingen, die een storenden indruk zouden kunnen maken, te vermijden.

Over de redenen, die prof. Berg ertoe gebracht hebben juist dezen tekst te kiezen om te vertalen, deelt hij het een en ander mede in de inleiding. De keuze kan men in zooverre wel gelukkig noemen, als het doel bereikt is, in het Nederlandsch een onderhoudend en leesbaar verhaal uit het Javaansch te vertalen. Zeer kenmerkend voor een van de groote groepen der Javaansche letterkunde is het Pranatjitra-gedicht echter niet. Om een kenmerkenden tekst in Nederlandsche vertaling te hebben, zou men een stuk uit de Babad- of de Wajang-verhalen moeten nemen. Het verhaal van Pranatjitra is eigenlijk, zooals de tekst zelf ook vermeldt, een bewerking in kunstpoëzie van een in den beginne vrij ongekunsteld volksverhaal, bestemd om zingende voorgedragen te worden door een rondtrekkenden speelman met een gambang (een soort muziek-instrument, een Javaansche xylofoon). Dit verhaal had waarschijnlijk tot kern een plaatselijke overlevering, verbonden aan een oud graf in de desa Tjéporan bij Jogja, waarvan verteld werd, dat daar twee gelieven, trouw tot in den dood, tezamen begraven waren:

Een gapend gat,

en twee de menschen, die er binnengaan,

Goes Pranatjitra en Rara Mendoet,

zooals het telkens, bijna als een refrein, in het verhaal herhaald wordt. Ook thans nog wordt dit graf in Tjéporan vereerd; zij die de liefde van een vrouw willen winnen gaan er offeren en

brengen een nacht door aan het voeteneinde van het graf van Pranatjitra en Rara Mendoet.

Men zal wel niet verwachten dat hier nagegaan wordt, in hoeverre al wat de Javaansche tekst vertelt van de schoone Rara Mendoet, de Maagd van Pati, die in krijgsgevangenschap naar Mataram werd gevoerd, en van den dapperen Pranatjitra met zijn haan, wier beider kortstondige liefde zoo noodlottig eindigde, op historische waarheid berust. Dit zou trouwens ook nauwelijks doenlijk zijn. Als mogelijkheid is in ieder geval te aanvaarden, dat oude vertellingen, sprookjes als men wil, een belangrijken invloed op de uitwerking van Pranatjitra's geschiedenis hebben uitgeoefend. Wel wordt het verhaal geacht te spelen in historischen tijd, onder Soeltan Agoeng Anjakrakoesoema van Mataram, maar dat is geen bezwaar. Op Java hebben de sprookjes, de mythe en de historie altijd zeer nauw verband met elkaar gehouden, zoodat zij vaak nauwelijks te ontwarren zijn, ook in die geschriften, welke zichzelf als waarheidsgetrouwe weergaven van historische gebeurtenissen aandienen.

De Javaansche letterkunde kent nog wel meer dergelijke volksverhalen, tevens plaatselijke legenden, en daaronder zijn er ook wel andere, zeker niet minder treffende, zooals het verhaal van Bangsatjara en zijn geliefde, die samen met hun trouwe honden den dood vonden op het eilandje Mandangin (Poelo Kambing) van Sampang, waar hun graf ook nog vereerd wordt. Dergelijke geschiedenissen hebben meestal echter geen of een weinig zorgvuldige literaire omwerking tot een goed leesbaar gedicht ondergaan, zoodat zij nog staan op de hoogte van de verhalen van straatzangers of voordragers, zooals elk volk die gekend heeft of nog kent. Men denke aan de Middeleeuwsche troebadoers die sprookjesachtige verhalen over den Grooten Keizer Karel zoowel als over den strijd om Troje wisten voor te dragen, en aan den Moord van Raamsdonk.

Verscheidene episoden van de Babad's, de Javaansche Geschiedenis, zijn waarschijnlijk ook te beschouwen als in oorsprong volksverhalen, sprookjes of mythen, verbonden geraakt aan een bepaalde plek. Deze Babad-verhalen zijn echter opgenomen in een groot literair geheel, zoodat het eenig bezwaar zou opleveren hen voor een afzonderlijke uitgave uit hun verband los te maken.

Juist als vlot verloopend en goed afgesloten geheel, iets wat zelden in de oudere verhalende Javaansche letterkunde voortkomt, is het verhaal van Pranatjitra te waardeeren; daardoor is het ook mogelijk geweest het te vertalen in een niet te groot boekje van 360 bladzijden, met de aantekeningen van M. Prawirahatmadja, bestemd voor dengeen, die met behulp van deze vertaling

den oorspronkelijken tekst wil lezen. C.A. Mees heeft het boek doen versieren met reproducties naar voor een deel reeds oude foto's uit de verzameling van het Koloniaal Instituut te Amsterdam. Deze foto's hebben blijkbaar alleen tot doel, den zich in de Javaansche samenleving niet thuis gevoelenden lezer een indruk te geven van de omgeving en de personen, in het boek beschreven, zooals die hadden kunnen zijn; het zijn geen illustraties van het verhaal. Het illustreeren van verhalen uit Inheemsche literaturen door Europeesche kunstenaars heeft tot nu toe zoo weinig fraaie en natuurgetrouw aandoende resultaten opgeleverd, blijkbaar door gebrek aan vertrouwdheid met land en volk hier, dat het vooreerst nog de voorkeur verdient zich bij foto's te bepalen.

Zeker is het te hopen, dat de uitgever en de bewerkers van deze vertaling uit het Javaansch in ruime mate de voldoening mogen smaken, dat hun werk bijdraagt tot de zoo hoog noodige vermeerdering van de kennis bij het grootere publiek omtrent kunst en leven van het Javaansche volk. De niet te onderschatten moeite en arbeid, aan deze uitgave ten koste gelegd, hebben een klein deel van de gaping aangevuld die de literatuur in het Nederlandsch over Oost-Indië

vertoont, namelijk het bijna volkomen gebrek aan vertalingen uit de voornaamste inheemsche talen. Als een van die zeldzame vertalingen is het boek reeds zeer waard gelezen te worden. Spoedig zal men daarbij bemerken dat het verhaal in zijn eenvoud, zonder eenig samengesteld zielkundig vraagstuk, een eigenaardige bekooring heeft, die den Westerschen lezer het slot als tragisch doet gevoelen. De ook in de vertaling, juist doordat die zoo letterlijk mogelijk is gehouden, nog voldoende voelbare zwoelegotische sfeer van dit Javaansche verhaal, maakt het lezen nog te meer aantrekkelijk voor wie bekend is met de omgeving waarin het speelt, de ouderwetsche Vorstenlandsche heerenhuizinge met haar schier eindelooze stoeten van manlijke en vrouwelijke bedienden en volgelingen van allerlei rang. Het is zeer te hopen, dat prof. Berg of anderen gelegenheid en kracht zullen vinden, op deze vertaling nog talrijke meer te doen volgen, opdat eindelijk een sinds al te lang bestaande achterstand in de Nederlandsche letterkunde ingehaald worde.

(De Loc. 8, 10 en 11 Nov. 1930).

Soerakarta, October 1930.

BOEKBESPREKING.

INSULINDE, VOM GOLDENEN CHERSONESUS. I *Malaiische Weisheit und Geschichte* (1927); II *Malaiische Erzählungen* (1925), aus dem Malaischen übertragen von HANS OVERBECK. Jena, Eugen Diederichs.

De lezers van dit tijdschrift kennen den heer HANS OVERBECK uit verschillende artikelen, o.a. handelend over Java in de Maleise literatuur. Dank zij het daarin medegedeelde zal een korte aankondiging van dit werk over Maleise letterkunde in het tijdschrift van het Java-Instituut geen rechtvaardiging meer behoeven.

Het is geen gering plan, dat de uitgever aanduidt in de titel van de reeks, waarin deze vertalingen verschenen zijn, en nader uitwerkt in het voorwoord bij het tweede deel (dat het eerst verschenen is). Hij wil de „oneindig rijke schat van literatuur en folklore” die Insulinde biedt aan het Duitse volk bekend maken, en de, groten-deels niet uit Insulinde doch van het „Gouden Schiereiland” afkomstige Maleise literatuur, waarmee de Duitse lezer in dit deel kennismakt, vormt een inleiding tot de eigenlijke serie, welke nog meer „gehoopt” dan ontworpen is. Een hoop, die voor zover wij weten nog niet in vervulling is gegaan.

Voorlopig kunnen wij echter dit begin met instemming begroeten. Het eerste deel bevat een inleiding tot de Maleise literatuur, een serie uittreksels uit de Tadjoe-sSalatin (Makota segala radja), welke een overzicht geven van den inhoud van dit werk en (verreweg het grootste gedeelte) een verkorte vertaling van de Sedjarah Melajoe. In het tweede deel vinden we een volledige vertaling van een Maleise hikajat, en uittreksels van vier andere; verder vertalingen en inhoudsopgaven van enige Maleise Uilespiegelverhalen en dwergghertvertellingen. Een derde deel zou een indruk van de Maleise poëzie geven door vertalingen van de Sja'ir Kin Tamboehan en van een aantal pantoens, en verder een uitvoerige inhoudsopgave van de Hikajat Seri Rama. Van dit laatste werk zijn echter inmiddels reeds twee Duitse excerpten verschenen; het zou daarom te wensen zijn, dat de schrijver in plaats daarvan een overzicht gaf van de Maleise wajangverhalen uit de Mahabharata-cyclus, waarvan hij een handschrift, uit Palembang afkomstig, bezit.

De moeilijke taak, Maleise teksten weer te geven in een West-Europese taal, zo dat de karakteristieke stijl zoveel mogelijk behouden blijft, maar toch een vlot leesbaar verhaal verkregen wordt, is door den schrijver o.i. op voortreffelijke wijze vervuld. Nergens is de betrouwbaarheid aan de leesbaarheid opgeofferd, zodat deze uitgave uitnemend materiaal biedt voor den beoefe-

naar der vergelijkende literatuurgeschiedenis, die de oorspronkelijke teksten zelf niet raadplegen kan.

De hier geboden vertalingen en excerpten zijn, evenals de vroeger verschenen volledige vertaling van de Hikajat Hang Toeah, ontstaan gedurende de tijd, die de auteur in Engelse internere-kampen te Singapore en in Australië doorbracht. Hierdoor was de literatuur die den schrijver ten dienste stond zeer beperkt. Met uitzondering van de Tadjoe-sSalatin zijn alle vertaalde en geëxcerpeerde stukken ontleend aan de te Singapore uitgegeven Malay Literature Series. Het merendeel van de in deze serie uitgegeven werken is in de moderne tijd op het Maleise schiereiland opgetekend uit de volksoverlevering; enkele zijn naar handschriften bewerkt of aan oudere uitgaven ontleend, zoals de Hikajat Pelandoek Djenaka van KLINKERT.

Bij de in het eerste deel gegeven inleiding tot de Maleise letterkunde is een overzicht gegeven van de verschillende literatuurgeschiedenis en de voornaamste werken die daartoe behoren. Juist door de speciale aandacht welke hierbij aan de Singapore-uitgaven gewijd wordt vindt men hierin menig nieuw of minder bekend gegeven.

Dit overzicht is o.i. het belangrijkste gedeelte van het eerste deel. De Tadjoe-sSalatin blijft, ook in OVERBECK's excerpt, een voor den Europeanen lezer (en voor hem alleen?) ongenietbaar werk. Wij meenden dat ROORDA VAN EYSINGA's overdreven waardering ervoor na VAN RONKEL's juistere taxatie (TBG 41 p. 55 evv.) geen aanhangers meer had, doch vinden ze hier nog met instemming aangehaald. Bij de Sedjarah Melajoe zou een veel uitvoeriger historische toelichting gegeven moeten worden om de lectuur ervan voor een belangstellenden leek vruchtbaar te maken.

Het tweede deel achten wij daarom veel beter geslaagd. De hierin meegedeelde verhalen, waarin veel voorkomt dat gemeen goed der Europees-Aziatische folklore is, lenen zich beter tot weergave voor een Europese lezerskring.

Merkwaardig is de vorm der verhalen van den penglipoe lara, zoals de rondtrekkende voordrager op het Maleise schiereiland genoemd wordt. Ze zijn in proza, hier en daar onderbroken door rythmiese gedeelten, door OVERBECK „Blankverse” genoemd. Vooral stereotype beschrijvingen, die in hetzelfde verhaal en zelfs in verschillende vertellingen vaak woordelijk gelijk terugkomen, worden in deze rythmiese vorm

gegeven. Met dit verschil in vorm zal wel een verschil in voordracht gepaard gaan: het proza wordt in de gewone spreektoon verteld of opgedreund, bij de „Blankverse” gaat de verteller in een bepaalde melodie over. Zo hoorden wij het altans van Batakse *toeri-toerian*-vertellers. Daarentegen is de Minangkabause *kaba* geheel in „Blankverse” opgesteld, en wordt dan ook geheel zingenderwijs voorgedragen. De vorm van de *kaba* is geheel dezelfde als de rythmiese gedeelten in de *penglipoer-lara* verhalen; zelfs komen vele regels letterlik overeen. Of de Minangka-

bause *kaba*-vorm een verdere ontwikkeling is van het prozaverhaal met rythmiese stukken afgewisseld, of omgekeerd dit laatste een verbastering van de oorspronkelijk geheel rythmiese verhaalvorm, is een vraag die wij zonder nader onderzoek niet durven te beantwoorden.

Hetgeen OVERBECK in deze twee delen den beoefenaar der Maleise letterkunde en een, naar wij hopen wijden, kring van belangstellenden heeft geboden, doet ons zijn verdere publicaties op dit gebied met verlangen tegemoet zien.

P. V.

PRANATJITRA, EEN JAVAANSCH LIEFDE, uit het Javaansch vertaald door C. C. BERG, met medewerking van M. PRAWIROATMODJO, MCMXXX, Uitgeverij C. A. Mees, Santpoort.

Blijkens zijn Inleiding tot bovengenoemde vertaling koestert de Leidsche hoogleeraar voor de Javaansche taal en letterkunde het voornemen, eenige in die taal geschreven werken in een vloeiende vertaling aan het belangstellende publiek voor te zetten. Wel zijn er al een eeuw lang verscheidene van de meest gezaghebbende Javaansche literatuurproducten in het Nederlandsch overgebracht, maar kennismaking hiermee zal maar al te vaak teleurstellen. Zoowel inhoud als vorm zijn hieraan schuld; de inhoud, doordat de smaak der Javanen anders is dan de onze, en de vorm doordat we te doen hebben met studievertalingen, waarbij door de vertalers meer gestreefd werd naar een zoo zuiver mogelijk weergeven van de nuanceeringen in de Javaansche woorden en volzinnen dan naar een aangenaam leesbare bewerking. Daar die vertalingen bovendien grootendeels zijn ondergebracht in zware boekdeelen, behorend tot lange reeksen der uitgaven van wetenschappelijke instellingen, kan men wel zeggen dat de Javaansche letterkunde voor den Nederlander maar al te zeer tot de gesloten boeken behoort. Wel schijnt het sommigen desniettemin vergund te zijn, een blik te werpen in het zieleleven van den Javaan, maar zelfs voor hen ware het misschien niet overbodig, kennis te nemen van een boek als dit.

Immers de uitgave van dit boek mogen we beschouwen als een pioniersdaad: een geenszins onverdienstelijk Javaansch gedicht is overgebracht in een aangenaam leesbaar Nederlandsch en goed verzorgd uitgegeven tegen een prijs die niet te hoog mag heeten. Maar bovendien heeft de vertaler niet alleen zichzelf voortdurend scherp rekenschap gegeven van zijn woordkeus en zinsbouw, maar ook den lezers deze niet onthouden. Door zijn zelfstandige keuze heeft hij ons een boek gegeven dat zeer zeker typisch Javaansch

mag heeten, maar óók ruimschoots voldoende aan onzen smaak kan beantwoorden om in breede kringen de waardeering te vinden die het verdient.

Het „geval” is eenvoudig genoeg om samenvat te kunnen worden, zonder dat we er te zeer aan te kort doen. Eén van Sultan Agëng's grooten had na de overwinning van Pañi o.a. een opvallend mooi meisje uit de buit gekregen, dat hij als concubine begeerde, ja zelfs tot gemalin wilde verheffen. Aan zijn gade, die door dit voorneemen zoo grievend werd beleedigd, maar hem toch trouw bijstond in de verwezenlijking van zijn voornemen, viel de taak van tusschenpersoon ten deel. Maar wel verre van zich vereerd te gevoelen door het schitterend te achten aanbod wierp de fiere rârâ Mëndoet deze gedachte van zich, uit hartgrondigen afkeer voor dien ouden tandeloozen man. Liever verdiende ze den kost en de haar opgelegde boete met het houden van een sigarettenstalletje. Onder de jonge mannen, ook onder de getrouwe, werd het een rage, haar sigaretten te koopen, te meer nog wanneer zij er al eenige trekjes aan had gedaan en het mondstuk nog vochtig was van de aanraking met hare lippen. Ook een welgestelde en knappe jonkman uit den gegoeden burgerstand werd op slag verliefd; en het meisje was al niet minder bekoord van hem. Eenige alleszeggende blikken, een brief en de zaak is beklonken. Prânâtjitra weet zijn geliefde te benaderen door dienst te nemen bij haar machtigen heer; ook verzekert hij zich de toegenegenheid van het personeel door hun groote fooien te geven, maar verder verliest hij dan ook alle overleg uit het oog. Wanneer zij eenmaal het liefdesgenot gesmaakt hebben, voelen de twee zich ziek door de uren van scheiding, kunnen aan niets anders meer denken en vereenigen zich andermaal. Deze vermetelheid wordt ontdekt; Prânâtjitra krijgt nog de

gelegenheid te vluchten, maar de overspelige Mēṇḍoet wordt tot bloedens en bezwijmens toe gegeeseld. 's Nachts weet hij haar nog te ontvoeren, maar op hun vlucht worden ze achterhaald. De in zijn eer getaste regent doodt Prānātjitrā in zijn woede eigenhandig, en Mēṇḍoet stoot zich hetzelfde wapen in de borst.

Dit gegeven nu wordt met zooveel behagelijke breedvoerigheid uitgewerkt, dat elk tooneel op zich zelf den lezer aangenaam bezighoudt en doet meeleven. De van verliefdheid in schelden overslaande buien van den regent, de markttafereeltjes, het hanengevecht en het drinkgelag, de nachtelijke ontvoering en de heimelijke vlucht, allemaal komen ze den lezer duidelijk voor oogen te staan. Toch schijnt dit boek, blijkens de uitleencijfers der bibliotheken die het kantoor voor de Volkslectuur van boeken voorziet, geenszins tot de meest gelezen boeken te behooren. Misschien moet dit geweten worden aan de eigenaardige Javaansche letter, waarmee het gedrukt is, en ten opzichte waarvan de Javaan een bepaalde voorkeur heeft, maar misschien ook aan een omstandigheid die den vertaler niet bekend blijkt geweest te zijn. Immers het heeft er allen schijn van, dat de Prānātjitrā, zooals die laatstelijk is uitgegeven door het Kantoor voor de Volkslectuur en daarnaar door Prof. Berg vertaald, een anonieme omwerking is van een zekeren Krāmāprawirā uit Madioen, die ons o.a. bekend is uit eenige zelfstandige werken. Het oorspronkelijk zou dan afkomstig zijn van R. Ng. Rānggāsoetrasnā uit Soerākartā, den redacteur van de Tjēṭṭini, een eeuw geleden, en overgeleverd zijn in Ms. No. 163, 289 en 371 van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap. Niet alleen dat naast onze gedrukte Madioensche bewerking nog de genoemde Solosche overlevering bestaat, maar ook kan onze tekst niet superieur heeten. Het omwerken was veelal niet anders dan een eigenmachtig omzetten van de volgorde der woorden, van den maat der zangen. De inhoud werd op den voet gevolgd; zodoende moest wel iets ontstaan dat menigmaal gewrongen en minder duidelijk is. Hier van leggen de noten onderaan de bladzijden en achter de vertaling maar al te vaak getuigenis af; vergelijking met den anderen tekst had wellicht menigmaal meer helderheid verschaft. Hoe het zij, die aantekeningen, ontleend aan het woordenboek van Gericke en Roorda en den hulpleeraar Prāwirā-atmādjā, maken de vertaling

ook voor studeerenden tot een waardevol object, meer nog dan wanneer het Solosche handschrift vertaald ware, daar dit practisch ontoegankelijk is.

In cauda venenum; ten slotte moge nog een enkele opmerking een bescheiden plaatsje vinden. Bedenkende dat Volkslectuur dit werk al ontdaan heeft van de erotische passages die Winter nog had laten staan, had vertaler ditmaal op eigen gezag gerust ook nog eenige platheden kunnen uitsnijden. Terecht heeft hij het laatste vers in de vertaling weggelaten, maar m.i. had de geheele 26ste zang beter kunnen vervallen, daar deze storend werkt op den gang van het verhaal en niet boven het geijkt-middelmatige uitkomt. De weergave in trochaëisch proza komt mij zeer geslaagd voor, en het is maar al te menschelijk (en Javaansch!) toe te geven aan den dwang van het rythme ten koste van de woorden, terwijl ook anderszins wel eens een minder juiste woordkeus is gedaan. Een oude havelooze bedelares „vrouwe” te noemen; der gade „a priori” in den mond te leggen; Prānātjitrā die volgens gewoonte zijn heer onbezoldigd dient om de eer, „volontair” te noemen, hetzelfde woord dat elders gebruikt wordt voor vrijwilligers in den oorlog; te spreken van „gespleten” lieden, een „varend” zanger, zijn evenzoo vele oneffendheden. Ook te zeer vasthouden aan de Javaansche woorden en hun volgorde kan storend werken, bv. in: „De reden, dat is, is, dat”. Nederlandsch ware, hier de zin te beginnen met: Door-

dat. De titels der hoofdstukken zijn goed gekozen; minder gelukkig lijkt mij het met ijzeren stelselmaat vasthouden aan de vers-telling, wat ook voor studeerenden geenszins noodig is, en voor den gewonen lezer storend en onaangenaam, evenals het verdere telkens weer beginnen op nieuwe regels. Ten slotte is het werk verlucht met een tiental goede fotografieën uit Java, bedoeld ter illustratie van het milieu, m.i. beter op haar plaats in een aardrijkskundeboek dan in een litterair werk. Men zegt wel, dat de koper dit verlangt. — Hoe het zij, deze opmerkingen beoogen geenszins af te doen aan de waarde die dit belangwekkende boek bovenal en ontegenzeggelijk bezit.

Dr. C. HOOYKAAS.

Mr. Cornelis, 26 Maart 1931.

